T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
TEKNOLOJİ VE SANAYİ İKTİSADI BİLİMDALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLAR ARASI DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞINDA YENİ YÖNELİMLER VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU

Yaşar BEDİR
2501100485

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. HALİL TUNALI

İstanbul- 2013

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **YAŞAR BEDİR** Numarası : **2501100485**

Anabilim/Bilim Dalı : **TEKNOLOJİ VE SANAYİ İKTİSADİ** Danışman : **DOÇ. DR. HALİL TUNALI**

Tez Savunma Tarihi : **18.09.2013** Tez Savunma Saati : **13.00**

Tez Başlığı : **"ULUSLAR ARASI DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞINDA YENİ YÖNELİMLER VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. CEM SAATÇİOĞLU		KABUL
2- DOÇ. DR. MURAT ŞEKER		KABUL
3- DOÇ. DR. HALİL TUNALI		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. LEVENT ŞAHİN		
2- DOÇ. DR. BAHAR ŞANLI		

ULUSLAR ARASI DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞINDA YENİ YÖNELİMLER VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU

Yaşar Bedir

ÖZ

Artan uluslararası ticaret, mal ve hizmet akımında temel hammadde olan doğal kaynakları ön plana çıkartmıştır. Doğal kaynaklar gelecek dönemde ülkeler ve bölgeler arası siyasi ve ekonomik ilişkileri belirleyecek etkenlerin başında gelecektir. Dünya'da tüketim ve buna bağlı olarak enerji ihtiyacı artarak devam etmektedir. Çin başta olmak üzere büyüyen birçok ekonominin enerji ihtiyacını karşılayan fosil yakıtlar, 2050 yılına kadar birincil enerji kaynağı olma özelliğini sürdürmeye devam edeceği muhtemeldir. Günümüzde ülkeler, doğal kaynak rezerv zengini ve gelirlerinin büyük kısmını doğal kaynak satarak elde eden, doğal kaynak tüketimleri fazla olan, kendi kaynaklarına rağmen doğal kaynak ithal eden ve doğal kaynak ihtiyacı konusunda dışa bağımlı olan ancak jeopolitik açıdan taşıma güzergâhında bulunanlar şeklinde üç ana gruba ayrılmaktadır.

Türkiye, üçüncü grubun içerisinde yer almaktadır. Türkiye, doğal kaynak taşımacılığında transit geçiş güzergâhında bulunan ülkelerin başında gelmektedir. Bulunduğu coğrafi konum itibari ile komşuları doğal kaynak zengini olan ve dünya enerji ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayan, fosil yakıtların yaklaşık %70'ini barındıran bölgede yer alan Türkiye, doğu-batı ve kuzey-güney doğal kaynak taşımacılığı koridorunun merkezinde bulunmaktadır.

90'lı yılların başında I. Körfez savaşı ile bölgeye yerleşen ABD, doğal kaynak taşımacılığı için yeni boru hattı koridorlarının kurulmasını destekleyen adımlar atmıştır. Bu desteğin arka planında, Orta Asya'da bulunan ülkelerin doğal kaynaklarını Rusya'ya bağımlı olmadan uluslararası pazarlara ulaştırmasının yolu olarak görülen boru hatları sayesinde Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki egemenliğini sona erdirmek düşüncesi yatmaktadır. Bu çalışmada yeni İpek yolu olarak tabir

edilen boru hatlarının "Terminal Pazar" haline getirilmesi ve Türkiye ekonomisine katkıları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Kaynak Taşımacılığı, Türkiye'nin Stratejik Konumu, Doğal Kaynak Taşımacılığında Yeni Yönelimler

ULUSLAR ARASI DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞINDA YENİ YÖNELİMLER VE TÜRKİYE'NİN STRATEJİK KONUMU

Yaşar Bedir

ABSTRACT

Energy will be the main determinant of the economic and political relations between the regions and nations during the years to come. The need for energy and the consumption of energy related to this need continues increasingly. The fossil fuels which meet the energy of many of the growing economies in the world, especially China being in the first place will continue to be the main energy source until the year 2050. In today's world, countries are classified as those which have rich reserves of natural resources and which obtain most of their revenues by selling these natural resources, those which have large amounts of consumption of natural resources and which import natural resources in spite of their own natural resources and as those which are dependant on outside resources but are on the route of transmission of natural resources because of their geopolitical positions.

Turkey's place is in the third group. Turkey is the leading country among the countries which are situated on the route of the transmission of the natural resources. Turkey is in a geographical region where its neighbors have rich natural resources, and this geographical region has approximately 70% of the fossil fuels which comprise a great deal of the energy needs in the whole world. Therefore, Turkey is at the center of the transmission corridor of the natural resources between the north and the south, and between the west and the east. The United States of America settled down in the region at the beginning of the 90's because of the first Gulf War, and has taken steps and some measures in order to support the establishment of new pipeline corridors for the transmission of natural resources. In the background of this support lies the thought and idea that by the help of these pipelines,the natural resources that exist in the Central Asian countries be transmitted to the western world countries and to the international markets without any need for dependence on Russia. Another idea behind this is to put an end to the dominance of Russia over these countries.

And also some proposal will be given about what should be done in order that this strengthened terminal position can be used as a market.

Key Words: Natural Resources Transportation, Turkey's Strategic Position, New Trends in Natural Resource Transportation.

ÖNSÖZ

Artan uluslar arası ticaret, mal ve hizmet akımında temel hammadde olan doğal kaynakları ön plana çıkartmıştır. Doğal kaynaklar gelecek dönemde ülkeler ve bölgeler arası siyasi ve ekonomik ilişkileri belirleyecek etkenlerin başında gelecektir. Türkiye, doğal kaynak taşımacılığında transit geçiş güzergâhında bulunan ülkelerin başında gelmektedir. Bu sebeple söz konusu tez Türkiye'nin bu konudaki mevcut jeopolitik durumunu ön plana çıkartmaktadır.

Tez fikri, son dönemlerde tüm dünyada artan doğal kaynak ihtiyacının ve dağılan Sovyet Bloku'nun ortaya çıkarttığı yeni devletlerin zenginlik kaynağı olan petrol ve türevi ürünlerin ticaretini ön plana çıkarmasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **i**
ABSTRACT ..... **v**
ÖNSÖZ ..... **viiii**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **x**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xii**
KISALTMALAR ..... **xiiii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI TİCARETTE SERBESTLEŞME SÜRECİNİN BAŞLANGICI VE KÜRESELLEŞME

I. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GELİŞİMİ **3**
A. Mal-Para ve İnsan Hareketlerinin Artışı Olarak Küreselleşme 5
B. Küreselleşmenin Aşamaları 5
C. Küreselleşmenin Boyutları 7
1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu 7
2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu 9
D. Uluslararası Ticaretin Önemi 10
E. Doğal Kaynak Ticaretinde Rekabete Dayalı Siyasi ve Ekonomik Çekişmeler 11
1. GATT ve WTO'ya Genel Bakış 11
2. Dünya Doğal Kaynak Ticareti ve Doğal Kaynakların Coğrafi Dağılımı 14

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞAL KAYNAKLAR VE DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN AKTÖRLERİ

I. DOĞAL KAYNAKLAR **21**
A. Tanımı Kapsamı ve Önemi 21
B. Doğal Kaynakların Sınıflandırılması 22
II. DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN AKTÖRLERİ **23**

A. OPEC 26
B. IEA (Uluslararası Enerji Kurumu) 27
C. Büyük Petrol Şirketleri (Yedi Kız Kardeş) 28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞI

I. PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞININ STRATEJİK ÖNEMİ .. 32
II. PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMA YOLLARI 34
A. Deniz Yolu ile Taşıma 34
B. Boru Hatları ile Taşıma 36
C. Kaynak ve Hedef Ülkeler Arasında Doğal Kaynak Ticareti 37
1. Azerbaycan 37
2. Kazakistan 42
3. İran 44
4. Rusya 46
5. Suudi Arabistan 50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN EKONOMİK VE SİYASİ ETKİLERİ

I. DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞI 56
II. DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞININ ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ 61
III. TÜRKİYE'NİN DOĞAL KAYNAK TİCARETİNDEKİ YERİ 65
SONUÇ 72
KAYNAKÇA 76

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı..... 15

Tablo 2. Ocak 2010 İtibari ile Dünya Doğal Gaz Rezervlerinin Ülkelere Göre Miktar Olarak Dağılımı..... 17

Tablo 3. IEA'ya Üye Olan Ülkeler; 28

Tablo 4. Dünyanın En Büyük Petrol Şirketleri, 2005, (Milyar $)..... 29

Tablo 5. Dünyanın En Büyük Petrol Şirketleri, 2010, (Milyar $)..... 30

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Dünya Deniz Ticareti Rakamları (Milyon Ton) 35

Tablo 7. Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Üretimi 42

Tablo 8. Türkiye'de Şu Anda Aktif Olarak Kullanılan Boru Hatları, İnşaatı Süren Boru Hatları ve Yapılması Planlanan Boru Hattı Projeleri..... 70

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 2010 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi..... 15

Şekil 2. 1 Ocak 2010 İtibariyle Coğrafi Bölgelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervleri (Trilyon kübik feet) 16

Şekil 3. Dünya Enerji Gelişim İndeksi 2010..... 20

KISALTMALAR

ACG	Azeri-Cırak-Gunashlı Field
AIOC	Azerbaijan International Operating Company
AL	Arab League
ASESAN	The Association of South East Asian Nations
AU	African Unity
bbl/d	Barrels per Day
bcm	Billion Cubic Meters
BOTAS	Petroleum Pipeline Corporation under TPC
BTC	Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline
CAGP	Central Asia Gas Pipeline
CIS	Commonwealth of Independent States
CNPC	China National Petroleum Corporation
CPC	Caspian Pipeline Consortium
EDI	Energy Development Index
EIA	United States Energy Information Administration
EU	European Union
FEET CUP	33 Cm^3
FDI	Foreign Direct Investment
GATT	General Agreement of Tariffs and Trade
GNP	Gross National Product
IEA	International Energy Agency
IEO	International Evaluation Office
IMF	International Monetary Fund
IOCs	International Oil Companies
KMG	Kaz Munay Gaz
LNG	Liquefied Natural Gas
MERCOSUR	Southern Common Market
MNC	Multinational Companies
NAFTA	North America Free Trading Area

NIGC	National Iranian Gas Company
NIOC	National Iranian Oil Company
NNPC	Nigeria National Petroleum Corporation
OECD	Organisation for Economic Corporation and Development
OGJ	Oil and Gas Journal
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
PdVSA	Venezuelan Petroleum Corporation
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
TNC	Transnational Corporations
TPC	Turkish Petroleum Corporation
UK	United Kingdom
UNCLOS	United Nation's Convention on the Law of the Sea
USA	United States of America
USD	United States Dollar
WEO	World Energy Outlook
WTO	World Trade Organisation

GİRİŞ

Sürekli büyüyen ve küreselleşen dünya, gelecek dönemde çok önemli bir sorun ile karşı karşıya kalacaktır. Enerji arz güvenliği ve doğal kaynakların paylaşımı olarak kabul edilen bu sorun, gelecek dönemde hem ülkeler hem de uluslar üstü şirketlerin karşı karşıya gelmesine ve rekabetin üst düzeye çıkmasına neden olacak ölçekte bir sorundur. Gelişen ve büyüyen dünya ekonomisinin gelecek dönemde artması beklenen enerji talebinin büyük bir bölümünü karşılayan fosil kökenli kaynak rezervlerinin sürekli azalan bir trend izlemesi, ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönlendirmeye başlamıştır. Ancak, alternatif enerji kaynaklarının kullanımının teknolojik gelişmeye ayak uyduramaması ve sürdürülebilir enerji ihtiyacını karşılayacak düzeyde olmaması, doğal kaynakların en önemlilerinden olan petrol ve doğal gaz üretiminin ve tüketiminin hala ön planda olmasına neden olmaktadır.

Bugün dünyada kanıtlanmış, doğalgaz ve petrol rezervinin ayrı ayrı yaklaşık %70'i Türkiye'nin içinde bulunduğu Orta Asya ve Orta Doğu bölgesindedir Doğal gaz ve petrol rezervlerine olan bu yakınlık, jeopolitik olarak Türkiye'nin önemini daha da arttırmaktadır. Bölgede petrol ve doğal gaz ticaretine konu olan rezervlerin, üretici ve tüketici ülkeler arasında güvenilir ve ekonomik olarak ulaşımının sağlanması için önemli güzergâhların başında Türkiye gelmektedir. Bu konum Türkiye'yi bölgede "alternatifsiz" kılmakta ve önemli bir terminal haline getirmektedir. Doğal kaynaklara sahip olan ülkeler ile talep eden ülkelere karşı hâkimiyet kurmaya çalışan ABD ve Rusya arasında yeni bir soğuk savaş başlangıcına sebep olabilecek bu durum, Türkiye'nin bölgede yeni bir rol üstlenmesine neden olabilecek bir gelişmedir.

Türkiye'ye yüklenen bu rol, zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan Orta Asya ülkelerinin Rusya'daki boru hatlarının dışında alternatif boru hatları ile uluslar arası pazarlara ulaşmasını sağlayan bir süreci içermektedir. Türkiye üstlendiği bu rol ile söz konusu ülkelerin uluslar arası pazarlara ulaşmasına destek sağlayarak, hem o ülkelerin hem de ulusal ekonomisinin gelişmesine katkı

sağlayacaktır. Türkiye'nin önceliği kendi enerji arz güvenliğini sağlamaktır. Doğal kaynakları itibari ile dışa bağımlı bir konumda olan Türkiye'nin, önümüzdeki süreçte sürdürülebilir büyüme hedefi doğrultusunda doğal kaynaklara olan talebinde de artış beklenmektedir. Türkiye bu süreçte, alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim, enerji temininde alternatif ülke sayısında artış ve bölgede siyasi ve ekonomik açıdan enerji güvenliğini sağlamayı gerektiren bir politika izlemeyi hedeflemektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin jeopolitik konumu itibari ile çevre ülkelerin doğal kaynaklarının transit geçişini hızlandıracak bir terminal konumuna sahip olup olmadığı tartışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, küreselleşme ile başlayan ve serbest ticaretin kazanca dönüştüğü yapı ele alınacaktır. Teorik çerçevede uluslar arası ticarete konu olan yaklaşımların dayandığı teoremler hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde doğal kaynakların tanımı, sınıflandırılması ve önemi, doğal kaynakların ticari aktörlerinin başında gelen OPEC, IEA, SEVEN SİSTERS olarak tabir edilen kurumlar hakkında genel bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde doğal kaynakların başında gelen ve uluslar arası ticaret konu olan petrol ve doğalgaz taşımacılığının stratejik öneminden bahsedilecektir. Dördüncü bölümde doğal kaynaklara ilişkin ekonomik ve siyasi gelişmeler tartışılarak sonuç bölümünde Türkiye'nin gelecek dönemde artan doğal kaynak ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak terminal konumunu güçlendirmesi ve bu gücü bir pazar olarak kullanması için yapılması gerekenler hakkında önerilerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI TİCARETTE SERBESTLEŞME SÜRECİNİN BAŞLANGICI VE KÜRESELLEŞME

I. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE GELİŞİMİ

80'lı yılların sonu itibari ile doğu bloku ülkelerinde yaşananlar, teorik çerçevede dünya ticaretinde kutuplaşmanın yerini "sınırların kalkması" kavramı olarak nitelendirebileceğimiz globalleşme veya diğer bir ifade ile küreselleşme olarak yerini almıştır. Uluslar arası ticaret açısından bakıldığında, yaşanan süreçte yeni pazarların ortaya çıkması, küresel firmaların ön plana çıkmasına ve sermayenin yer değiştirmesine kadar varan sonuçlara yol açmıştır. Küreselleşme kavramı literatürde birden fazla tanımla yer almaktadır. Genel bir tanım yapıldığında ise yeryüzü olarak da nitelendirdiğimiz dünya pazarında serbestleşmenin ve ülke sınırlarının kalkması sürecini ifade etmektedir.

Küreselleşme sürecine iktisadi açıdan genel bir tanım yapılırsa, ulusları arası mal ve hizmet ticaretinin, uluslar arası sermaye akımları ve teknolojik gelişmenin de katkısı ile artışını, serbestleşmesini ve sonuç olarak ulusların zenginleşmesini ve kalkınmasını ifade ettiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında devletlerin yanı sıra uluslar üstü firmaların yapmış olduğu mal ve işlem ticaretine yönelik çeşitliliğin, küresel sermaye yatırımları artışının, teknolojik gelişmelerin ülkeler arası ticaretin serbestleşmesini sağladığı görülmektedir. Bu serbestleşme kimi ülkeler için büyüme kaynaklı zenginleşmeyi, kimi ülkeler için ise sömürü kaynaklı fakirleşme olgusunu ön plana çıkartmıştır[1].

Bir başka tanımda ise küreselleşme, ulus ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunu sağlayan ve tek pazar anlayışını içeren bir bütünleşme trendi olarak

[1] IMF, "World Economic Outlook" , October 1997, (Çevrimiçi); http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/weo1097/pdf/octweo01.pdf, 15 Mayıs 2012.

betimlenmiştir[2]. Ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yerleşik yargıların ve kurumsal yapıların ulus sınırlarını aşarak yeryüzüne yayılması ve yüksek boyutta kabul görmesi sonucunda yeryüzünü temsil eden toplulukların benimsediği normların ortaya çıkış sürecine katkı sağlaması, küreselleşmenin farklı bir boyutta algılanmasına da olanak vermektedir[3].

Özetle, küreselleşme süreci, piyasa sistemi içerisinde bulunan tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının belirlendiği ve ulusları yöneten siyasi iktidarların ekonomiye müdahalesinin en aza indiği, diğer ülkeler ile her türlü ekonomik ilişkinin serbestçe kurulabildiği bir sistemi içermektedir[4]. Bu açılardan bakıldığında, dış ticaret, yabancı sermaye işlemleri, Yurt içi finansal varlıklar, mal, hizmet ve faktör piyasaları küreselleşme sürecinin ana konularıdır[5].

İletişim teknolojisinde ve ulaştırma sektöründe yaşanan gelişmeler, küreselleşme sürecini hızlandıran etkenler olmuştur. Bu açıdan bakıldığında küreselleşme. liberalizasyon veya ticari serbestleşme kavramlarını ön plana çıkartmaktadır. Ortaya çıkan kavram kargaşası küreselleşmenin varlığını tartışma boyutuna sürüklemektedir. II. Dünya savaşının bitişi, Bretton Woods ve Doğu Bloku olarak ifade edilen merkezi yönetim sisteminin yıkılması, literatürde küreselleşme sisteminin başladığı farklı olgular ve tarihleri ifade etmektedir. Hatta literatürde küreselleşmenin sanayi devrimi sonrasında başladığını iddia edenler de bulunmaktadır[6].

Küreselleşme sürecini değerlendirirken karşılıklı ticaret olgusu üzerinde durmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Buradan hareketle küreselleşmenin gelişiminde dikkat çekici olan hususlardan biri, bireysel veya yerel iktisadi aktörler

---

[2] Erol İyibozkurt, **Türkye-AT Gümrük Birliği**, Ezgi Kitabevi, 1.bs, Bursa,1994, s. 36.
[3] Bedriye Saraçoğlu, "Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği", **İGEME Dergisi**, Nisan-Haziran, 1999, s.20-25.
[4] F. Vural Savaş, "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Göreli Etkinliği", **XI. Maliye Sempozyumu**, İzmir, DEÜ İİBF, Maliye Bölümü. Yayını, 1995, s.1.
[5] Ömer Arasil, "Finansal Serbestleşme ve Kamu Finansmanına İlişkin Sorunlar; Türkiye Deneyimi", **Basılmamış Doçentlik Özgün Çalışması**, DEÜ İİBF, 1995, s.4.
[6] Paul Hirst and Grahame Thompson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1996, s.30.

arası ticaretin yanı sıra uluslar ve uluslar üstü firmalar arası ticaretin de dikkate alınmasının gerektiğidir.

A. Mal-Para ve İnsan Hareketlerinin Artışı Olarak Küreselleşme

Küreselleşme kavramı son dönemlerde sıkça kullanılsa da aslında keşiflerin başlangıcına dayanan bir süreçtir. Yeni kıtaların ve ülkelerin keşfi yapıldıktan sonra en önemli amaç keşfedilen kıta ve ülkelerle ticaret yapma olmuştur. Keşfedilen toprakların değerli metalarının dönemin gelişmiş ülkelerine aktarılmasıyla başlayan süreç son dönemlerde mal ve hizmetlerin nitel ve nicel değişimleri şeklinde devam etmektedir. Mal ve hizmet ticareti başta olmak üzere, yatırımlar ve ülkeler arası serbest dolaşım hakkının ortaya çıkması küreselleşmenin nicel boyutunu ortaya koyarken, karşılıklı bağımlılık sonrasında politik, ekonomik ve sosyal değişimler de niteliksel boyutunu ifade etmektedir[7].

Başladığı tarihten bu güne küreselleşmenin değişimi sadece ülkeler arası ticarete konu malların değişimi ile olmamış, niteliksel olarak uygulanmaya başlayan, gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, altın standardı, altına bağlı sermaye ve para hareketleri ve ülkeler arası insani hareketler açısından da gelişim ve değişimi ile olmuştur. Geçmiş dönemde ülkeler ve bireyler ticareti sadece ihtiyaçlarını karşılamak için yaparken yeni dönemde kar sağlamak ve birbirlerine üstünlük kurmak amacıyla da hareket etmişlerdir. Bu açıdan günümüzde değişen sadece küreselleşmenin boyutu olmuştur.

B. Küreselleşmenin Aşamaları

Her ne kadar küreselleşme kavramı yaygın olarak 20 yüzyılın sonlarında kullanılmaya başlanılmış ise de yeni bir olgu olarak kabul görmesi yanlıştır. Aslına bakıldığında küreselleşmenin ilk basamağı Rönesans döneminde yapılan coğrafi

[7] Metin Toprak, **Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s.9.

keşifler olmuştur[8]. İkinci basamak birinci sanayi devrimi, üçüncü basamak ise ikinci sanayi devriminden geçmektedir[9]. Dönemin Avrupa'sında özel kurumlar olarak ön plan çıkan "Kooperatifler" tarafından yürütülen sistematik sınır ötesi ticari faaliyetler Ortaçağ ile başlamıştır. 14. Yüzyıl boyunca Tüccarlar Birliği, Alman tüccarlar Batı Avrupa ve Doğu Akdeniz ticaretinin yönetiminde etkili olmuşlardır. Daha çok tarımsal üretim, demir madeni çıkartma ve imalat alanlarına yönelik ticaret yapılmıştır. Ayrıca bu dönemin başında, İtalyan ticaret ve banka hizmetleri ticaretin küreselleşmesinde önemli rol oynamıştır[10].

1929 yılında yaşanan bunalım sonrasında liberal piyasa modeline karşı bakış açısı değişirken alternatif politika arayışları sonucunda Keynesyen politika gündeme gelmiştir. Söz konusu politikada talep yanlı anlayış hakimdir ve yeniden satın alma gücünün arttırılması söz konusudur. Bu tip ekonomik politikaların sonucu olarak "Fordist" yapılanmalar, geniş ölçekli üretim birimlerin arttırılması ve bu durumun istihdama yansıtılması ön plana çıkmıştır. Standartlaştırılmış ve küçük parçalara ayrılmış işyerlerinde çalışanlar eskiye oranla daha yüksek ücret almaya başlamışlardır. Bu politika anlayışı Keynesyen ekonomi politikaları ile örtüşmekteydi[11]. Keynesyen politikaların ülke ekonomilerini genişletici dalga yaratması 1970'li yılların başında ortaya çıkan petrol krizine kadar sürmüştür. Aşırı sermaye yoğunluğu, Fordist üretim tarzının tıkanması, artan petrol fiyatlarının maliyetleri arttırıcı etki yaratması bu dönemde yaşanan krizin temel etkenleridir[12].

Yaşanan bu sürecin devamında ülke iç pazarlarının üretime doyması, tüketicilerin bireysel ihtiyaçlarına yönelik ürünlere yönelmesi, hammadde fiyatlarındaki aşırı artış, Bretton Woods sisteminin çökmesi Keynesyen politikaların da çökmesine zemin hazırlamıştır. Aşırı güven kaybı yaratan bu politika stagflasyon sürecinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstihdamın koruma altına alınması için

[8] Paul Hirst and Grahame Thampson, **a.g.e.** s.8.
[9] Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2000, s.28.
[10] Paul Hirst and Grahame Thampson**, a.g.e**. s. 45.
[11] Şenol Baştürk, "Ekonomi ve Toplum", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt.3, Sayı: 2, 2004 s.12-13.
[12] M. Kemal Aydın, "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye", (Çevrimiçi) http://www.bilgi.8k.com/1999-1/99-1aydın.pdf, s.15, 30 Nisan 2012.

alınan önlemler üretim sürecinde maliyet artışını etkinleştiren politika arayışları olmuştur. Ancak sosyal dengeyi sağlayacak politikalar kamu harcamalarında artışa yol açmıştır. Kamu harcamalarında yaşanan artışın boyutu büyüdükçe devlet müdahalesi etkisiz duruma gelmiştir. Ortaya çıkan bu durum üretim sürecinin teknolojik gelişme destekli politikalar ile yeniden çıkışa geçmesine neden olmuştur. Bu politikanın temelinde Friedman'ın yeni liberal- monetarist görüşleri ülke ekonomi yöneticileri için alternatif olmuştur[13]. Bu politikanın dış ticarete etkisi ise gümrük duvarlarının ortadan kalkmasına ve istihdam üzerindeki sosyal amaçlı korumaların zayıflaması olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum küreselleşmeyi kavramsallıktan çıkarıp uygulama aşamasına getirmiştir.

C. Küreselleşmenin Boyutları

Küreselleşme ekonomik ve siyasal boyutta değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Her iki açıdan bakıldığında özde yüksek kar elde etmek isteyen sermayenin beklentilerinin şekillenmesi önem arz etmektedir.

1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu

Küreselleşmede ekonomi politikaları etkindir. Küresel ticaret, küresel üretim ve küresel finans söz konusu politikaların temelini oluşturmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında dünya ticaretini serbestleştirecek adımları atan ülkeler, yaptıkları antlaşmalarla serbest ticaretin önünü açmıştır. Bu durum tüm dünyanın tek Pazar haline gelmesini hızlandırmıştır. Küresel ticaret olarak isimlendirilen bu politika sanayileşmiş ülkelerden başlayarak sömürge olarak tutulan az gelişmiş ülkeleri içine çekecek kadar genişlemiştir. Aşırı tüketim sonucu tetiklenen yatırımlar, ülkelerin üretim sürecinin hızlanmasına yol açmıştır. Teknolojik gelişme sonucu mal ve hizmetlerde ürün yelpazesinin gelişmesi tüketicilerin ihtiyaçları dışında lüks tüketime pay ayırması aynı anda paraya olan talebi arttırmıştır.

[13] Baştürk, **a.g.e.,** s.14

Küreselleşen sermayenin tüm dünyayı üretim alanına çevirme politikası, küresel üretim sistemini parçalara ayırarak, üretimi maliyet avantajı ve ekonomik açıdan rantabl olan bölgelere kaydırmıştır. Uluslar arası finans siteminin küresel boyut kazanmasının en etkin sebebi teknolojik gelişmedir. Gelişen teknoloji zaman ve mesafe kavramlarının daha farklı kullanılmasına olanak sağlamıştır. Yaşanan bu değişim özellikle hizmet sektörü içerisinde yer alan, ulaştırma, haberleşme ve bilgi işlem teknolojilerinin gelişmesi ile sağlanmıştır. Kısa aralıklarla yenilenen ve ucuzlayan teknolojik üretim ve ürün sahaları, farklı ekonomik sistemlerin çatışmasını ortadan kaldıran etki yaratmıştır[14].

Gelişmekte olan ülkeler bu durumdan oldukça fazla etkilenmişlerdir. Küreselleşme süreci öncelikli olarak bu ülkelerin finans sistemini teslim almaktadır[15]. Kullanılan ileri teknoloji ürün hizmetleri ve iletişimi geliştiren teknolojik ürünlerin yenilenerek tüm dünyanın kullanımına sunulması ihtiyaçların tükenmez oluşuna katkı sağlamıştır. Bu bağlamda küresel ekonomik yapılanmanın üç aktörü ön plana çıkmıştır. IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü, söz konusu kurumlar dünyayı ekonomik anlamda küresel bir eğilime taşımışlar ve yönetmeye başlayarak küresel kimliğin ekonomik ve finansal taşıyıcısı konumunu kazanmışlardır.

Artan dış ticaret gelişen teknolojinin etkisi ile yaygınlaşmıştır. Ancak bu durum ülkeler arasında yapılan ikili ticaret anlaşmalarının yetersizliğini de ön plana çıkartmıştır. Dünya ticaretine konu olan bu tür anlaşmalarının güvenilirliğini sağlamak ve kontrol etmek söz konusu örgütlerin ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır[16]. Küreselleşme eğilimini hızlandıran söz konusu kurumlar, çeşitli paydaşları olan ülkelerin bölgesel bütünleşme trendlerini hızlandırıcı etki yaratmıştır. Yapılan bütünleşme anlaşmaları, ticaretin aşırı serbestleşmesine ve yerel politikaların değişmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerin uyguladıkları iktisadi bütünleşmeler

[14] Özlem Durgun, "Küreselleşme Sürecinde, Finansal Serbestleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri",2007, Çevrimiçi; Http://Www.Mevzuatdergisi.Com/2007/03a/02.Htm,,15. Şubat,2012
[15] Durgun, **a.g.e.** sf. 2
[16] Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5.bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2002, s. 28.

arasında ön plana çıkanlar, Avrupa Birliği (EU), Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) olarak ifade edilebilir[17].

2. Küreselleşmenin Siyasal Boyutu

Küreselleşmenin politik açıdan gelişmesi ulus devlet anlayışının zayıflamasına neden olmuştur. Ulus devletler yetkilerinin önemli bir kısmını kurulan uluslarüstü bazı siyasi ve ekonomik kurum veya kuruluşlar ile paylaşmak zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Artan ilişkiler sonucu milli ve yerel anlamda ortaya çıkan problemler uluslararası sorunlar haline gelmiş ve çözüm için uluslar arası işbirliği gereklilik haline gelmiştir[18].

Dünya ticaretinin üretim artışlarına göre daha yüksek oranda gelişmesi, uluslararası sermaye hareketlerinin sınır ötesi akım kolaylıkları ve yeni teknolojilerin ülkeler arasında hızlı yayılma istidadı, geleneksel "ulus-devlet"in kurumsal ve hukuksal altyapısını zorlamıştır. Küreselleşme sürecinde "ulus-devlet"in giderek etkinliğini yitirmesi, genel olarak, üç önemli gelişmeye bağlanmaktadır. Bunlardan ilki, bölgesel oluşumlar yolu ile devletin doğrudan bu örgütlenmeler içerisinde eritilmesi, İkincisi devletin doğrudan parçalanması, Üçüncüsü ise devletin egemenliğini parçalama amaçlı gelişmelerdir[19]. Ekonomik olarak mal ve hizmetlerin, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle, ülke sınırları dışında

[17] Serbest ticaret ve uluslararası işbölümünden çok, sanayileşme hızlarını yükseltmek amacıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından oluşturulan bazı önemli iktisadi birleşme hareketleri, Amerika kıtası için Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM), And Ülkeleri Grubu, Karaib Ülkeleri Topluluğu (CARICOM), Güney Ucu Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve Doğu Karaib Devletleri Örgütü (OECS) olarak sıralanırken, Afrika kıtası için Arap Magreb Birliği (UMA), Merkez Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDEAC), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Mano Nehri Birliği (MRU) , Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO) olarak ve Asya kıtası için ise Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN), Bangkok Anlaşması, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Topluluğu (SAARC), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EKİT-ECO), Maşrek ve Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) şeklinde sıralanabilmektedir.

[18] Mehmet Erkan ve Ali Eleren, "Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Model Önerisi", 2005 (Çevrimiçi) http://www.kobinet.org.tr/bilgibankasi/ekonomi/021.html, 25 Mart 2012.

[19]Esra Yüksel Acı," Küreselleşme Olgusu ve STK'lar", 2005, Çevrimiçi: http://www.universite-toplum.org/text.php3?id=223, 15.Mart 2012

kolaylıkla ulaşılabilir hale gelmesi,"ulus-devlet"in kendi kendine yeterli olma ilkesini geçersiz hale getirmiştir.

Bilgi teknolojileri, diğer devletler ve uluslar hakkında hızlı ve geniş bir bilgi edinme imkânı ortaya çıkartmış ve insanlar birbirlerine düşünce ve dünya görüşü açısından hızla yaklaşmışlardır. "Ulus-devlet"ler bu yakınlaşmalar nedeniyle kendilerine özgü ideolojik ayrıcalıklarını da kaybetmişlerdir[20]. Siyasal küreselleşme, siyasal sınırların bir devlete belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik sağlama gücünü yitirmesi; yönetim sistemlerinin karşılıklı etkileşiminin artması demokrasi, insan hakları ve özgürlükler temelinde dış müdahalelerin yoğunluk kazanması ulus devletin önemini kaybederek uluslararası üst kuruluşların öne çıkması olarak değerlendirilebilir[21].

Zayıf demokrasi ve düzensiz ekonomi az gelişmiş ülkelerin en önemli sorunudur. Bu durum istikrarsız piyasaların ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Siyasal açıdan küreselleşme, ulus devletleri yönetimlerini tam demokrasiye ulaştırmak için zaman ayırmak zorunda bırakmıştır. Tüm dünyadaki doğal kaynaklar ve coğrafi avantajların sağladığı stratejik yaklaşımlar, demokrasi ve cumhuriyet gibi yönetim anlayışı, bu ülkeleri diğer ülkeler ile ticari anlaşmalar yapmak zorunda bırakmıştır.

D. Uluslararası Ticaretin Önemi

Giderek büyüyen ve küreselleşen dünyada, ülkeler gün geçtikçe kendi sahip olmadıkları kaynaklar açısından birbirlerine bağımlı hale gelmektedir. 1980 yılından itibaren serbestleşen ticaretin de etkisiyle özellikle uluslar üstü şirketler üretimlerini diğer ülkelere genişleterek yeni piyasalara yönelik üretim yapabilme ve/veya ürün ve hizmet sunabilme imkânına kavuşmuşlardır. Tüm dünyaya açılım olarak kabul gören bu durum, ülkelerin birbirlerinden sahip olmadıkları kaynakları, yeni fikirleri ve yeni

[20]Haluk Tükel, "Küreselleşme Kıskacında Ulus Devlet", 2003, (Çevrimiçi) http://www.tusiad.org/yayin/gorus/35/pdf/sec11.pdf, s.1, 27 Nisan 2012.
[21] Mustafa Acar, "Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?", 2004, (Çevrimiçi) http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/1dsayi25-26/252603.htm, 12 Şubat 2012

teknolojiyi öğrenebilme avantajı sağlarken, ekonomik kriz riskini, ülkeye yabancı sermaye girişine izin verdiği için azaltır ve çoğu zaman iki ülke açısında da avantajlı bir durum ortaya çıkarır.

İktisat biliminin temelinde kıt kaynaklar ile sonsuz ihtiyaçların karşılanması yatmaktadır. Artan ihtiyaçların dünya üretiminde artışa neden olması üretim sürecinin en temel kaynağı olan doğal kaynaklara olan talebi arttırmaktadır. Artan doğal kaynak ihtiyacı kıt olan bu kaynakları elinde bulunduran ülkeler ile talep eden ülkeler arasında yeni bir ticaret konusunu ortaya koymaktadır. Son dönemlerde ülkelerin uluslararası ticarete konu olan yeni ticaret yönelmelerinin en önemli başlıklarında biriside doğal kaynak ticareti olmuştur.

Zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler, ülke ekonomilerini iyileştirme amacıyla doğal kaynak rezervlerini değerlendirip ihraç ederek kazanç sağlamaktadırlar. Bu durum ülkede yeni istihdam alanları açacak sermayenin elde edilmesine olanak sağlamaktadır. Artan ihracattan gelen sermaye birikimi, istihdam, eğitim, teknoloji gibi yatırım alanlarına aktarılarak ülkeler ekonomileri üzerinde dinamik etkiler ortaya çıkartmaktadır.

E. Doğal Kaynak Ticaretinde Rekabete Dayalı Siyasi ve Ekonomik Çekişmeler

1. GATT ve WTO'ya Genel Bakış

Daha önceki bölümde ele aldığımız gibi küreselleşen dünya ile birlikte sağlanan üretim artışı ve kazanç, uluslararasındaki ticarette artışa neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünya barışını sürekli kılmak amacıyla ekonomik işbirliğinin oluşturulması düşüncesi ülkeler tarafından kabul görerek 1947 yılında 23

ülke tarafından kabul edilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması (GATT), dört esas prensip üzerine kurulmuştur. Bu prensipler şöyle sıralanabilir[22];

- **En Çok Kayırılan Ülke Kuralı:** GATT bu prensip ile üye ülkelerin ticari partnerleri arasında ayrım yapmasını engellemiştir. Bu prensibe göre herhangi bir üye ülke, diğer bir üye ülkeye tanıdığı ticarete elverişlilik sağlayan hakları, diğer bütün üye ülkelere tanımak zorundadır.

- **Ulusal Muamele Kuralı**: Bu kural üye ülkelerin ithal ve yerli üretim mallar arasında ayrım yapmamasına yöneliktir. Bu kural, bir mal veya hizmet ülke pazarına girmesinden sonra uygulanacaktır.

- **Gümrük Vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi**: GATT gümrük vergilerinin indirilerek ticareti cesaretlendirme üzerine de yoğunlaşmıştır. Bütün üye ülkeler ticaret yaparken ticari partnerleriyle görüşmeden vergi oranlarını arttıramamaktadırlar.

- **Tarifeler yoluyla koruma:** Bu prensip ticari şeffaflığın etkin bir biçimde korunmasını amaçlamaktadır. GATT üye ülkeler açısından, ticaret yapılmasını engelleyici tarife dışı uygulamaların tamamı ile yasaklanmasını ve tarifelerin de giderek azaltılmasını amaçlamaktadır.

GATT'nin oluşturulmasıyla gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için ticareti engelleyici unsurların kaldırılması, küresel ticarette bir liberalizasyon sağlayarak, yerli endüstrileri uluslararası arenada rekabet ile tanıştırmış ve rekabetçi bir yapıya dönüşmelerini sağlamıştır. 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), GATT'ın aksine sadece mal ticaretini değil hizmet ticareti ve fikri mülkiyet haklarını da kapsayarak, GATT'tan daha kapsamlı, kurumsal bir yapısı olan çok taraflı ve bütün üyeleri bağlayıcı taahhütleri olan gelişmiş ve güçlendirilmiş bir

[22] Gelir İdaresi Başkanlığı, "Vergi Rehberi", 2009, (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf, 23 Ağustos 2011, **Ayrıca BKZ**: Talat Kaya, " DTÖ Hukuk Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi", 2010, (Çevrimiçi), http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2010-59-02/AUHF-2010-59-02-kaya.pdf 23 Ağustos 2011.

sistemle, ihracat yapan firmalara mal ve hizmet ürünlerinin yabancı pazarlara güvenli ve liberal erişimlerini sağlayan etkin bir ticaret ortamının oluşturulmasına zemin hazırlayan bir kurum olarak yerini almıştır[23].

2009 yılı itibariyle 153 ülkenin üyeliğinin bulunduğu DTÖ, ülkeler arasındaki ticari anlaşmazlıklarda uzlaşmaların sağlanabilmesi ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi adına düzenli tartışmaların yapılabilmesi için bir forum ortamı sağlayarak ticaret yapabilecek yeni piyasaların erişebilirlik yollarını açmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi için; gümrük tarifelerinin tamamen kaldırılması prensibi değil, tarifelerin tedricen düşürülmesi ve korumanın sadece gümrük vergileri ile gerçekleştirilmesi prensibi benimsenmiştir.

Bu sayede ülkeler sanayi ve (1996 yılından itibaren) tarım mallarında taahhüt ettikleri tarife indirimlerini gerçekleştirmişlerdir. Ancak özellikle gelişmiş ülkeler, tarım ve tarıma dayalı sektörlerde yaptıkları tarife indirimlerini telafi edecek güçte, yeni korumacılık önlemelerini uygulamaya başlamışlardır. Görünmez engeller olarak adlandırılan bu yeni önlemler; teknik standartlar çerçevesinde tüketicinin korunması, kamu sağlığı ve çevrenin korumacılığı gibi amaçları ön plana çıkaran uygulamaları kapsamaktadır [24].

DTÖ, doğal kaynakların coğrafi dağılımının eşit olmamasından kaynaklanan ticaret politikalarını, doğal kaynakların ticaretinin sağlanabilmesi için diğer bütün uluslararası ticarete konu olan mallara belirlediği gibi tarifeler, ülkelerce uygulanan ithalat ve ihracat kısıtlamaları (gümrük vergisi vb.), DTÖ'nün üyesi olmasa bile ülkeler arasında ayrımcılılık yapmama politikasını ve ticari malların DTÖ' ye üye ülkeler arasından birbirlerinin üzerinden serbestçe ulaşımının transit ya da taşıma rotasına göre en verimli şekilde taşınmasını sağlayacak uygulamaları düzenlemektedir[25]. İncelediğimiz bölümde dünya doğal kaynak ticaretini elinde tutan güçlerle ilgili olarak DTÖ'nün doğal kaynak ticaretini denetleme ve ticaretin

[23] Gelir İdaresi Başkanlığı, "Vergi Rehberi", 2009, (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf, 23 Ağustos 2011.
[24] Mehmet Alagöz ve Sinem Yapar, "Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?", **Akademik Bakış E-Dergi**, Sayı: 11, 2007, s.2.
[25] Mehmet Alagöz ve Sinem Yapar, **a.g.e.**, s. 9.

adaletini sağlama konusunda içerdiği ülke yükümlülükleri ile ilgili örneklere yer vererek, DTÖ'nün uluslararası doğal kaynak ticareti için önemi ele alınacaktır.

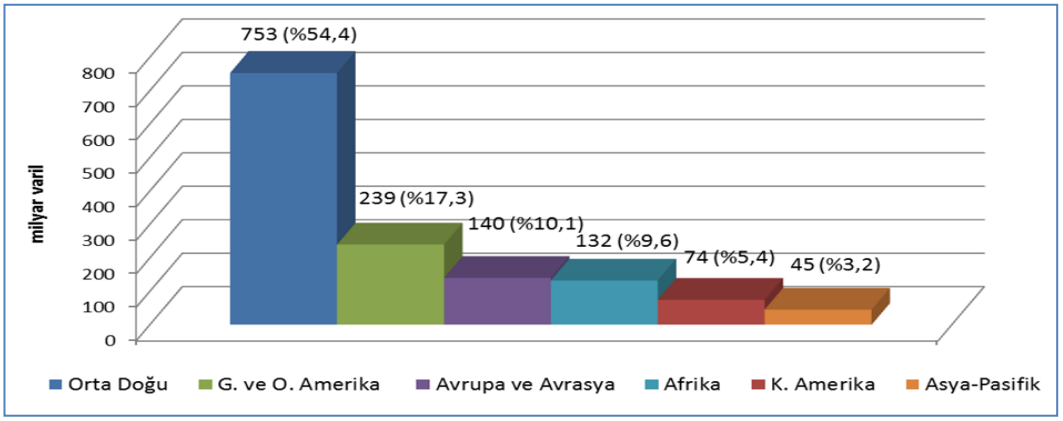
2. Dünya Doğal Kaynak Ticareti ve Doğal Kaynakların Coğrafi Dağılımı

DTÖ, Doğal Kaynak Ticareti 2010 raporunda, doğal kaynakları doğal çevrede zaten var olan maddelerin ham bir şekilde ya da işlenmiş olarak üretimde kullanılan ve tüketim aşamasına getirildiğinde ekonomik getiri sağlayan maddeler olarak tanımlar. Örgüt doğal kaynakların birçok ürünün üretiminde en önemli rolü oynadığını belirtmiş ve 2008 yılında yapılan toplam dünya ticaretinde %24'lük bir paya sahip olduğunu ve değer olarak yıllık %20'lik bir artışla yükselişine devam ettiğini vurgulamıştır[26].

Doğal kaynaklar, insan hayatının sürdürülebilirliği açısından temel unsur olarak kabul edilirken, petrol ve doğal gaz gibi yenilenemeyen doğal kaynakların enerji olarak birçok endüstrideki kullanımı ise herhangi bir ürününün üretimi için en gerekli unsur haline dönüşmüştür. Oil and Gas Journal 1 Ocak 2010 itibariyle dünya petrol rezervlerinin % 54,4'ünün Orta Doğu ülkeleri arasında paylaşıldığını ve dünyada toplam 1,383 milyar varil petrol rezervi bulunduğunu ortaya koymuştur. bkz şekil 1. Bu rezervler bilinen rezervlerin jeolojik ve mühendislik verilerinin incelenmesi, var olan teknoloji, bugünkü ekonomik durum ve işletme şartlarının devam etmesi koşullarına bağlı tahmini olarak elde edilen değerlerdir[27].

[26] World Trade Organization, "Annual Report 2010", 2010, (Çevrimiçi) http://www.marcasepatentes.pt/files/collections/pt_PT/1/178/WTO%20Annual%20Report%202010.pdf, 17 Mart 2012.
[27] TPOA, "Petrol Sektör Raporu", 2010, (Çevrimiçi) http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/sektorraporu_2010.pdf, 7 Haziran 2011.

Şekil 1. 2010 Yılı Bölgelere Göre Dünya İspatlanmış Petrol Rezervi

Kaynak: TPAO, "2010 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Raporu", 2010, Çevrimiçi: http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_TPAO_2010.pdf,12.Nisan 2012

Bununla birlikte uluslararası ticaret; dünya petrol rezervlerinin yeryüzündeki dağılımının %90.1 oranla sadece 200'den fazla ülke arasından 13 ülkede bulunması ayrımcılığını ortadan kaldırmak veya hafifletmek amacıyla bu kaynakların taşınmasına ve bu kaynakların verimli kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Tablo 1. Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı

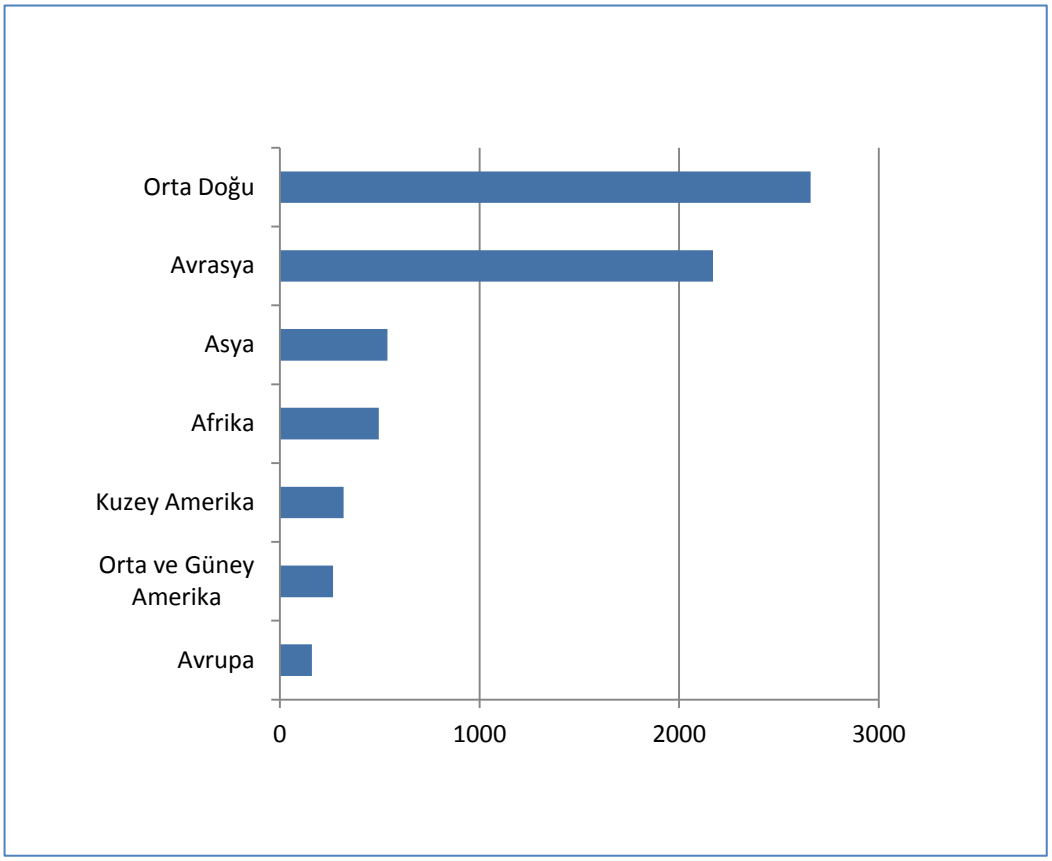
Ülke	**1991 Yılı Rezervleri**	**2001 Yılı Rezervleri**	**2011 Yılı Rezervleri**	**2011 Yılı Rezervlerindeki Payı**
Venezuela	62,6	77,7	296,5	%17,9
S.Arabistan	260,9	262,7	265,4	%16,1
Kanada	40,1	180,9	175,2	%10,6
İran	92,9	99,1	151,2	%9,1
Irak	100,0	115,0	143,1	%8,7
Kuveyt	96,5	96,5	101,5	%6,1
BAE	98,1	97,8	97,8	%5,9
Rusya	---	73,0	88,2	%5,3
Libya	22,8	36,0	47,1	%2,9
Nijerya	20,0	31,5	37,2	%2,3
ABD	32,1	30,4	30,9	%1,9
Kazakistan	---	5,4	30,0	%1,8
Katar	3,0	16,8	24,7	%1,5
Diğer	203,7	144,6	163,8	%9,9
Toplam	1.032,7	1.267,4	1.652,6	%100,0

(*) Rezerv değerleri milyar varildir.

Kaynak: Petform, "Dünya Kanıtlanmış Petrol Rezervlerinin Dağılımı", 2012, (Çevrimiçi) http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3, 2 Eylül 2012.

Bölgesel olarak Orta doğu ve Avrasya bölgeleri dünya doğal gaz rezervlerinin neredeyse %75'ne sahiptir. 1 Ocak 2010 itibariyle Rusya, İran ve Katar dünya doğal gaz rezervlerinin %55'ini tedarik etmektedir ve Oil and Gas Journal Ocak 2010 itibariyle dünya doğal gaz rezervini 6,609 trilyon kübik feet olarak göstermiştir[28].

Şekil 2. 1 Ocak 2010 İtibariyle Coğrafi Bölgelere Göre Dünya Doğal Gaz Rezervleri (Trilyon kübik feet)

Kaynak: The International Energy Outlook 2010" 2010, (Çevrimiçi) http://www.docstoc.com/docs/57237356/The-International-Energy-Outlook-2010 , 18.09.2012

Oil&Gas Journal dünya doğal gaz rezervlerinin ülke olarak yine 20 ülke arasında paylaşıldığını ve dünyanın geri kalanının bu rezervlerin sadece %9.2'sini barındırdığını kanıtlamıştır[29].

[28] "The International Energy Outlook 2010" 2010, (Çevrimiçi) http://www.docstoc.com/docs/57237356/The-International-Energy-Outlook-2010 , 18.09.2012
[29] "The International Energy Outlook 2010", 2010, (Çevrimiçi) http://www.docstoc.com/docs/57237356/The-International-Energy-Outlook-2010, 18.09.2012

Tablo 2. Ocak 2010 İtibari ile Dünya Doğal Gaz Rezervlerinin Ülkelere Göre Miktar Olarak Dağılımı

Ülke	Rezervler (trilyon feet küp)	Dünya toplamına göre yüzdesi
Dünya	6,609	100.0
İlk 20 Ülke	6,003	90.8
Rusya	1,680	25.4
İran	1,046	15.8
Katar	899	13.6
Türkmenistan	265	4.0
Suudi Arabistan	263	4.0
Birleşik Devletler	245	3.7
Birleşik Arap Emirlikleri	210	3.2
Nijerya	185	2.8
Venezuela	176	2.7
Cezayir	159	2.4
Irak	112	1.7
Avusturalya	110	1.7
Çin	107	1.6
Endonezya	106	1.6
Kazakistan	85	1.3
Malezya	83	1.3
Norveç	82	1.2
Özbekistan	65	1.0
Kuveyt	63	1.0
Kanada	62	0.9
Diğer Dünya Ülkeleri	606	9.2

Kaynak:EPDK, ”Doğal Gaz Piyasası 2011 Yılı sektör Raporu”, 2011,Çevrimiçi: http://www.epdk.gov.tr/documents/dogalgaz/rapor_yayin/Dpd_Rapor_Yayin_Sektor_Raporu_2011_YML4K810nps7.pdf,12.Nisan.2012

Bugün, 2035 yılına kadar dünya doğal gaz tüketiminin % 44’lük bir artış göstererek 108 trilyon feet küp’ten 156 trilyon feet küp’e yükselmesi beklenmektedir. Ekonomik kriz ile birlikte % 6 lık bir oranda azalan doğal gaz talebinin, artan hükümet ve kamu farkındalığı ile diğer bütün enerji kaynaklarından daha az karbon dioksit salınımına sahip olduğu ve sera etkisinin sebep olduğu küresel ısınmayı önleyebilmek adına hem bölgesel hem de küresel olarak ülkeler tarından desteklemesi ile ciddi bir artış göstereceği uzmanlar tarafından

belirtilmektedir. [30] Yine aynı kaynakta 2007-2035 yıllarında arasında dünya doğal gaz üretiminin Orta Doğu, Afrika, Rusya, Avrupa ve Avrasya bölgelerinde ciddi bir artış göstereceği savunulurken, Katar ve İran'ın dünya doğal gaz üretimi artışının ¼ 'ünü (yaklaşık 12 trilyon feet küp) tek başlarına sağlayacakları ön görülmektedir.

Birçok uzman doğal gaz ve petrol üretimi en yüksek noktasına ulaştığında bile gelecekteki doğal gaz ve petrol üretiminin bugünkü enerji talebini karşılayacak oranda yapılmasının çok zor hatta imkânsız olduğunu kabul etmektedir ve bu literatürde Hubbert eğrisi olarak tanımlanmaktadır[31]. M. King Hubbert 1950'de ABD'nin petrol üretiminin 1970'lerde en yüksek seviyesine ulaşacağını ve daha sonra düşüş yaşayacağını öngörmüş ve bu eğri ile grafiklendirmiştir [32]. Bu tespit doğal kaynakların tükenebilirliğini ortaya koyması açısından doğal kaynak ticaretindeki rekabete dayalı siyasi ve ekonomik çekişmelerin göstergesi olarak kabul görmektedir. Birçok ekonomist doğal kaynak rezervlerinin hızla tüketilmesine bağlı olarak dünyada büyük bir ekonomik karışıklığın olacağını ve bu karışıklığın sebeplerinden en önemlisini endüstrilerde doğal kaynakların birincil üretim girdisi olarak kullanımını göstermektedir.

Üretimin bu en önemli girdilerinden birinin dünya üzerindeki eşitsiz dağılımı milletler arası sürtüşmeleri beraberinde getirmektedir. Bu sürtüşmeler genellikle ticareti yapılacak olan ürünlerin maliyetleri, yeni oluşan bir endüstrinin desteklenmesi, halk sağlığı ve çevresel faktörler veya ithal etmek isteyen ülkenin ve ihracatçı ülkenin ticaret anlayışındaki uyuşmazlıklarından doğabilecektir. DTÖ'nün Dünya Doğal Kaynak Ticareti Raporu 2010, ithalatçı ülkelerin kendi doğal kaynaklarını ihraç etmeye, hammaddelerin işlenmesi ile birlikte ekonomik kazanç

[30] 2010 yılı itibariyle atmosferde belirtilen karbondioksit miktarı 389.78 ppm d,r. ve 2001 yılından bu yana yılda 2.04 ppm artış göstermiştir. Bkz. (Çevrimiçi), http://co2now.org/Current-CO2/CO2-Now/annual-co2.html, 12 Şubat 2012.

[31] Volkan Ş. Ediger, "21. Yüzyıl Petrol Endüstrisindeki Muhtemel Gelişmeler ve Türkiye'ye Sağlayacağı Olanaklar", Cilt. 12, Sayı: 1, 2000, s.6.

[32] Mesut Atalay, "Türkiye'de Petrol Aramacılığının Önemi", 2003, Çevrimiçi: http://www.tpjd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=56:turkiyede-petrol-aramaciliginin-onemi-mesut-atalay-asam-avrasya-dosyasi-cilt-9-sayi-1-bahar-2003-sayisi&catid=35:makaleler&Itemid=96, 21.Haziran.2012

elde etmek ve yerli talebi karşılayacak yeterli arz bulunmasını garanti etmek ya da çevrenin korunması açısından pekte gönüllü olmadıklarını ortaya koymaktadır[33].

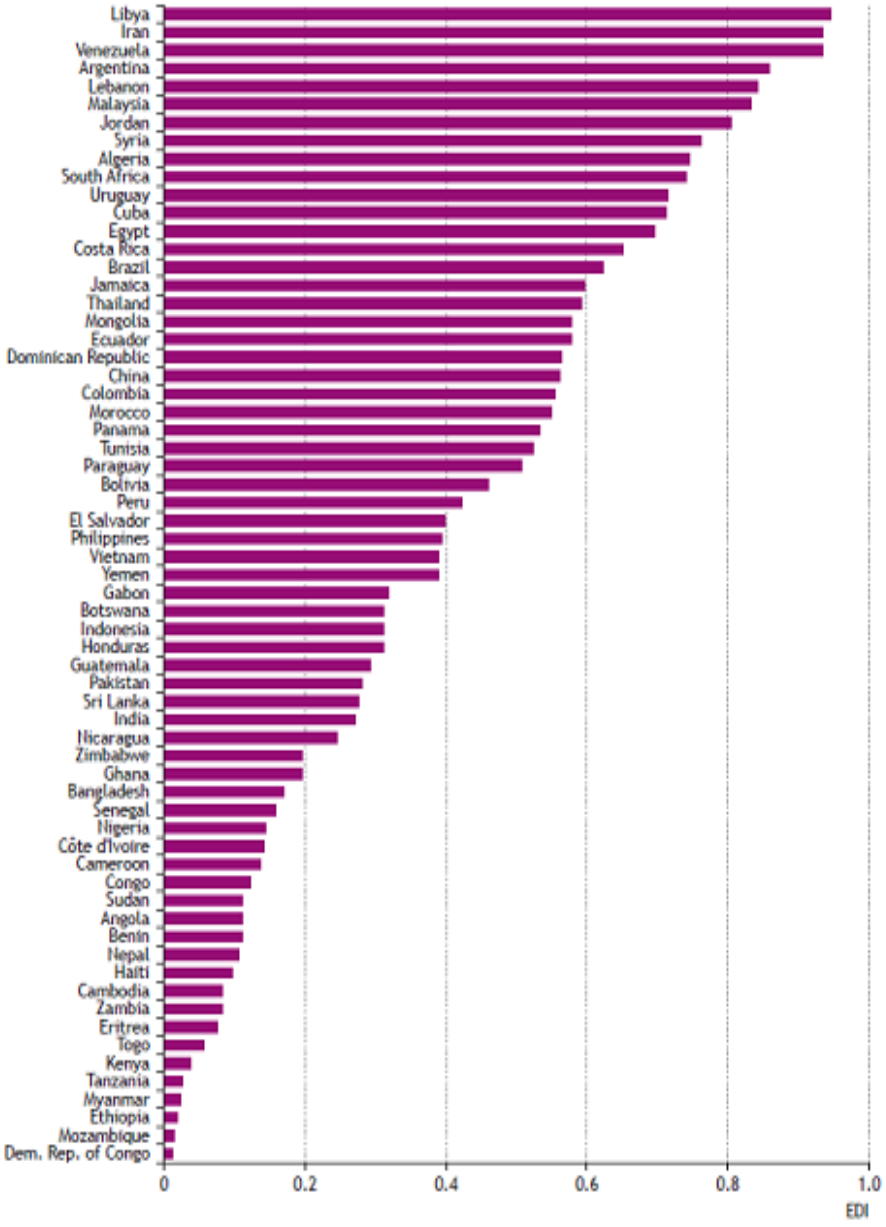
Doğal kaynakların yeryüzünde dağılımının "savaşlar ve silah ticareti" tarihinde çok önemli bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Ülkelerin büyük çoğunluğunun ortak amacı enerji ve enerjiyi oluşturan kaynakların yönetimini ellerinde tutarak bu kaynakların işleticisi ve satıcısı olmaktır. Dünya enerji piyasasını elinde tutan gelişmiş ülkeler ve uluslar üstü firmalar bu amaç uğruna doğal kaynak zengini ülkeleri ticari sömürge haline getirerek, doğal kaynaklar açısından doğanın cömert olduğu ülke piyasalarında kendi çıkarları doğrultusunda söz konusu ülkelerde iç karışıklıklara sebebiyet vererek "Gölge" devlet rolü ile kontrolü ellerinde bulundurmak istemektedirler. Ülkeler arasındaki enerji ihtiyacının karşılanması adına oluşan bu acımasız sermaye ve emperyalist savaş, şiddet faaliyetlerini motive ve finanse ederek, aynı zamanda silahlanmanın ülkelerin doğal kaynak rezervleri ve doğal kaynak ticareti ağları üzerindeki egemenliği ve gücü artırdığı için ticarileştirilmesinin söz konusu olduğu belirtilmiş ve soğuk savaş sonrası silahlanmanın giderek politik ekoloji ile şekillendiği ve bunun doğal kaynakların coğrafik dağılımı ile yakından bağlantılı olduğu vurgulanmıştır[34].

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle hükümetler arasında isyancı gruplara karşı yardımlaşma ve yine yabancı hükümetlerin isyancı gruplara verdiği destekleri geri çekmesiyle, muharip güçlerin savaşı sürdürebilmeleri ve politik faaliyetlerini sürdürebilmeleri adına özel kaynaklara ihtiyaç duymaları siyasal ekonomi savaşı tanımını değiştirmiştir. WEO' nun yayınladığı 2010 yılı raporundaki enerji gelişim indeksinde (bkz Şekil 3) ön plana çıkan bütün ülkelerde şu anda iç karışıklığın var olması, uluslararası doğal kaynak ticareti ile silahlanma ya da silahlandırılmanın

[33] World Trade Organization, "Annual Report 2010", 2010, (Çevrimiçi) http://www.marcasepatentes.pt/files/collections/pt_PT/1/178/WTO%20Annual%20Report%202010.pdf, 17 Mart 2012.
[34] Philippe Le Billon, "The Political Ecology Of War: Natural Resources And Armed Conflicts", **Political Geography,** Sayı: 20, 2001.

yakından ilişkili olduğunu ve bunun doğal kaynakların yeryüzündeki eşit olmayan dağılımından kaynaklandığını göstermiştir[35].

Şekil 3. Dünya Enerji Gelişim İndeksi 2010

Kaynak: Statistics. Available at http://www.worldenergyoutlook.org/development_index.asp

[35] Matts Berdal and David Keen, "Violence And Economic Agendas In Civil Wars: Some Policy Implications", **Millenium: Journal of International Studies**, Cilt. 3, Sayı: 26, 1997, **Ayrıca bkz.** "Energy Outlook 2010", 2010, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/Textbase/npsum/weo2010sum.pdf, 18 Eylül 2012.

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞAL KAYNAKLAR VE DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN AKTÖRLERİ

I. DOĞAL KAYNAKLAR

A. Tanımı Kapsamı ve Önemi

Doğal çevrede bulunan ve insanların gereksinimlerini gidermede kullanılabilen varlıkların tamamı doğal kaynak olarak tanımlanmaktadır. Geniş manada ele alındığı zaman, tarımda kullanılabilen topraklar, bitki ve hayvanlar, maden filizlerine sahip kayalar, petrol, kömür, uranyum, inşaatlarda kullanılan taşlar, yerleşme alanları, yollar, tesisler, hava ve güneş ışınları gibi insan ve çevresini etkileyen tüm faktörler doğal kaynaklar terimi içinde ele alınmaktadır. Kaynağa değer veren ve bunu kullanan insandır. İnsansız bir dünyada hiçbir doğal kaynak yoktur. Çünkü herhangi bir doğal varlığa kaynak kıymeti verilmesi bir insan hükmü olarak ortaya çıkmaktadır. Kaynakların kıt olduğu dünyada ekonomik sorunların çok tartışıldığı bir dönemde yaşamamız nedeniyle kaynaklar büyük önem arz etmektedir[1].

Doğal kaynaklardan faydalanma ise; bazı tekniklerin bilinmesi ve kullanılması ile sınırlı bulunmaktadır. Bu nedenle teknolojik gelişme ile paralel olarak doğal kaynaklardan yararlanma imkanları da artmaktadır. Doğal kaynaklar, insanların pek çok ihtiyaçlarının karşılanmasında vazgeçilemez kaynaklar olarak nitelendirilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin servetlerinin önemli bir kısmını nüfusları yanında doğal kaynaklarıdır. Gelişmiş ülkeler büyük ölçüde sermaye stoklarına sahip olmalarına rağmen, doğal kaynakları az olan ülkeler ise, bu açıklarını sahip oldukları nüfus, teknik ve girişim yeteneklerini rasyonel bir şekilde kullanarak ülke dışından hammadde alıp işleyerek kapatmaya çalışmaktadırlar[2]. Bugün artık doğal kaynakların ekonomik ve sosyal gelişmedeki önemi iktisaden gelişmekte olan ülkeler tarafından iyice anlaşılmış bulunmaktadır. Sahip oldukları

[1] Koray Başol, **Doğal Kaynak Ekonomisi,** İzmir, Anadolu Matbaası, 1994, s.27.
[2] **A.e.,** s.28.

nüfusla beraber, mevcut doğal kaynaklar bu ülkelerin başlıca ekonomik servetlerini meydana getirmektedir.

Zengin doğal kaynaklara sahip olan bazı gelişmemiş ülkeler bunları işleyip refah seviyelerini yükseltecek teknik bilgi, kalifiye işgücü, sermaye ve en önemlisi de ekonomik organizasyonu gerçekleştirecek girişim gücü bakımından gayet düşük bir düzeyde bulunmaktadırlar. Böyle ülkelerin bir takım doğal kaynaklara sahip olması bazen fazla bir şey ifade etmeyebilir. Her şeyden önce bu kaynakların cins kalite ve miktarlarının iyice bilinmesi gerekmektedir, yani envanterinin yapılaması lazımdır[3].

B. Doğal Kaynakların Sınıflandırılması

Genellikle kaynakları üç büyük grupta toplaya biliriz. Doğal, kültürel ve beşeri kaynaklar. Bu üçlü ayırım üretimin toprak, sermaye, emek faktörlerine karşılık olmaktadır. Diğer taraftan kaynakları kendi arasında çeşitli gruplamalara da sokmak imkanı vardır. Bunlardan birincisi; organik ve inorganik olması açısından yapılan sınıflandırmadır. İkinci büyük grup içinde ise; kaynağın en önemli karakteristiği olan göz önüne alınarak yapılan sınıflandırma gelmektedir. Süreklilik bakımından yapılan ayırım da tükenir ve tükenmez kaynaklar olarak ikiye bölünmektedir. Burada tükenir ve tükenmez kavramları yalnız ekonomik anlamda kullanıldığı vakit bir kıymet ifade etmektedir. Bir diğer sınıflama ise, yenilenen, yenilenmeyen veya sürekli, stok kaynaklar şeklinde yapılmaktadır[4].

Esasında hemen hemen bütün kaynakların gerek fiziki anlamda gerekse ekonomik anlamda birbirlerine bağlı olduklarını söyleyebiliriz. Ancak, bu bağlılık kaynağa verilen öneme göre değişir. Kaynaklar arasındaki ilişki ya birbirini

---

[3] Koray Başol, Mustafa Durman ve Mehmet Yunus Çelik," Kalkınma Sürecinin Lokomotifi: Doğal Kaynaklar",Çevrimiçi: http://akademik.mu.edu.tr/data/06020000/resim/file/14-4%20koray%20ba%C3%85_ol%20-%20%20mustafa%20duman%20-%20mehmet%20yunus%20%C3%83%C2%A7elik.pdf, 12.Haziran.2012

[4] Filiz Tutar, Nazife Özge Kılıç ve Solmaz Aytekin, " Türkiye'de Suyun Ekonomik Analizi", 2012, Çevrimiçi, http://www.adyusbd.com/Makaleler/610883040_TUTAR,%20F%C4%B0L%C4%B0Z-NAZ%C4%B0FE%20KILI%C3%87-SOLMAZ%20AYTEK%C4%B0N.pdf, 15. Haziran.2012. sf 232

tamamlayıcı veya rekabet durumundadır. Birbirini tamamlayan kaynaklar üretimde veya kullanmada tamamlayıcı bir rol oynaya bilirler. Stok kaynaklar ise, fiziki miktarları zamanla önemli miktarda artmayan kaynaklardır[5].

Nitekim petrol ve kömürde, jeolojik oluşumun günümüze kadar devam etmesine rağmen artış oranı ekonomik açıdan değersizdir. Yani stok kaynaklar artış göstermeyen hatta kullanma ile azalan kaynaklardır. Bunlar da kendi içlerinde iki gruba ayrılırlar[6].

1. Kullanılmadığı halde kendi kendine zamanla azalmayanlar,
2. Azalanlar. Stok kaynakların çoğu birinci gruba girmektedirler. Maden cevheri, kömür gibi… Petrol ve Doğal gaz ise ikinci gruba örnek teşkil etmektedir.

Bizim burada incelediğimiz doğal kaynaklar, ikinci gruba giren kullanımı en yaygın olan gerek sanayide gerek yaşamda bugün olmazsa olmaz olan petrol ve doğal gazlar olmaktadır.

II. DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN AKTÖRLERİ

Ortadoğu ve Orta Asya'nın dünya doğal kaynak rezervleri bakımından zenginliğini bir önceki bölümde ele alınmıştı. Petrol ve doğal gazın gelişmiş ve gelişmekte olan endüstrilerde üretim için birincil girdi olması, ABD ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin petrol ve doğal gaz gereksinimini karşılamak adına dünya rezervi bakımından zengin ülkelerin, hem kaynak çeşitliliği dolayısıyla hemde fiyat rekabeti ve enerji güvenliği açısından hayati önem taşıdığı gerçektir. Geçmiş yıllarda enerji yakıtları ve servisleri ile ilgili sorunlar gerek yerel gerekse uluslararası politik ajandalarda göze çarpan bir öneme sahip olmuştur. Taşıdığı hayati öneme rağmen doğal kaynakların sınırları geçmesinde koordinasyonu

[5] Başol, **a.g.e.**, s.30.
[6] Tutar ve Diğerleri, **a.g.e.**, ss. 232-233.

sağlayan hükümetler ya da diğer aktörler doğal kaynak ticaretinin dünya ülkeleri bakımından öneminin yanında etkisiz kalmaktadırlar[7].

Dünya petrol piyasasında arz-talebi ve dolayısıyla fiyat oluşumunu önemli ölçüde etkileyen çok sayıda kuruluş ve faktör vardır. Bu etkenlerin belli başlıları aşağıda yer almaktadır[8].

- OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
- OPEC Dışı Büyük Üreticiler (Rusya Federasyonu, Meksika, Norveç,…)
- OECD/Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)
- ABD (OECD içinde de olmasına karşın, tek başına da hareket edebilen ve belirleyici olan bir ülke niteliğinde)
- Büyük Petrol Şirketleri (Exxon-Mobil, BP-Amoco-ARCO, Shell, Aramco, Lukoil, ENİ, …)
- Uluslararası Borsalar (New York Merchantile Exchange, vb.)
- Enerji Konusundaki Uluslararası Yayınlar, Düşünce Kuruluşlar vb.

Bu kuruluşlar bazen kendi aralarında uzlaşarak kendi çıkarları doğrultusunda diğerleriyle çatışarak, petrol arz ve talebi üzerinde baskı kurmak suretiyle fiyatlara yön vermeye çalışmaktadırlar. Yukarıda yer alan kuruluşların yanı sıra, ancak bunların politikalarına da bağlı olarak; ülkelerin ellerindeki stok durumu, ülkelerin stratejik petrol rezervleri, krizlerin ortaya çıktığı dönemin mevsim koşulları (özellikle kış dönemlerinde talebin artması) gibi faktörler de, piyasa ve fiyatlar üzerine etki yapmaktadır. Fiyatın oluşmasında talep yönünden etki eden faktörlerin başında, ekonomik gelişme gelmektedir. 1998 yılında Asya'da yaşandığı gibi, bölgesel ekonomik ve siyasal faaliyetlerdeki karışıklıklar da, petrol fiyatlarını etkilemektedir[9].

---

[7] Orgen Uğurlu, **Türkiye'de Çevre Güvenliği ve Enerji Politikaları,** 1. Bs., İstanbul, Orgun Yayınevi, 2009, s.49.

[8] Naci Bayraç, "Uluslar arası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi", 2007, (Çevrimiçi) http://www.turksam.org/tr/a1156.html, 23 Nisan 2012.

[9] Ersin Öktem, Zafer Demirkul," Petrol Fiyatının Dinamikleri ve Geleceği", 2010, Çevrimiçi: http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_11/30.pdf, 22.Temmuz.2012

Dünya Ticaret Merkezine (WTO) 11 Eylül 2001'de yapılan büyük terörist saldırılara benzer olaylar ve savaşlar, enerji sağlama güvenliğindeki beklentileri etkilemekte ve ani fiyat artışlarına neden olmaktadır. Ayrıca, daha kaliteli petrol ürünlerine olan gereksinim de, petrol taleplerini etkilemektedir. Bu nedenlerden dolayı enerji fiyatları belirlenirken, piyasadaki bütün koşulların irdelenmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Ham petrol çıkarıldığı ülkeye bağlı olarak, farklı kalite ve fiyattan piyasaya sürülmektedir. Buna ek olarak, her petrol türü farklı ürünlere yönelik olduğundan fiyatları da değişkenlik göstermektedir. Petrol çeşitlerini üç grup olarak ele almak mümkündür[10].

- WTI (West Texas Intermediate) Petrolü, ABD'nin Texas ve Oklahoma eyaletlerinde çıkarılan petrole verilen isimdir.

- Brent Petrolü, Kuzey Denizinden çıkarılan farklı petrollerin karışımına denilmektedir.

- OPEC Petrolü, Petrol İhraç Eden Ülkeler adını taşıyan OPEC üyesi ülkeler (Cezayir, Libya, Nijerya, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela) tarafından üretilen ve fiyatları da üye ülkelerce belirlenen petrole verilen isimdir.

Brent petrolünün fiyatı Londra'daki Uluslararası Petrol Ticareti (International Petroleum Exchange= IPE) tarafından belirlenirken, WTI petrolünün fiyatı New York borsasında oluşmaktadır. Piyasada yer alan petrol çeşitlerinin fiyatları, genelde brent petrolü temel alınarak belirlenmekte ve WTI petrolünün fiyatı, ortalama olarak

[10] Bayraç, **a.g.e.,** s.4

brent petrol fiyatının genellikle iki dolar üzerinde yer almaktadır. OPEC petrolünün fiyatı ise, genellikle brent petrolünün bir kademe altında oluşmaktadır [11].

Bu bölümde uluslararası enerji piyasasının değerini arttırmaya yönelik çalışmalar yapan uluslar üstü organizasyonlar ve özel sektör-devlet ortaklığıyla kurulmuş firmaların varlığına değinilecektir.

A. OPEC

1949 yılında Venezüella'nın İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi petrol ihraç eden ülkelere bilgi ve teknolojilerini paylaşmanın ve daha yakın ilişkiler içinde olmanın petrol ihraç etmek için yeni yolların keşfedilmesi için daha avantajlı hale geleceğini teklif etmesiyle "Organization of the Petroleum Exporting Countries" (OPEC) için ilk adımlar atılmış ve 10 Ekim 1960 tarihinde Bağdat'ta yapılan ilk konferansta kalıcı ve uluslar üstü bir organizasyon olarak tanınmıştır.

OPEC, yılda iki kez konferans düzenleyerek üye ülkelerin petrol, yakıt, enerji yada başka eş bakanlıklarından gelen temsilcileriyle, organizasyonun genel politikalarını oluşturmayı, yeni ve uygun yolları bularak bu politikalarının uygulanmasını sağlamayı ve organizasyonun uygulamalarına karar vermek, yeni yatırım yapılabilecek sahalar bulunmasına hız kazandırmayı, uluslararası enerji piyasalarında gereksiz iniş çıkışları ortadan kaldırarak petrol fiyatlarını stabilize etmeyi, düzenli gelirlerini koruyup petrol tüketen ülkeler için etkin ve devamlı petrol tedarik edebilme gücünü korumayı amaçlamaktadır.

Mart 1975'te OPEC ülkelerinin yaptığı ilk zirvede, petrol üreticisi ve tüketicisi ülkeler arasındaki ilişkilerin değişmeye başlamasıyla OPEC, insanların refahı ve dünyada yeni adaletli bir ekonomik düzen oluşması için, diğer dünya ülkeleri ile görüşme ve işbirliği içinde olacağını resmi bir açıklama ile dünya

[11] Naci Bayraç, "Uluslar arası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi", 2007, (Çevrimiçi) http://www.turksam.org/tr/a1156.html, 23 Nisan 2012, **Ayrıca BKZ**: (Çevrimiçi), http://www2.dw-world.de/turkish/wirtschaft/1.95435.1.html, 16 Eylül 2010.

kamuoyuna duyurmuştur. Bu gün itibariyle OPEC üyeleri, kurucular olan İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezüella'nın dışında, üyelikleri kronolojik sırasıyla Katar, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvator ve Angola'dır [12].

B. IEA (Uluslararası Enerji Kurumu)

1973 yılında Arap-İsrail Savaşı sonucu petrol fiyatlarının petrol ihraç eden ülkeler tarafından yükseltilmesi ve İsrail ile yakın ilişkiler içinde olan ülkelere ambargo uygulanmasının ardından, küresel petrol tedarik oranının %7 oranında düşmesi üzerine 1974'te uluslar üstü bir organizasyon tarafından müdahalenin şart olduğuna karar verilmiştir. Devamında ABD ve diğer büyük petrol ithalatçısı ülkeler tarafından bir enerji konferansı düzenlenmiş ve sonucunda bugün 28 üye ülkesi bulunan uluslararası bağımsız bir enerji forumu olarak IEA kurulmuştur[13].

IEA amaçlarını üye olmayan ülkelerle, enerji endüstrisi ve diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliği içinde bulunarak küresel enerji politikalarını belirlemek, dünya enerji arz ve talep dengesini yeni enerji kaynakları bularak ve enerjinin verimli kullanımını sağlayarak geliştirmek, enerji teknolojilerinin paylaşımını asiste ederek uluslararası enerji piyasasını istatistiki yayınlarla bilgilendirmek ve çevresel enerji politika uygulamalarının oluşturulmasına yardımcı olmak olarak belirlemiştir.

[12] OPEC "General Information Booklet", 2009, (Çevrimiçi), http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/GenInfo.pdf, 21 Şubat 2012.
[13] Ann Florini and Benjamin K. Sovacool, "Who Governs Energy? The Challenges Facing Global Energy Governance". **Energy Policy**, Pres 37, 2009, s. 5241-5245.

Tablo 3. IEA'ya Üye Olan Ülkeler

Almanya	Danimarka	İsviçre	Norveç
Amerika Birleşik Devletleri	Finlandiya	İtalya	Polonya
Avustralya	Fransa	Japonya	Portekiz
Avusturya	Hollanda	Kanada	Slovakya
Birleşik krallık	İrlanda	Kore	Türkiye
Belçika	İspanya	Lüksemburg	Yeni Zeland
Çek Cumhuriyeti	İsveç	Macaristan	Yunanistan

Kaynak: IEA, "World Energy Outlook", 2010 (Çevrimiçi) http://www.iea.org/about/docs/iea2010.pdf , 13 Mart 2012.

C. Büyük Petrol Şirketleri (Yedi Kız Kardeş)

Yedi Kız kardeş (seven sisters) Yunan mitolojisinde Atlas'ın kızlarına verilen isimdir. Birbirlerine büyük bir tutku ile bağlı olan ve çeşitli misyonları olmakla birlikte edebiyat, müzik, tragedya, tarih, astronomi, komedya ve dans konularında insanlara esin veren 7 ilham perileridir. Ölümlerinin ardından Ülker ya da Süreyya adını verdiğimiz takımyıldızları halini almışlardır.

Mitolojik bu öyküden hareketle, Seven Sisters, İtalyan politikacı Enrico Mattei'nin 1970'lere kadar dünya petrol endüstrisini yönlendiren 7 büyük petrol firması için kullandığı bir tanımlamadır. Bu Şirketler; Anglo-Persian Oil Company (sonra BP oldu), Gulf Oil (Chevron satın aldı), Royal Dutch Shell, Chevron, Mobil, Exxon (sonradan Mobil ile birleşti), Texaco (2001 yılında Chevron tarafından satın alındı). Bu Şirketlerden günümüzde hala yaşayanları ise BP, Chevron, Mobil ve Shell'dir[14]. 1940'lardan sonra dünya petrol üretiminin % 83'ünden daha fazlasını sağlayan bir kartel oluşturmuşlardır. Birbirleriyle sürekli rekabet halinde olmalarına rağmen aynı zamanda başka bir şirketin yükselişi söz konusu olduğunda ise birleşerek ortak hareket etmişlerdir. Bu şirketlere daha sonradan kurulan OPEC ülkeleri ile kısmen de olsa bir dur denilebilmiştir.

[14] Nadir Avşaroğlu, "Yedi Kız Kardeş", 2005, (Çevrimiçi) http://www.belgeler.com/blg/2m0i/petrol-sektoru-ve-yedi-kizkardes, 2 Ocak 2012.

Forbes Dergisi tarafından açıklanan ve dünyadaki en büyük 2.000 Şirkete ait bilgilerin yer aldığı "Forbes 2000 List" rakamlarına göre en önemli petrol üreticileri Şirketlere ait bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir[15].

Tablo 4. Dünyanın En Büyük Petrol Şirketleri, 2005, (Milyar $)

Sıra no	Kurum	Ülke	Satış	Kar	Varlıklar	Pazar değeri
1	Exxon Mobil	ABD	263.99	25.33	195.26	405.25
2	Shell	Hollanda	265.19	18.54	193.83	221.49
3	BP	İngiltere	285.64	15.73	191.11	231.88
4	Total	Fransa	131.64	8.84	98.69	151.13
5	Chevron	ABD	142.90	13.33	93.21	131.52
6	Conoco Phillips	ABD	118.72	8.13	92.86	76.54
7	ENI	İtalya	79.31	9.89	82.25	104.71
8	Petro China	Çin	36.70	8.41	64.23	111.03
9	Gazprom	Rusya	28.88	5.84	90.29	69.90
10	Petrobas	Brezilya	33.11	6.15	46.43	48.38

Kaynak: Forbes,"The Global 2000", 2000, (Çevrimiçi) http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html, 4 Mart 2012.

Avrupa'nın en büyük petrol üreticisi olan Shell, bu süre zarfında cesur sayılabilecek bir adım atarak Katar'da 18 milyar dolarlık yatırımla doğal gazı, temiz dizel yakıta çeviren bir tesis kurmuştur. 2010 yılında bu tesise yapılan yatırımlarla birlikte günde 160.000'den fazla otomobile yetecek çevreci yakıt üretiminin yapılması planlanmaktadır.

Mobil'den sonraki en büyük ABD'li petrol Şirketi olan Chevron 2008 yılını % 28'lik kâr oranı ile kapatmıştır. Oldukça dalgalı seyreden petrol fiyatlarına rağmen, şirket gelişmiş ve çok yönlü rafinerileri sayesinde kârlı bir dönem yaşanmıştır. Beş yıllık bu zaman diliminde Chevron'da üretim düşüklüğü yaşanmasına rağmen, 23 milyar $ harcanarak dünyanın birçok yerinde rafineri inşasına devam edilmiştir. Fransız petrol devi Total ise, yatırımlarına ait borçlanmayı azaltmak için gelirinin bir kısmı ile uçucu petrol ürünlerinin fiyatlarını piyasalarda belirlemeye çalışmış ve böylece 2008 yılını 15,5 milyar $ kâr ile kapatmıştır.

[15] Forbes,"The Global 2000", 2000, (Çevrimiçi) http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html, 4 Mart 2012.

Geçtiğimiz yıl Rusya'da doğalgaz üretimi ve Çin hükümeti ile birlikte Moğolistan'da petrol sondajları da şirketin kârlılığını arttırmıştır. Bu 5 yıllık dönem Conoco Phillips Şirketi açısından oldukça kötü bir dönem olarak geçmiştir. Bu dönemi şirketin CEO'su; petrole olan talebin azalmasına paralel olarak şirketin de aramalara ara verdiğini açıklamıştır. Bu dönem ENI, Gazprom, Petrobras ve China National Petroleum gibi şirketlerin de yeni anlaşmalar ve ortaklıklar gerçekleştirerek sondaj çalışmalarını ve yatırımlarını arttırdıkları bir dönem olmuştur[16].

Tablo 5. Dünyanın En Büyük Petrol Şirketleri, 2010, (Milyar $)

Sıra no	Kurum	Ülke	Satış	Kar	Varlıklar	Pazar değeri
1	Exxon Mobil	ABD	275.56	19.28	233.32	308.77
2	Shell	Hollanda	278.19	12.52	287.64	168.63
3	BP	İngiltere	239.27	16.58	235.45	167.13
4	Total	Fransa	157.22	16.80	174.95	333.84
5	Chevron	ABD	115.25	24.33	234.77	132.58
6	Conoco Phillips	ABD	104.81	16.63	198.26	190.34
7	ENI	İtalya	160.65	12.10	183.29	131.80
8	Petro China	Çin	159.29	10.48	164.62	146.23
9	Gazprom	Rusya	121.01	6.27	163.52	82.22
10	Petrobas	Brezilya	136.02	4.86	152.59	72.72

Kaynak: Forbes, "The Global 2000", 2000, (Çevrimiçi) http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html, 4 Mart 2012.

2010 yılına kadar geçen bu 5 yıllık süre zarfında petrol devi yedi kız kardeşe Gazprom, China National Petroluem Co. ve Petrobas rakip olmuş petrol sektöründe dengelerin bozulmasına ve değişmesine neden olmuşlardır. Uzun yıllar boyunca en verimli petrol sahalarını elinde tutan ve bir dönem dünya petrol üretiminin % 80'ini gerçekleştiren bu dev şirketler teknolojik altyapı, bilgi birikimi ve finansal kapasite konusunda büyük mesafe keteden bu üç şirketin oyunu küresel düzleme taşımaları ile 7 büyük kartel için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Yakın bir zamana kadar ulusal şirketler oyunu hep kendi sahasında kabullenir, kartellere geniş bir hareket

[16] Forbes,"The Global 2000", 2000, (Çevrimiçi) http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html, 4 Mart 2012.

sahası bırakırdı. Güçlü bir dağıtım ağı ve geniş kaynaklara sahip olan karteller yerel şirketleri sıkıştırır ve hareket sahasını daraltırdı. Ancak bu tecrübeyi yaşayan bu 3 yeni petrol devi; zafere giden yolun dışarıya açılmaktan ve dağıtımda yaygınlaşmaktan geçtiğini anlamışlar ve oyunu artık kuralına göre oynamaya başlamışlardır[17].

Özellikle son yıllarda büyük petrol şirketlerinin yaşadıkları sorunlar da, bu şirketlerin önemini ve sektör içindeki konumlarının sorgulanmasına neden olmaktadır. 2010 yılının son aylarında açıklanan Wikileaks belgelerine göre Shell şirketinin faaliyette bulunduğu Nijerya'da devletin her kurumunda bir gizli temsilcisinin bulunduğu ve şirketin hükümetin atacağı adımları önceden haber alarak, bu bilgileri ABD gizli servisleriyle paylaştığı iddia edilmektedir. Ayrıca yine geçtiğimiz yıl Meksika Körfezi'ndeki derin deniz kuyusundan fışkıran petrolü önleme çalışmalarında kayda değer bir başarı elde edemeyen petrol devi BP'nin hisse senetleri dip yaptığı hatta şirketin iflas edebileceği söylentilerinin çıkmasına neden olduğu bilinmektedir[18].

Yüzyıla yaklaşan bir süredir uluslararası petrol sanayini kuran, şirket evlilikleri, satın almalar ve birleşmelerle geliştiren ve bugünlere getiren bu yedi kız kardeşin elde ettiği gelir birçok ülkenin gayrisafi milli hâsılasından fazla, sahip oldukları tankerlerin tonajı da birçok ülkenin deniz kuvvetlerinden büyüktür. Ulusal petrol şirketlerinin de petrole olan talebin artması, Çin ekonomisinin büyüme hızının yavaşlaması ve tüm dünyada yaşanan borç sarmalı karşısında gelecek günlerinin zor olacağını göstermektedir.

---

[17] Yağmur Şimşek, "Standart Petrol'den Yedi Kız Kardeşe", 2009, (Çevrimiçi) http://yagmursimsek.com/attachments/File/Ya__mur___im__ek-Standart_Petrol_den_7_K__z_Karde__e.pdf, 11 Kasım 2011.

[18] Nadir Avşaroğlu "Yedi Kız Kardeş" 2005, (Çevrimiçi) http://www.belgeler.com/blg/2m0i/petrol-sektoru-ve-yedi-kizkardes, 2 Ocak 2012.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞI

I. PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMACILIĞININ STRATEJİK ÖNEMİ

Dünyada üretici bölgeler ile tüketici bölgeler arasında gerçekleştirilen petrol ve doğal gaz ticarî hareketleri enerji alanının önemli unsurlarından biridir. Ancak, bu noktada petrol ve doğal gaz arasındaki önemli bir farka değinmekte fayda vardır. Her ne kadar petrol ve doğal gaz üretimi birbirleriyle çok yakından ilişkili olsa da, bunların taşınması konusu teknik açıdan çok büyük farklılıklar arz etmektedir. Petrol nispeten düşük maliyetle deniz yolu ile taşınabilirken, doğal gazın bu yöntemle (LNG) taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması ve tüketilmeden önce de tekrar gaz haline getirilmesi gerekmektedir. Bu işlem günümüzde oldukça yüksek maliyetler yaratmakta; bu nedenle, doğal gazın boru hatları ile nakli tercih edilmektedir[1].

AB ülkeleri, ABD ve Japonya ithal ettikleri petrolün büyük bir bölümünü deniz yolu ile ithal etmektedir. Gelecekte AB'nin petrolü boru hatları vasıtası ile tadarik edeceği öngörüsü yapılmaktadır. Bunun iki önemli nedeni olabilir, enerjinin arz güvenliğinin sürdürülmesi ve çevrenin korunması. AB'nin petrolün taşınmasında kullanılan tankerlerin yarattığı çevre kirliliği ve muhtemel deniz kazalarından duyulan endişelerle boru hatlarının kullanımını artırmak isteği, 2001 yılında AB'nin resmî yayını olan Yeşil Kitap'ta açıkça ifade edilmiştir[2].

Petrolün tankerlerle özellikle Orta Doğu'dan ithalinde uluslararası suların kontrolünün önemini fark eden AB bu konuda önlem almayı planlamaktadır. Gelecekte Orta Doğu'nun ve Rusya'nın, dünya petrol ve doğal gaz ihtiyacının karşılanmasında taşıyacağı önem artacağı dikkate alındığında, uluslararası suların

[1] Ertuğrul Kızılkaya ve Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", 2004, (Çevrimiçi) http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-11.pdf, s.201, 24 Ağustos 2011.
[2] European Commission, "Green Paper", 2001, (Çevrimiçi), Europa.eu.int/comm/off/green/index_en.htm., Erişim Tarihi, 12 Şubat 2011.

güvenliği de önemini sürdürecektir. Çünkü enerji kaynakları üretim ve dağılımındaki değişim bu kaynakların ulaştırılmasında kullanılan dağıtım ağını da yeniden yapılandıracaktır[3].

Ancak, uluslararası suların güvenliği 1960'lardan itibaren ABD dışında başka bir ülkenin sahip olmadığı/olamadığı bir donanma (uçak gemileri, nükleer denizaltılar vb.) ile sağlanmaktadır. AB, gelecekte petrol ihtiyacını bugün olduğu gibi deniz yolu ile ithal ederek karşılamaya devam edecekse, ABD ile nihaî anlamda ters düşmemeye özen gösterecektir. Gelecekte, Basra Körfezinden deniz yoluyla ihraç edilen petrolün yılda 737 milyon tondan, 2020 yılında 1.668,3 milyon tona yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu verilere dünyanın diğer önemli petrol üretim alanlarından deniz yoluyla taşınacak petrol miktarı eklendiğinde, dünya ekonomisinin can damarının denizlerde bulunduğu kuşkusuzdur. Bu alanda kontrolü elinde tutan gücün hem bundan vazgeçmek istemeyeceği hem de bu gücünü başka bir güç ile paylaşmaya yanaşmayacağı değerlendirilebilir[4].

Orta Doğu petrollerinin çıkış kapısı konumundaki Hürmüz Boğazı, günde yaklaşık 15 milyon varil düzeyinde bir petrol akışı ile petrol taşımacılığında dünya üzerindeki en önemli noktadır. 2020 itibarıyla da tüm dünyada gerçekleştirilecek petrol ihracatının % 38'i bu noktadan geçecektir. Bu bölgeden halen ABD, Batı Avrupa ve Uzak Doğu'ya petrol taşınmaktadır. Buradan denize çıkan petrol, Akdeniz'e ulaşmadan önce Bab - el Mendeb Boğazı'ndan ve Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. Petrol ihtiyaçlarının çok büyük bir bölümünü Orta Doğu'dan karşılayan ülkelere, ÇHC ve Japonya'ya yönelen deniz trafiği de iki önemli noktadan geçmektedir[5].

---

[3] Ernest J. Moniz and Melanie A. Kenderdine, "Meeting Energy Challenges: Technology and Policy", **Physics Today**, Cilt. 65, Sayı: 4, 2002, ss.. 40-47.

[4] International Energy Agency "China's Worldwide Quest for Energy Security", 2000, (Çevrimiçi) http://www.oecdchina.org/OECDpdf/china2000.pdf 2 Mayıs 2011, **Ayrıca Bkz**. Ertuğrul Kızılkaya ve Cem Engin, "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", 2004, (Çevrimiçi) http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/sbd-9-11.pdf, s.201, 24 Ağustos 2011.

[5] Robert E. Ebel **The Geopolitics of Energy into the 21st Century, The Geopolitical Outlook: 2000-2020,** Press, 3, Washington, 2000, ss.197-199.

II. PETROL VE DOĞAL GAZ TAŞIMA YOLLARI

A. Deniz Yolu ile Taşıma

Petrol endüstrisinde deniz yolu ile taşımacılığın çok uzun bir geçmişi vardır. Teknolojinin giderek gelişmesi ile birlikte tek seferde daha fazla petrol taşıyan tankerler üretilmiş ve taşınabilen miktar giderek artmıştır. Günümüzde toplam petrol taşımacılığının % 60'ı gibi büyük bir bölümü tankerler ile sağlanmaktadır.

Ham petrolün deniz yoluyla taşınması ilk kez 1861 yılında gerçekleştirilmiştir. 2. Dünya Savaşında 30.000 tonluk tankerler üretilirken, bu rakam 1966'da 210.000 tona çıkmıştır. Günümüzde ise 500.000 tonluk tankerler üretmek mümkündür. Tankerlerle petrol taşımacılığı sadece büyük petrol şirketleri tarafından yapılmamakta, bağımsız aracı kuruluşlar da petrol taşımacılığında önemli görevler üstlenmektedir. Küresel çapta askeri amaçlar dışında 3500'den fazla farklı büyüklükte petrol tankeri taşımacılık yapmaktadır[6].

[6] Ufuk Kantörün, "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye", 2010, (Çevrimiçi) http://bilgestrateji.com/en/images/stories/bilgestrateji/BS2010-2/BS2010-2%2087-114.pdf, 19 Eylül 2012.

Tablo 6. Yıllar İtibariyle Dünya Deniz Ticareti Rakamları (Milyon Ton)

YILLAR	PETROL TAŞIMACILIĞI
1970	1.442
1980	1.871
1990	1.755
2000	2.163
2006	2.698
2007	2.747
2008	2.732
2009	2.649

Kaynak: UNCTAD "Review of Maritime Transport 2010", 2010, (Çevrimiçi) vi.**unctad**.org/digital-library/1/?task=dl_doc&doc_name=549… 12 Temmuz 2012.

Tablodan da anlaşılabileceği üzere, 70'li yıllardan bugüne kadarki süreçte denizyolu ile yapılan ticarete önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Denizyolu ile sıvı yük taşımacılığı artış trendindedir. Doğal gazın soğutularak LNG'ye dönüştürdükten sonra, yüksek yalıtımlı ve doğal gazı yol boyunca sıvı halde tutabilecek bir soğutma sistemine sahip tankerler ile taşınması gerektiğinden taşıma maliyeti petrol taşımacılığına göre çok yüksektir ve petrol ile kıyaslandığında daha maliyetlidir..

Doğalgazın deniz yoluyla taşınması petrol ile karşılaştırıldığında çok daha yenidir. İlk sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) 1964 yılında Cezayir'den İngiltere'ye taşınmıştır. LNG tankerleri yüksek yalıtım isteyen, gazın sıvı halde kalabilmesi için özel soğutma sistemleri barındıran gemilerdir. Bu nedenlerle doğalgazın ucuza mal edilmiş olması gerekmektedir. Bu yolla yapılan doğalgaz taşımacılığı birden fazla şirketin oluşturduğu konsorsiyumlar tarafından yürütülmektedir. Alıcı ile 20-25 yıllık genellikle al ya da öde hükmü içeren kontratlar imzalanmaktadır. Her ne kadar maliyeti yüksek olsa da LNG tankerleriyle taşımacılık gelişmiş ve gelişen ekonomilerin doğalgaz ihtiyaçlarındaki artışın etkisiyle artmaktadır. LNG taşımacılığı toplam doğalgaz ticaretinin %25'ni oluşturmaktadır[7].

[7] Ufuk Kantörün, "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye," 2010, (Çevrimiçi) http://bilgestrateji.com/en/images/stories/bilgestrateji/BS2010-2/BS2010-2%2087-114.pdf,19 19 Eylül 2012.

B. Boru Hatları ile Taşıma

Boru hatları üretilen petrol ya da doğal gazın üretim yerlerinden tüketim merkezlerine nakli için önemli bir taşıma yöntemidir. İlk olarak 19. yy.da kullanılmaya başlanan bu taşımacılık şekli, gelişen teknoloji ile birlikte daha uzak merkezlere doğal gaz ya da petrol taşımacılığına olanak sağlamaya devam etmektedir[8].

Dünya petrol ticaretinin %38'i, doğal gaz ticaretinin ise %75'i günümüzde boru hatları aracılığı ile yapılmaktadır. Dünya üzerindeki petrol boru hatlarının uzunluğu toplam 313,670 km iken, doğal gaz boru hatlarının uzunluğu 1.226.258 km. dir[9]. Doğal gaz hava ile temas ettiği anda hızla genleşen bir yapıya sahip olduğundan depolanması ve taşınması teknik olarak petrolden çok daha zor ve maliyetlidir. Doğal gazın kimyasal özellikleri göz önünde bulundurulduğunda boru hattı taşımacılığının en ucuz yol olduğu kabul edilmektedir. Boru hatlarıyla taşınan doğal gaz yoğunlaştırılmış olarak LNG olarak değil, yine gaz olarak taşınır.

Doğalgazın taşınması petrol ile kıyaslandığında teknik açıdan daha zordur. Depolanması da petrole göre çok daha maliyetlidir. Bütün bu zorluklar göz önünde bulundurulduğunda boru hatlarıyla taşımacılığın doğalgaz için en ucuz yol olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar boru hatları en ucuz taşıma yolu olarak kabul edilse de, boru hattı sisteminin kurulması oldukça maliyetlidir. Maliyeti karşılayabilmek için üreticiler ile alıcılar arasında uzun vadeli sözleşmeler imzalanmaktadır. Yüksek miktarda yatırım gerektiren boru hattı projelerini üstlenen, projeyi gerçekleştirebilecek teknolojiye sahip olan ve maliyeti karşılayabilecek kadar doğalgaz satışı gerçekleştirebilen taraf doğalgaz piyasasında monopol durumuna gelmektedir[10].

---

[8] Hasan Doğanay, **Enerji Kaynakları**, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1998, ss.65-69.
[9] Faruk Demir, **Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**, Ankara, Altınküre Yayınları, 2007, s.45.
[10] Richard Ericson,"Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", **Euroasian Geograph and Economics**, 2009, s. 29.

C. Kaynak ve Hedef Ülkeler Arasında Doğal Kaynak Ticareti

Bu bölümde petrol, doğal gaz ve hem petrol hem doğal gaz kaynağına sahip ülkeler ile bu doğal kaynaklara bağımlı ülkeler arasındaki doğal kaynak ticaretinin şekillerini ve bağımlı ülkelerin kaynak ülkelerdeki büyük yatırımlarını ve uyguladıkları politikaları ekonomik bakımdan ele alacağız.

1. Azerbaycan

Yer altı kaynakları bakımından zengin bir potansiyele sahip olan Azerbaycan'ın ekonomik açıdan en önemli zenginliği, rezervlerinin büyük bir kısmı Hazar Denizi'nde yer almakta olan, petrol ve doğal gazdır. Ticari üretimine başlandığı 140 yılı aşkın süredir anahtar bir rol oynayan petrol, ekonomik dönüşüm sürecinde de ülkenin ihraç kapasitesinin dayandığı önemli kaynak durumundadır. Dolayısıyla yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesinde, sahip olunan enerji kaynaklarının en etkin biçimde kullanılması gerekmektedir[11].

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of The Azerbaijan Republic - SOCAR) tarafından yapılan açıklamaya göre Hazar'ın Azerbaycan sektöründe yer alan yataklarda 80 milyar ton petrol olduğu tahmin edilmektedir. Bu verilere göre Azerbaycan petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %0,7'sini oluşturmaktadır. Öte yandan Azerbaycan'ın faaliyette olan yataklarında 2.2 trilyon m^3 doğal gaz rezervi vardır[12]. Dünyanın önemli kondensat (yoğuşma oranı) yatağı olan "Şahdeniz" yatağının doğal gaz rezervinin bir trilyon m^3 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan hesaplamalara göre risk faktörü de dikkate alınarak Azerbaycan'da toplam jeoloji gaz rezervlerinin 10,7 trilyon m^3 olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervleri ile Azerbaycan, gelecek 10-15 yıl içerisinde petrolün yanı sıra dünyanın doğal gaz ihraç eden ülkeleri arasında da yer alacaktır. Azerbaycan Enerji Bakanlığı'nın açıklamasına göre ise, Azerbaycan'ın yapılan anlaşmaları

[11] Osman Nuri Aras, "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci", 2009, (Çevrimiçi) www.osmannuriaras.com/akademik-1.doc, 13 Mart 2011.
[12] Bkz. Çevrimiçi: http://www.1news.com.tr/azerbaycan/ekonomi/20120612080435558.html 23.Temmuz.2012

kapsayan bölgelerinde 4-6 milyar ton petrol rezervi ve 4-5 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır[13].

Ancak Azerbaycan'ın ekonomisini yeniden yapılanmaya gitmesi, Ermenistan ile yapılan savaşın hala ülkede sosyal ve ekonomik etkilerinin hüküm sürmesi, Azerbaycan'ın hukuki statüsü açıklığa kavuşmamış Hazar Denizi'ndeki petrolü işlemeye başlaması ve bu nedenle Rusya'nın Azerbaycan'a uyguladığı ambargo, Azerbaycan'ın durumunu zorlaştırmıştır.

Azerbaycan enerji endüstrisindeki en büyük şirket kamuya ait Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR)'dır. SOCAR ülkenin petrol ve doğal gaz ithalat ve ihracatını, boru hatlarının işletmeciliğini ve ülkedeki iki ayrı rafineriyi tekelinde bulundurur. Bu firma ülkenin toplam doğal gaz ve petrol üretiminin %20'sini karşılamaktadır. Ülkenin Enerji ve Endüstri Bakanlığı petrol rezervlerinin bulunması, sondajı, üretimi alanında faaliyet gösterirken ve ayrıca yabancı firmalar ile yatırım anlaşmalarını düzenleyerek bu anlaşmaları denetleme görevini yerine getirmektedir.

Azerbaycan'ın en büyük petrol yataklarının bulunduğu Azeri, Çırak, Kepez ve Güneşli sahaları 1970'lerde keşfedilmiş ve 20 Eylül 1994 tarihinde 8 ülkeden 11 uluslar arası firmanın katılımıyla "Asrın Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Azerbaycan'ın Azeri, Çırak ve Güneşli alanlarındaki petrol kaynaklarının birlikte kullanımı öngörülmüş ve Azerbaycan petrolünün uluslararası arenaya çıkmasına yol açmıştır. Azeri-Çırak Güneşli Yatakları anlaşmasına göre %20 ile SOCAR en büyük iştirakçi olurken, BP %17 ile, Amoco %12 ile, Lukoil %10 ile, Unocal %9,8 ile, Penzoil %4, Statoil %8,5, Mc Dermott %2,45, Ramco %2,08, TPAO %1,75, Delta Nımr %1,68'lük hisseler ile toplam 8,3 milyar dolarlık bir yatırım anlaşmasına imza atmışlar fakat, 1995'e kadar Azerbaycan bu anlaşmaya ilk yatırım payını sağlayamayınca kendi hisselerinden %5'ini TPAO'ya %5'lik bir kısmını da Exxon firmalarına devretmiştir. Bu anlaşmaya iştirak eden diğer firmaların bir kısmının

[13] Fikret Sucayev, "Azerbaycanda Gaz Hasılatı ve Ona Olan Talebin Ödenilmesinin Başlıca İstikametleri", Azerbaycan, **Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfrasın Materialları**, Bakü 3-4 Mart 2004, ss.36-37.

paylarını devretmesi veya satışa çıkarması ile birlikte Azeri-Çırak-Güneşli anlaşmasının iştirakçileri %34,1360 ile BP/Amoco RLC (İngiltere/ABD), %10,28 ile Unocol (ABD),), %10 SOCAR (Azerbaycan), %8,5 Statoil (Norveç) , %8 ile Exxon (ABD), % 6,75 ile TPOA (Türkiye) ve % 5 ten az olarak Devon Energy (ABD), İtochu (Japonya),) ve Amerada Hess (İngiltere/Suudi Arabistan) olmuştur[14].

Azerbaycanın 100 milyon ton tahmini rezerve sahip olan diğer bir bölgesi olan Şahdeniz bölgesi de yabancı yatırımcıların dikkatini çekmiş ve 1996 yılında SOCAR %10, Bp %25,5, Statoil %25,5, Lukoil %10, TotalFinalElf %10 ve TPOA %9pay iştiaki ile yatırım tutarı 4,1 milyar dolar olan "Şahdeniz Yatağı" anlaşması imzalanmıştır[15].

Azerbaycan 1994 yılından itibaren 15'i denizde 13'üde kara yatakları olmak üzere toplam 28 petrol anlaşmasına imza atmıştır. Yabancı firmaların Azerbaycan petrolü ile ilgilenmesinin esas nedenleri arasında Hazar petrol yataklarının üretim potansiyelinin çok yüksek olması, geçmişte Sovyetler Birliği nedeni ile ulaşılamayan petrolün bugün çok çekici bir yatırım alanı olması ve gerçek yatırım potansiyelinin tespit edilebilmesinin yalnızca katılım göstererek mümkün olması gösterilebilir.

Azerbaycan'ın petrol üretimi 1999 yılından 2009 yılına kadar günlük 1 miyon varile ulaşarak 2008 yılı üretimine göre %15 artış göstermiştir[16]. IEA 2010 Ülke Raporuna göre Azerbaycan 2009 yılı itibari ile 876,000 barrel/day olan petrol ihracatının 75,000 bbl/d'lik bir kısmı A.B.D'ye olan satımı oluşturmaktadır.

SSCB döneminin yaraları sarılırken, petrol yatakları bakımından bu kadar zengin olan Azerbaycan için üretilen petrolün uluslararası piyasalara nakil sorunu hayati önem taşımaktaydı. Rusya ve Kuzey Kafkasya'dan geçen Novorossiysk boru hattı Azerbaycan'ı alternatif boru hattı arayışına zorlamıştır. Batısında Ermenistan, kuzeyinde Rusya ve güneyinde İran bulunan Azerbaycan o dönemde bu ülkeler ile

[14] Rövşen Salamov, **"Azerbaycan Enerji Kaynakları",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
[15] **a.g.e.**
[16] Azerbaycan'ın 2008 yılında 876,000 bbl/d'lik üretimi 2009 yılında 1,012,000.25 bbl/d'ye ulaşmıştır. **IEA** Ocak 2010 Ülke Raporları: Azerbaycan.

var olan politik anlaşmazlıklarından dolayı, petrolünü taşımak için en güvenli güzergâh olarak kuzeybatısındaki Gürcistan ve güneybatısındaki Türkiye'yi tercih etmiştir.

ABD'nin Ortadoğu'dan sonra Hazar petrolleri üzerindeki çıkarları dünyadaki hakimiyetini devam ettirebilmek için enerji kaynaklarını olduğu kadar enerji ulaşım yollarını da kontrol etmesini gerektirmektedir. ABD, Hazar petrolünün kullanımı dolayısıyla Ortadoğu'nun dünya petrol endüstrisinde ki ağırlığını azaltmak için önce Rusya engelini aşmak zorunda kalmış ve petrol merkezli yaklaşım politikaları yerini jeopolitik yaklaşımlara bırakmış ve doğrultuda ABD'nin Hazar bölgesi kaynaklarını Rusya değil Türkiye üzerinden taşıma kararı almıştır.

18 Kasım 1999 tarihinde Azerbaycan, Türkiye, Gürcistan ve ABD devlet başkanları arasında imzalanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı anlaşması sonucu 1730 km uzunluğunda ve bugünkü günlük taşıma kapasitesi 1,2 milyon barrel/day olan boru hattı ile Azerbaycan petrolü Bakü'den yola çıkarak ulaştırılmıştır. Petrol Gürcistan'a hazar denizinden geçerek, Akdeniz'deki Ceyhan Limanına kadar uzanır. Türkiye'deki Ceyhan Limanından petrol tankerlerine yüklenerek Akdeniz'den Avrupa pazarına ihraç edilmektedir[17].

BTC projesinin gündeme gelmesinden itibaren Rusya Hazar bölgesinde Batı'nın etkisinin artışını önlemek, Yakın ve Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını korumak, Türk dünyasının Batı dünyası ile işbirliğini ve kaynaşması önlemek adına "Yakın Çevre" politikaları yürülüğe koyarak Azerbaycan'ı yeniden etki altına almayı hedeflemiştir. Bu çevreleme politikası çerçevesinde Çin ve Japonya ile enerji arzı konusunda yakın ilişkilerde bulunurken, güvenlik alanında Çin ile işbirliği yapmaya başlamıştır.

Bakü-Novorossiysk boru hattı 1335 km uzunluğunda ve 100,000 bbl/d kapasitesi ile Azerbaycan petrolünü Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Novorossiysk

[17] Haydar Aliyev, "Bakü-Tiflis-Erzurum-Ceyhan Boru Hattı", 2008, (Çevrimiçi) http://library.aliyev-heritage.org/tk/6223906.html, 5 Mayıs 2012.

Sangachi Terminal'ine taşır. SOCAR bu boru hattının Azerbaycan topraklarındaki kısmını işletirken Rus Transneft, kendi topraklarında ki kısmının işletmesini elinde tutmaktadır. AÇG, petrol yataklarında üretimin artması ve yine yakın olan Kazakistan petrol üretiminin artması durumunda bu bölgedeki anahtar taşıma hattı olacağından bu boru hattının taşıma kapasitesinin 180,000 ile 300,000 bbl/d arasında arttırılması için ülkeler arasında görüşmeler devam etmektedir[18].

Bakü-Supsa boru hattı BP tarafından işletilen, uzunluğu 837 km ve taşıma kapasitesi yaklaşık 145,000 bbl/d olan Bakü'den Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarında ki Supsa'ya uzanan bir boru hattıdır. Bu botu hattı Exxon Mobil Company tarafından AÇG alanından kendi hissesi olan petrolü ihraç etmek için kullanılmaktadır. Exxon Mobil AIOC'nin üyesi olmasına rağmen artık BTC botu hattı yatırımcılarından biri değildir. Azerbaycan Merkez Bankası'nın APA-ECONOMICS gazetesine verdiği bilgilere göre, Azerbaycan'nın 2008 yılı itibari ile 9.7 milyar dolar cari hesap fazlası bulunduğunu 16.5 milyar dolarlık petrol ihracatının ödemeler dengesindeki payının %96 olduğunu açıklamıştır [19].

Yabancı firmalarla yapılan çok sayıda anlaşma ile altyapı ve teknoloji için yapılan harcamalarını en aza indirgeyen Azerbaycan, petrol üreticisi bir ülke olarak yılsonu cari hesap fazlası ile petrol üreticisi ülkeler arasında ekonomik olarak en güçlüleri arasında bulunmaktadır. Tablo 10'da Azerbaycan'ın 90'lı yıllarına başından 2002 yılına kadar yaptığı üretim miktarları görülmektedir.

[18] Necdet Öcalp, " Büyük Oyunda Hazar Denizi Kaynaklarının Önemi ve Konumu", 2004, (Çevrimiçi) http://www.emreozgur.com/enerji.pdf, 5 Mayıs 2012.
[19] Apa-Economics, "Azerbaycan Merkez Bankası Basın Açıklaması", 2011, (Çevrimiçi), http://en.apa.az/news.php?id=88771, 15 Eylül 2011.

Tablo 7. Azerbaycan Petrol ve Doğal Gaz Üretimi

Yıllar	Petrol Üretimi (milyon ton)	Doğal Gaz Üretimi (milyar m^3)
1990	12.5	9.926
1991	11.7	8.621
1992	11.1	7.872
1993	10.3	6.805
1994	9.6	6.379
1995	9.2	6.644
1996	9.1	6.305
1997	9.0	5.964
1998	11.4	5.590
1999	13.8	5.997
2000	13.9	5.642
2001	14.9	5.535
2002	15	5.150

Kaynak: Azerbaycan İstatistik Göstericileri, 2002, s.437-471.

2. Kazakistan

Kazakistan; Sovyetler birliğinin dağılması ile birlikte Sovyetler Birliğinden ayrılan Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna'nın birleşmesiyle ve 21 Aralık 1991'de imzalanan anlaşma ile kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Rusya'dan sonraki en büyük yüz ölçümüne ve petrol rezervine sahip ülkesidir. Oil and Gas Journal 30 Ocak 2010 tarihli Kazakistan ülke analiz raporunda Kazakistan'ın kanıtlanmış petrol rezervinin 30 milyar varil olduğunu, bu duruma göre toplam dünya petrol rezervinin %3'üne sahip olduğunu bildirmiş ve 1.54 milyon bbl/d petrol üretimi ile dünyanın en büyük beşinci petrol üreticisi olduğunu açıklamıştır. Kazakistan'da 55 faklı bölgede petrol yatakları bulunmakla birlikte en büyük petrol yatakları 1 milyar ton rezerv ile Tengiz bölgesi, 340 milyon ton rezerv ile Karahaganak, 350 milyon ton rezerv ile Kumkol bölgesi, 1.5 milyon ton hidrokarbon rezerv ile Uzen bölgesidir. Bunlara ek

olarak Hazar Denizi'nin Mangistau bölgesinde "Nurstar Rezervi" ise 2008 yılında bulunan petrol yatağıdır[20].

Ülkenin ulusal petrol ve doğal gaz üretimi ile ilgili yasal düzenlemeleri çerçevesinde gelişme stratejilerinden sorumlu yapı Kaz Munay Gaz şirketi (KMG) devlet tekelinde olup Tengiz Cevroil firmasının ardından ülkedeki petrol ve doğal endüstrisinde %20'lik paya sahip olarak ülkenin en büyük firmasıdır. Kazakistan Petrol ve Doğal Gaz Vergi Rehberi (2010) Tengiz bölgesinde Chevron'un %50'lik, ExxonMobil'in %25, Kaz Munay Gas %20'lik ve Lukarco firmasının %5'lik paya sahip olduğunu ve Tengiz bölgesinin ülkenin en büyük petrol yatağı olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda Kashagan alanında Eni'nin %16.81, Total'in %16.81, Exxon Mobil'in %16.81, Royal Dutch Shell'in %16.81, Kaz Munay Gaz'ın %16.81, Conoco Philips'in %8.40, INPEX'in %7.56'lık paya sahip olduğunu belirtmiştir. Ülkenin Karachaganak bölgesinde ise BG Group %32.5, Eni %32.5, Chevron %20, ve Lukoil %15'lik bir paya sahip en büyük firmalardır[21].

Kazakistan karalar ile kuşatılmış bir coğrafya da bulunduğundan, petrol taşımacılığı tren yolu ve boru hatları üzerinden Hazar Denizi aşılarak gerçekleştirilmektedir. Ülke 2009 yılında mevcut Tengiz-Novorossiysk (CPC) petrol boru hattı ile 27,5 milyon ton, Atyrau-Samara boru hattı yolu ile 17,5 milyon ton, Atasu-Alashankou boru hattı yolu ile 6,2 milyon ton petrol ihraç etmiş aynı zamanda Aktau Deniz Limanı'ndan 11.1 milyon ton, petrol ihracatı tren yolu ile de 4 milyon ton petrol dış satımı gerçekleştirmiştir [22].

Kazakistan, petrol endüstrisinde olduğu kadar aynı zamanda dünya doğal gaz endüstrisi için de önemli bir tedarikçi konumundadır. BP Statistical Review of World Energy Haziran 2010 raporunda, Kazakistan'ın yaklaşık 1.2 trilyon m3 doğal gaz

[20] Veysel Ayhan "Petro-Politik Dinamikler Çerçevesinde ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası ve Türkiye'nin Rolü", 2008, (Çevrimiçi) www.veyselayhan.com/uludagpetrol.doc, 2 Şubat 2012.
[21] ASAM, "Bakü-Ceyhan: Bitmeyen Senfoni", **Enerji-Çevre-Teknoloji Masası, Stratejik Analiz**, Cilt.1, Sayı:11, Mart, 2001, s. 66.
[22] Ernst and Young, "Kazakhstan Oil and Gas Tax Guide", 2011, (Çevrimiçi) http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Kazakhstan_OGTG_2011_E/$FILE/Kazakhstan_OGTG_2011_E.pdf , 29 Ocak 2012.

rezervine sahip olduğunu belirtmiş ve bu rezervlerin büyük bir bölümünün ülkenin batı kesimde yer aldığını söylemiştir. Oil and Gas Journal Kazakistan'ın 2009 yılı itibariyle doğal gaz üretim miktarının 36 milyar metre küp olduğunu belirtmiştir. Ülkenin sahip olduğu bu neredeyse hiç ellenmemiş doğal gaz rezervleri Kazakistan'ı net doğal gaz ithalatçısı konumundan net doğal gaz ihracatçısı durumuna dönüştürmüştür. Kazakistan güney ve batı doğal gaz dağıtım hattından doğal gaz ihracatı gerçekleştirmektedir. Bu hatlar Central Asia Center Pipeline (CAC), Central Asia Gas Pipeline (CAGP), Bukhara-Ural ve Taşkent-Shymkent-Bişkek-Almata boru hatlarıdır[23].

3. İran

OPEC üyesi olan İran dünya toplam petrol ve doğal kaynak rezervlerini elinde bulunduran en büyük üç ülkeden biri biridir ve yine OPEC verilerine göre, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ülkedir. Oil and Gas Journal, İran'ın 2010 yılı itibariyle kanıtlanmış petrol rezervini 40 petrol sahası ile 137,6 milyar varil olduğunu ve dünya rezervinin %10 'unu teşkil ettiğini açıklamıştır. 2008 yılında İran toplam 2.4 milyon varil petrol ihraç etmiştir[24].

İran ihracatının büyük bir kısmını Japonya, Çin, Hindistan, Güney Kore gibi Asya ülkelerine yapmakla birlikte, İtalya, Fransa, Yunanistan, Almanya, İspanya gibi Avrupa ülkelerine ve Güney Afrika ülkelerine de satım yapmaktadır. Petrol Bakanlığı'na bağlı olan National Iranian Oil Company (NIOC), doğal gaz ve petrol yataklarının bulunması, çıkarılması ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinden sorumlu devlet kuruluşudur. İran uluslararası petrol şirketleri ile araştırma geliştirme

[23] Cenk Pala, "Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası: Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Cilt. 7, Sayı:4, 2001-2002, s. 245.

[24] Oil and Gas Journal, "FSU oil exports through Iran set to increase", 2010, (Çevrimiçi) http://www.ogj.com/articles/print/volume-101/issue-14/transportation/fsu-oil-exports-through-iran-set-to-increase.html, 23 Nisan 2012.

yapmak ve pazarlarla ilgili anlaşmalar imzalayarak ülkedeki yabancı yatırımı desteklemektedir[25].

İran dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olmasının yanında aynı zamanda petrol ürünlerini en fazla tüketen ülkelerden biridir. İran 2010 ülke raporunda, artan ülke nüfusu ve rafineri kapasitesinin düşük olması sebebiyle benzin ikamelerinin ithalatı yüzünden zengin yataklarına rağmen bütçe açıklarıyla karşı karşıya kalmakta olduğunu belirtmiştir. 2009 yılında en büyük benzin ithalatını CNPC (Çin), Glencore (İsviçre), IPG (Kuveyt), Petronas (Malezya) gibi ülkelerden yapmıştır[26].

İran'ın en büyük petrol terminali 5 milyon bbl/d yükleme kapasitesi ile Kharg Adasında bulunmaktadır. Bu terminali 200,000 bbl/d yükleme kapasiteli Lavan Adası izlemekte, ayrıca Kish Adası ile Mashar ve Neka da önemli petrol terminallerini oluşturmaktadır. İran ağırlıklı olarak tanker taşımacılığını kullanmakta uluslararası boru hatlarının inşaatı için planlamalar da yapılmaktadır[27].

İran'ın bugünkü doğal gaz rezervi yaklaşık 1,045 trilyon feet küp olarak bilinmektedir. Güney ve Kuzey Pars, Kish ve Kangan-Nar bölgesinde doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Rusya'dan sonra en büyük ikinci doğal gaz rezervine sahip ülkedir. Petrol endüstrisinde olduğu gibi doğal gaz endüstrisi de National Iranian Gas Company (NIGC) tarafından kontrol edilmektedir. Repsol, Shell ve Total gibi büyük petrol şirketleri İran'ın coğrafik zorluklarından dolayı bazı yatakların kullanımının çok zor olması ve İran hükümetinin yatırımcı firmalara tutumlarından dolayı

[25] NIOC ,"Iranıan Petrolıum Report", 2012, (Çevrimiçi) http://www.nioc.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=95949051-0d6f-4ca9-be99-45b894630ca5&TabNo=1,, 7 Ocak 2012.
[26] İnci Selin Aydın, "İran Ülke Raporu", 2009, (Çevrimiçi) http://www.egeliihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/Ulke_Raporu_%C4%B0RAN-IGEME-2009_00003424.pdf, 9 Ylül 2011.
[27] Nesli Öztürk, "İran İslam Cumhuriyeti", 2010, (Çevrimiçi) http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/78AFA2C9-C3B6-4687-A8CE-EA4EE65FC152/14737/iran2010.pdf,10.09.2011 BKZ: NIOC ,"Iranıan Petrolıum Report", 2012, (Çevrimiçi), http://www.nioc.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=95949051-0d6f-4ca9-be99-45b894630ca5&TabNo=1, 7 Ocak 2012.

yatırımlarını geri çekmiş ve İran'ın India Oil Corp., China Petroleum& Chemical Corp., Gazprom gibi şirketlere yönelmesine sebebiyet vermişlerdir[28].

İran doğal gazının bir kısmı 1198 km'lik İran-Türkiye boru hattı ile, bir kısmı ise İran-Ermenistan boru hattı ile taşınmaktadır. Ayrıca İran, yapımı planlanan ve 3 milyar feet küp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip Türkiye üzerinden Kafkas ülkelerini ve Iran'ı Avrupa'ya bağlayacak Nabucco boru hattı projesine de dahil olmuştur.

4. Rusya

Sovyetler Birliğinde yaşanan ve Doğu Bloku'nun çöküşünü hızlandıran siyasi dönüşüm sürecinin ardından, 1990'lı yılların başından itibaren Rusya ekonomisi ciddi bunalımlar yaşamıştır. Özellikle, 1998 yılında Asya'da başlayan ekonomik kriz ve petrol fiyatlarının düşmesi de Rusya'yı etkilemiştir. Bu süreçte Rusya Moratoryum ilan ederek alacaklılarına iflas ettiğini açıklamış ve ödemeleri için uzun vadeli süre talep etmiştir. 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanlığına seçilmesinin ardından geçen 8 yıllık süreçte ortalama %7'lik bir büyüme gerçekleştiren Rus ekonomisinin büyümesinde, petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki uluslar arası oynaklık başlıca etken olmuştur. 2009 yılındaki krizle petrol fiyatlarının düşmesi Rus ekonomisini derinden etkilemiş, ekonomide %7,9'luk bir küçülme görülmüştür[29]. Dolayısıyla, Rusya'nın, petrol ürün bazlı bir ekonomiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bütçe gelirlerinin %50'lik bölümü, enerji sektörünün çeşitli kalemlerinden gelmektedir. Ekonominin enerji ihracatına olan bağımlılığından dolayı, Rusya'nın enerji stratejilerinin temel amacı ülkenin dünya

[28] NIOC ,"Iranıan Petrolıum Report", 2012, (Çevrimiçi) http://www.nioc.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=95949051-0d6f-4ca9-be99-45b894630ca5&TabNo=1, 7 Ocak 2012.
[29] Central Intelligence Agency, "The Work of a Nation. The Center of Intelligence", 2011, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html, 5 Ekim 2011.

enerji pazarındaki konumunu güçlendirmek üzerinedir. Rusya'nın enerji stratejilerini yedi başlık altında toplamak mümkündür[30];

a. Orta Asya'daki enerji arzı üzerinde monopol konumunu korumak.
b. Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde olmayan alternatif boru hatlarıyla dünya pazarlarına açılmasını engellemek; bu çerçevede enerjiyi daha uygun fiyata taşıyacak yeni boru hatları inşa ederek, alternatif boru hatlarını dezavantajlı konuma düşürmek.
c. Yeni boru hatları inşa ederek Avrupa'daki ithalatçı ülkelere enerji naklini transit ülkelere gerek kalmaksızın gerçekleştirmek.
d. Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin Gazprom tarafından satın alınması ve Rus projelerine alternatif projelerin hayata geçmesinin engellenmesi.
e. Gazprom'un Rusya'daki monopol konumunun korunması, yabancı enerji şirketlerinin Rusya veya Orta Asya'daki enerji sahalarını kontrol etmesinin, üretimde ve taşımada söz sahibi olmalarının engellenmesi.
f. Yabancı doğalgaz üreticilerinin (Katar, İran) Avrupa pazarına girmemesi için politikalar üretilmesi.
g. Yabancı doğalgaz üreticilerinin hisselerinin satın alınarak, söz konusu üreticilerin doğalgaz satış politikalarının etkilenmesi.

Rusya, Orta Asya'daki doğalgazın Avrupa'ya nakli üzerindeki monopol konumunu çoğunluğu Sovyetler Birliği döneminde inşa edilen boru hatlarına borçludur. 1960'larda inşasına başlanan boru hatlarının amacı Batı Sibirya ve Orta Asya'dan çıkarılan gazın Sovyetler Birliği'nin sanayi merkezlerine aktarılmasıydı. 1970'lerde patlak veren petrol krizinin ardından, Avrupa ülkeleri Arap petrolüne olan bağımlılıklarını azaltmak için Sovyetler Birliği ile petrol ve doğalgaz alım antlaşmaları imzalamaya başladılar. Antlaşmalar uyarınca, Avrupa ülkeleri enerji arzının sürekliliğini sağlayabilmek için Sovyetler Birliği'ne maddi ve teknik destek verdiler. Avrupa ülkelerinden gelen destekle, Sovyetler Birliği mevcut boru hatlarını genişleterek Avrupa'ya ihracata başladı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından

[30] Kantörün, **a.g.e.**, s.80-81. **Ayrıca BKZ:** Richard Ericson,"Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", **Euroasian Geograph and Economics**, 2009, ss.5-7.

da Rusya, boru hatlarının üzerindeki egemenliğini sürdürdü. Bağımsızlığını kazanmalarına rağmen Orta Asya ve Kafkaslardaki doğalgaz ve petrol boru hatları Gazprom tarafından kontrol edilmekte ve işletilmektedir[31].

Değindiğimiz gibi Rusya, Avrupa doğalgaz arzındaki egemen konumunu azaltacak alternatif projeleri engellemeye yönelik politikalar geliştirmektedir. Nabucco projesi Rusya'nın Avrupa doğalgaz arzındaki egemen konumunu azaltmaya yönelik bir projedir. Proje ile Hazar bölgesindeki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına açılması planlanmaktadır. Rusya karşı hamle olarak Güney Akım projesini geliştirmiştir. İtalyan enerji şirketi ENI ile Gazprom arasında 2007 yılında imzalanan antlaşmayla ilan edilen projenin yaklaşık 20 milyar dolara mal olması beklenmektedir. Güney Akımla, Beregovaya doğalgaz istasyonundan verilecek yıllık 63 bcm'lik Rus ve Orta Asya doğalgazının Karadeniz'in altına döşenecek boru hattıyla Bulgaristan'da Nabucco projesi için kullanılması düşünülen boru hattına bağlanması planlanmaktadır[32].

Rusya açısından doğalgazın Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya taşınması, Avrupa'ya enerji naklinde sorun yaşadığı transit ülke Ukrayna'ya da alternatif olması açısından da önemlidir. Ayrıca Gazprom, hattın geçmesi planlanan Avrupa ülkelerinin de desteğini almak için de diplomatik çaba sarf etmektedir, bu çerçevede Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Sırbistan ve Slovenya ile ikili antlaşmalar imzalamıştır. 6 Ağustos 2009 yılında İtalya Başbakanı Silvio Berlusconi, Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayip Erdoğan arasında imzalanan protokolle Güney Akım'ın Türk karasularından geçmesine izin verilmiştir[33].

Rusya, ayrıca krizler yaşadığı transit ülkelere ihtiyaç duymaksızın Avrupalı alıcılara doğalgaz satmak amacıyla Baltık denizinde yeni boru hatları inşa

---

[31] Richard Ericson, "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", **Euroasian Geograph and Economics**, 2009, pp.29-31.
[32] South Stream, "Europa's Energy Security" 2011, (Çevrimiçi) http://south-stream.info/?L=1, 12 Şubat 2012.
[33] Susan Houlton, "Russia and Turkey Agree on South Stream Pipeline Project" 2009, (Çevrimiçi) http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4548193,00.html, 12 Mart 2012.

etmektedir. Rusya, Ukrayna ile 2006 ve 2009, Moldova ile 2006, Belarus ile de 2007 yılında yaşanan krizler nedeniyle Avrupa'ya yaptığı enerji ihracında kesintiler yaşamıştır. Özellikle Avrupa'ya yapılan doğalgaz sevkiyatının %80'nin Ukrayna üzerinden yapılıyor olması nedeniyle krizden Avrupa'daki diğer ülkeler de önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Benzeri krizler yaşamamak için geliştirilen projelerden biri Kuzey Akım projesidir. Projeyle, Baltık Denizi'nin altından inşa edilecek boru hattıyla Rusya'dan Almanya'ya yıllık ortalama 55 bcm doğalgaz sevkiyatı yapılacaktır.

Ancak projenin sonuçlandırılması için çaba gösteren Alman ve Rus hükümetleri, Baltık Denizi'ne komşu olan diğer ülkelerin projeye karşı olumsuz tutum sergilemeleri sonucu projeye başlamakta zorluk çekmişleridir. Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Estonya, özellikle çevresel gerekçelerle projeye karşı çıkmışlardır. Ayrıca Estonya, boru hatlarının kendi karasularından geçmesine izin vermemiştir[34]. Tüm bu olumsuzluklara karşılık proje sonlanmış ve doğal kaynak sevkiyatı başlamıştır. Rusya'nın Ukrayna üzeriden doğalgaz sevkiyatını azaltmak için geliştirdiği bir diğer proje Yamal-Avrupa boru hattı projesidir. 2007 yılından beri faaliyette olan projeyle, Rusya'dan gelen doğalgaz Belarus ve Polonya'yı geçerek Almanya'ya ulaşmaktadır[35].

Rusya, boru hatlarının geçtiği transit ülkelerdeki enerji dağıtım şirketlerinin hisselerini de satın alarak, bu ülkelerde etkinliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede; Bulgaristan, Macaristan, Belarus ve Avusturya'daki enerji dağıtım şirketlerinin hisselerini satın almıştır. Özellikle, Avusturya'nın Baumgarten bölgesindeki enerji dağıtım şirketinin hisselerinin yarısını satın alarak, Orta Avrupa doğalgaz dağıtım merkezine gelen gaz sevkiyatında önemli bir güce kavuşmuştur[36].

Bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen eski Doğu Blok'u ülkeleri enerji alanında Rusya'ya olan bağlılıkları sürdürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi

---

[34] Richard Ericson, "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", **Euroasian Geograph and Economics**, 2009, p.49.
[35] Linsday Wright, "Pipeline Politics: Russian Natural Gas Diplomacy", **Pipeline and Gas Journal**, Cilt. 236, Sayı: 8, Ağustos 2009, s.2.
[36] Kantörün, **a.g.e.,** s. 82.

Orta Asya ve Kafkasya'daki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına açılması için büyük ölçüde Gazprom'un kontrolündeki boru hatlarına ihtiyaç vardır. Avrupa kıtasındaki eski Sovyet bloğu ülkelerinin ise enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığı üst seviyelerdedir. Rusya'dan gelen doğalgazın toplam gaz tüketimindeki oranı Çek Cumhuriyeti'nde %79, Bulgaristan'da %96, Ukrayna'da %66, Slovakya'da %100, Belarus'ta ise %98'dir. Sovyet dönemi boyunca doğalgazı devlet sübvansiyonlarıyla ucuza alan bu ülkeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra doğalgaz fiyatlarındaki artışlardan olumsuz olarak etkilenmişlerdir. Bu ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılığı, Rusya'nın enerji fiyatlarını politik amaçları doğrultusunda kullanmasını kolaylaştırmaktadır[37].

Ukrayna'da Turuncu Devrimle yönetimin Rus yanlısı hükümetten Amerikan yanlısı hükümete geçmesinin ardından 2006 ve 2009 yılında yaşanan doğalgaz krizleri ve Rusya'nın Ukrayna'ya doğalgaz satışını durdurması, Rusya'nın enerji alanındaki monopol konumunu politik çıkarları için kullandığına dair yorumları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca 2008 yılında Abhazya ve Güney Osetya'da ortaya çıkan krizin ardından Rus orduları Gürcistan'a girmiştir. Rusya bu müdahalesinin arkasında Gürcistan'ın enerji boru hatları için güvenilir bir yer olmadığı ve Rusya'nın askeri müdahalelerine açık olduğu izlenimini vermek amacının bulunduğu iddia edilmektedir. Böylelikle, Rusya'nın kendi kontrolündeki boru hatlarına alternatif olabilecek boru hatlarının güvenirliğini sarsarak, söz konusu projelerin gerçekleşmesini engellenmeye çalıştığı dile getirilmektedir[38]. Genel olarak baktığımızda Rusya'nın enerji politikasının ana hedefinin enerji alanındaki süper güç konumunu korumak olduğu görülmektedir.

5. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan EIA'nın istatistiklerine göre 2010 yılı itibariyle 260 milyar varil petrol rezervi ile Rusya'nın ardından dünyanın en büyük ham petrol üreticisi unvanını elinde bulundurmaktadır. Suudi Arabistan'a ait petrol yatakları hem karada

[37] Kantörün , **a.g.e.** s., 82-83.
[38] Keinth Smith, "Russia-Europe Energy Relations", **CSIS**, February 2010, ss.7-8.

hem denizde bulunmaktadır. Ghawar Suudi Arabistan'ın 5 milyon bbl/d petrol üretim kapasitesine sahip en büyük petrol sahasıdır. Safaniya, Khurais, Qatif, Shaybah, Zuluf, Abqaiq ülkenin en zengin petrol sahalarındandır. EIA Ocak 2010 Suudi Arabistan raporunda Suudi Arabistan süper hafif, orta ve ağır nitelikte olmak üzere çeşitli petrol üretimi yapmakta, fakat üretiminin büyük bir bölümünü hafif yoğunlukta petrol oluşturmaktadır[39].

Suudi Arabistan petrol endüstrisi yerel Suudi Aramco şirketi tarafından kontrol edilmektedir. Şirket, Total, ConocoPhilips, Royal, Dutch/Shell gibi uluslararası firmalar ile ortak girişimlerle petrol rafine kapasitelerini arttırmayı hedefleyen projelere imza atmaktadır. EIA'nın istatistiklerine göre Suudi Arabistan 2009 yılında7.3 milyon bbl/d petrol ürünleri ihraç etmiştir. Ülke petrol ihracatının %55'ini Asya ülkelerine yapmaktadır. Ayrıca 2009 yılında ABD'nin petrol ithalatının %9'unu Suudi Arabistan'dan yaptığı kaydedilmiştir[40].

Suudi Arabistan'da üç ana petrol terminalinden petrol ihracatı gerçekleştirilmektedir. EIA, bu terminallerden en büyüklerini, 6 milyon bbl/d kapasiteli Ras Tanura, 2.6 milyon bbl/d kapasiteli Ras al-Ju'aymah, ve Kızıldeniz'de bulunan 4.5 milyon yükleme kapasiteli Yanbu terminali olarak sıralamıştır. Ulusal talebi karşılamak için de, ülke içinde Doğu-Batı Petrol boru hattı inşa edilmiştir. Bu hat doğudaki şehirlere ve aynı zamanda Avrupa pazarına ihraç edilmek üzere Yanbu terminaline de taşıma yapmaktadır. Diğer yandan Suudi Arabistan petrol şirketi Aramco'nun işlettiği hiçbir uluslararası boru hattı bulunmamaktadır[41].

Quaisumah'tan Lübnan'a 1974'te tamamlanmış Trans-Arap Boru Hattı günümüzde kullanılmamaktadır fakat, yeniden kullanıma açılması planlanmaktadır. Aynı zamanda Suudi Arabistan'dan geçen Irak Boru hattı 1.65 milyon bbl/d taşıma

[39] Energy Information Administration, "Product Pipelins Reports' 2011, (Çevrimiçi) http://205.254.135.7/survey/faqs/product_pipeline.html, 12 Aralık 2011

[40] Kamil Uslu, Fusün Çelebi ve Kezban Eyüboğlu, "Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynakları ve Bu Kaynaklardan Elde Edilen Gelirin Kamu Harcamaları İçerisindeki Yapısı", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. XXII, Sayı: 1, 2007, ss. 105-123.

[41] Hydrocarbons-Technology, "Saudi Aramco Yanbu Refinery, Saudi Arabia", 2012, (Çevrimiçi) http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/aramco-yanbu/, 13 Ekim 2011.

kapasitesine sahiptir. Suudi Arabistan petrol ihracatının neredeyse tamamını büyük tankerler aracılığıyla deniz yoluyla yapmaktadır. Petrol endüstrisi ülke ekonomisi ile doğrudan bağlantılı olduğundan enerji güvenliği Suudi Arabistan açısından büyük risk altındadır. Özellikle terör örgütlerinin saldırına maruz kalan petrol boru hatlarının korunması için Aramco tarafından özel güvenlik elemanları görevlendirilmektedir[42].

[42] Saudi Aramco, "Powering Possibilities", 2012, (Çevrimiçi) http://www.saudiaramco.com/en/home.html#our-operations%257C%252Fen%252Fhome%252Four-operations.baseajax.html, 22 Eylül 2011.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DOĞAL KAYNAK TİCARETİNİN EKONOMİK VE SİYASİ ETKİLERİ

Orta Doğu ve Hazar bölgesinin zengin doğal kaynak rezervlerine sahip olduğu önceki bölümde ele alınmıştı. Bu bölge gerek maliyet ve fiyat rekabeti gerekse kaynak çeşitliği ve enerji güvenliği bakımından dünyanın birçok bölgesi için hayati önem taşımaktadır. Avrupa ve ABD'nin enerji ihtiyaçlarını karşılamak için sadece aranıp üretilmesi değil, uluslararası piyasalara ulaştırılması bakımında da bu bölgede uluslararası rekabet yaşanmaktadır. Bu rekabette sadece ülkeler değil, uluslar üstü firmalar ve önceki bölümlerde ele aldığımız OPEC, IEA gibi örgütleri de belirleyici bir rol oynamaktadır[1].

Dünya enerji arzında bu denli önemli olan bir bölgenin kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılması için en önemli engellerden biri, Rusya Federasyonu'nun var olan uluslararası doğal kaynak boru hatlarının neredeyse tamamının denetimini elinde bulundurmasıdır. Bu durum ABD ile Rusya ilişkilerini belirleyici etkenlerden biridir. Bu bağlamda Rusya'nın Hazar Havzası doğal kaynaklarına tamamen egemen olma çabalarına ve ABD'nin çok uluslu şirketleri Rusya üzerinden doğal kaynak taşımalarından vazgeçirememesine tanık olunmaktadır. Hazar Havzası'nın hem artan önemi hemde bölgedeki artan çekişmeler bölgeyi savaş riski ile de karşı karşıya bırakmaktadır. Ayrıca ABD-Rusya çekişmesi Hazar bölgesinin doğal kaynak alanında gelişimini gölgelemektedir.

Geçmiş dönemlerde, Rusya ile İngiltere arasında, Balkanlar'dan Afganistan'a kadar uzanan coğrafyada, güç ve rekabet çekişmesine verilen "Büyük Oyun" adının bugün farklı oyuncular ile "Yeni Büyük Oyun" olarak şekillendiği, Hazar ve Orta

[1]Uğurlu, **a.g.e.,** s. 54.

Asya devletleri doğal kaynak rezervleri bakımından Rusya'nın izleyeceği tutumun önemi konuşulmaktadır[2].

Hazar Havzası'nda ABD-Rusya çekişmesi sürerken, Çin ve Hindistan'ın hızla büyümesi ile artan enerji talepleri karşısında, dünya doğal kaynak piyasasına Çin'in önemli bir aktör olarak gireceği ve bu bölgedeki çekişmelerin artmasına neden olacağı ön görülmektedir. Dengesiz de olsa hızla büyüyen Çin ekonomisinin enerji talebini karşılamada Orta Asya ve Orta Doğu kaynakları ciddi birer faktör olmaktadır. ABD'nin özellikle Orta Doğu'da kaynak taşımacılığına önem vermesi, Orta Asya doğal kaynak taşımacılığını da güven altına almaktadır. Mevcut kısmi işbirliği karşısında bölge için yakın bir tehdidin bulunmadığı söylenebilirse de yakın gelecekte ABD ve Rusya arasında doğal kaynak ticareti açısından büyük çekişmelerin olacağı öngörülmektedir[3].

Karışıklıkların fazla yaşandığı Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri ile batı arasında önemli geçiş konumunda bulunan Türkiye, önceleri Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlerinin tek başlarına hareket edemeyeceğini düşünmüş ve Türk dünyasının tek süper gücü olmayı ümit etmiştir. Fakat Türk Cumhuriyetlerinin dış dünyaya açılabilmek için Türkiye'ye ihtiyaç duymamaları ve Türkiye'nin Batılı şirketlerin sermayeleri ile gelişmeye başlayan Orta Asya devletleri için "köprü" olma gibi misyonlar üstlenememesi bu projenin hayat geçmesine engel olmuştur.

Hazar Bölgesi'nde doğal kaynaklarla ilgili olarak Rusya ile özellikle Azerbaycan arasında mevcut hukuksal statü karmaşası, uluslararası yeni bir sorun daha ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ulus devletler ve uluslar üstü firmaların doğal kaynakların mülkiyet hakkı sorunu olarak tanımlanmaya başlamıştır. Özellikle söz konusu mülkiyet hakkı, denizaltındaki kaynakların hangi ülkeler tarafından ne kadarına sahip olunduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu kaynaklardan mümkün olan en büyük payı almak amacıyla yeryüzünün ortak malı olarak kabul edilen

[2] Zbigniew Brzezinski, "**The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives",** New York: Basic Books, 1989, ss. 193-195.
[3] Mustafa Aydın, **"Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya",** der: Mustafa Aydın, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi-1), Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2005, ss. 76-82.

denizler bölüşülmeye başlanmıştır. Ancak asıl sorun Hazar ve benzeri iç denizlerin statülerinin ne olduğuna ilişkin olup bu tür iç denizlere kıyısı olan ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Rusya ve İran'ın Hazar Denizi'ni göl, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan gibi diğer kıyı ülkelerin Hazar'ın deniz olduğu konusunda ısrarcı davranarak, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (United Nations' Convention on the Law of the Sea UNCLOS) 'ne bağlı olunması gerektiğini düşünerek durumu çıkmaza düşürdüklerini belirtmektedir[4].

Azerbaycan ve Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz piyasasındaki hedefi Akdeniz'de bulunan Avrupa ülkeleri enerji taleplerinin tedarikçisi olmak ve bu taleplerin güvenli biçimde karşılanmasını sağlamaktır. Bu sebeple yapılan girişim ve çalışmalar sonucu boru hattı projelerinin hayata geçirilmesi ve batı şirketlerinin neredeyse bu projelerinin tüm maliyetlerini yüklenmesi, bölge ülkelerinden, Türkmenistan ve Gürcistan açısından ise bir dezavantaja dönüşmektedir. Buna bağlı olarak Türkmenistan petrolü dünya piyasasına BTC boru hattı ile Rusya'dan bağımsız olarak pazarlama açısından önemli mesafe kat etmiştir. Buna rağmen Rusya boru hatları üzerindeki tekelinden dolayı Türkmen gazını çok ucuza almakta ve sonrasında uluslararası piyasalarda çok daha yüksek fiyatla satmaktadır. Böylece kendi doğal gaz rezervlerini koruyarak Türkiye ve Avrupa'daki kullanıcıların yüksek fiyattan doğal gaz almasına neden olmaktadır.

Orta Asya doğal kaynaklarının özellikle Hazar Denizi altından Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'ye ulaştırılması doğal kaynaklar açısından stratejik terminal merkezleri olarak kabul edilen bu devletleri önemli taşımacılık projelerinin ve anlaşmalarının tarafı konumuna getirmiştir.

Bölgedeki bu güç ve kontrol yarışına Gürcistan ve Türkmenistan'ın da katılmasıyla durum daha da içinden çıkılamaz bir hal almış ve bölgedeki projelerin

[4] 1921 ve 1935 yılında İran ve Sovyetler birliği arasında yapılan anlaşmaya göre Hazar Denizi'nde 10 millik bir avlanma alanına bölünmüş ve 1940 yılında Sovyet-İran Denizi statüsüne yükseltilmiştir. Rustam Mamedov, "International-Legal Status on Caspian Sea in its Historical Development" **The Turkish Yearbook of International Relations**, No: XXX, 2000, s.117.

öneminin daha da artmasına sebep olmuştur. Bu karışık bölgenin tam ortasındaki Türkiye'nin durumu daha stratejik bir hal almıştır.

I. DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞI

İlk bölümde belirttiğimiz üzere, iktisat bilimcileri belirli bir ürünün üretiminde uzmanlaşmanın ülkelerin gelişimi üzerindeki pozitif etkileri üzerinde durmuşlardır. Günümüzde küreselleşmenin ivme kazanmasıyla dış ticarette değişiklikler baş göstermiş ve sanayi devrimi ile birlikte uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlı ve sürdürülebilir olarak gerçekleştirmek amacıyla uluslararası arenada satış yapma ve üretim maliyetlerini düşürmek için ucuz kaynak sağlama çabalarına girmişler, buna bağlı olarak ekonomik küreselleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır[5].

Birinci Dünya Savaşı dönemine kadar uluslar arası ticarette ulaşım maliyetlerinin düşük olması ile dünya genelinde ticaretin serbestleşmesinin etkisiyle uluslararası ticaret hacminde bir artış yaşanmıştır. Sermaye, mal ve emek gücü akımlarının da bu ticaretle birlikte artış trendine girdiği gözlemlenmiştir. ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin hammaddeleri az gelişmiş ülkelerden ihraç ederek imalata dayalı üretimi gerçekleştirmesi birinci küreselleşme dalgası olarak adlandırılan dönemdir.

Sanayi devrimine ayak uydurmakta geri kalan ülkelerin varlığı ile birlikte kapitalizm ortaya çıkmıştır. 1850'lerdeki sömürgecilik döneminde ABD, İngiltere, Fransa, İsveç, Hollanda, Belçika, Almanya, İsviçre, Japonya gibi gelişmiş ülkeler - Adam Smith'in teorisine göre mutlak üstünlüğe sahip oldukları malları üretmek için- dünyanın Güney'indeki sömürgelerinden tedarik ettikleri hammaddeleri sanayi üretiminde kullanmaya başlamışlardır. Uluslararası ticaretin gelişmeye başlaması gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki farkın iyice

[5] Paul Hirst and Grahame Thampson, **"Küreselleşme Sorgulanıyor**", Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1996, s.25.

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknoloji yoğun üretimi yapan gelişmiş Kuzey ülkeleri, daha çok tarımsal üretim yapan Güney'de ki az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile bu anlamda ticaret yapmaya başlamıştır. İşte uluslararası ticarette ortaya çıkan bu kutuplaşma Kuzey-Güney ilişkisi olarak kabul görmektedir[6].

Sahra altı Güney ülkelerinin nüfus, teknoloji, açlık, yoksulluk, sağlık, işsizlik gibi problemleri Kuzey ülkelerinden daha fazla yaşamalarından dolayı sürdürülebilir kalkınma politikalarının başarısızlıkla sonuçlanması; Güney ülkelerinin Kuzey ülkelerine bağımlı ve üretkenlikten yoksun bir yapı içine girmelerine sebebiyet vermiştir. Kuzey-Güney çelişkisine yön veren diğer bir kavram A. Emanuel tarafından "eşitsiz değişim" olarak adlandırılmıştır[7]. Bu kavram artık değer oranlarının farklı olduğu bölgeler arasında kazancın eşitlenmesi sonucu denge fiyatları arasındaki orandır. Güney ülke ücretlerinin Kuzey ülke ücret düzeylerine göre düşük olması; uluslararası arenada üretim fiyatları bakımından Güney ülkelerinden Kuzey ülkelerine bir değer aktarımı olmasına olanak vermektedir[8].

Krugman bu yapıyı yenilikçi Kuzey ve üretken olmayan Güney arasındaki teknoloji transfer modeli ile ele almış ve Kuzey tarafından üretilen yeni teknolojinin Kuzey ülkelerinde kabul gördükten bir süre sonra Güney ülkelerine ihraç edilebilir mal durumuna gelmesi ve Güney ülkelerinde yeni ürünün benimsenmesi için geçen süreyi, uluslararası ticarete olanak sağlayan en önemli etkenlerden biri olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda Kuzey ve Güney açısından senkronize olmayan bu teknoloji kullanımının emek faktörüne etkisini açıklamış Kuzey ülkeleri emek gücünün Güney ülkelerindekine oranda daha verimli, kalifiye ve ortalama aylık

---

[6] Mehmet Şişman, "Kuzey Güney İlişkileri ve Güneydeki Kalkınma Dinamiği Sınırları: Merdiven İtilmiş mi", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. XXII, Sayı: 1, 2007, s. 62.

[7] Emmanuel, Arghiri "Emmanuel'in Yazısı: Anti-Kolonyalizm ve Anti-Emperyalizm", 1975, (Çevrimiçi) http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=2937&yazi=Emmanuel'in%20Yaz%FDs%FD:%20Anti-Kolonyalizm%20ve%20Anti-Emperyalizm, 12 Aralık 2011.

[8] Mükerrem Hiç ve Ayşen Hiç Gencer, "Dış Ticaret Alanındaki Amprik Araştırmaların Seçilmiş ve Analitik Bir Envanteri", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi,** Cilt. XIX, Sayı: 1, 2004, s. 29.

gelirinin daha yüksek olduğunu ve buna bağlı olarak Kuzey ülkelerinde yaşam standardı yüksek, sosyo-kültürel bir toplumun oluştuğunu belirtmiştir[9].

Dünya Ticaretinin oluştuğu dönemlerden bugüne kadar var olan Kuzey ülkelerinden teknoloji ve Güney ülkelerinden hammadde tedariki, Kuzey ülkelerindeki ekonomik durgunluk dönemlerinde, Güney'deki yatırım faaliyetlerini ve miktarlarını arttırmış ve böylece uluslararası iş bölümü, emeğin daha ucuz olduğu ülkelerde üretim yapılması gibi olanakları beraberinde getirmiştir. Böylece Meksika ve Brezilya'dan başlayarak Asya ülkelerinde; ABD, Avrupa ve Japonya kaynaklı uluslara üstü (TNC) ve çok uluslu firmalar (MNC) ortaya çıkmış yatırımlar artmıştır.

Savaş sonrası yıllarda ise Büyük Bunalım ile II. Dünya Savaşı öncesinde Batı'nın dış dünyaya karşı korumacı politikaları sonucu dünya ticareti seviyesi hayli gerilemiştir. GATT'ın kurulması ile birlikte düzenlenen ticaret sistemi dünya ticaretine yeniden bir ivme kazandırmıştır. 1980'lerde ise uluslararası ticaretin gelişmiş ülkeler arasında yapıldığı bilinmektedir. Avrupa Merkezli dünya ticareti, küresel pazardaki rekabet ortamının, insani ve teknik faktörlerin etkisiyle ABD ile ve Sovyetler Birliği ile birlikte iki kutuplu bir hal alırken; Japonya ve sonrasında Asya'nın sanayileşme sürecinin hız kazanması ile birlikte üç kutuplu bir pazar haline gelmiştir.

Savaş sonrası dönemde uluslararası ticaret sisteminin yapısına dair tartışmalarda ister çok kutuplu ister tek kutuplu bir dünya düzeni olsun; ABD'nin askeri, ekonomik ve siyasi güç olarak diğer dünya ülkeleri üzerinde mutlak üstünlüğe sahip olmasından, Rusya, Avrupa Birliği veya Çin'in bu üstünlüğü dengeleyecek güçte olmamalarından dolayı ABD'nin diğer ülkelere karşı üstünlüğünün devam edeceği belirtilmektedir. Bu büyük güçler arasında görüş ayrılıklarına ve sıkıntılara rağmen karşılıklı bağımlılık düzeyinde geçirgen ilişkiler bulunduğu bu yakın

[9] Paul Krugman, "A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution of Income", **Journal of Political Economy,** Cilt. 87, Sayı: 21, 1979.

ilişkileri tamamen büyük güçlerin kendi çıkarlarını dikkate alarak kurguladıkları görüşü hakimdir [10].

Rusya ile ABD arasında kesin görüş ayrılıkları bulunması, silahlanmanın yayılması, Hazar Denizi'ndeki zengin enerji kaynakları ve uluslararası terörizm bakımından fikir ayrılıkları bulunmasına rağmen, Rusya Çin'in bölgedeki etkisinin artmasından endişe ederek ABD ile ticaret ve doğal kaynak alanlarında ilişkiler geliştirmeye çalışmakta, aynı zamanda Hazar ve Orta Asya doğal kaynaklarına karşılık kendi enerji arzı için Çin ve Japonya ile temasta bulunmaktadır. Yine aynı şekilde Çin ABD'nin Doğu Asya'daki hegemonyasının etkilerini azaltmak ve kendisini Japonya-Tayvan-ABD işbirliği ile çevreleme politikasını etkisiz hale getirmek adına bölgede daha ılımlı bir politika izlemektedir. Rusya diğer yandan Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerle ilişkilerine ivme kazandırarak serbest ticaret bölgesi kurma girişimlerinde bulunmakta bu yöndeki girişimleri desteklemektedir.

Uluslararası ticarette Kuzey-Kuzey, Güney-Güney ilişkisi, küreselleşmenin ve bölgeselleşmenin etkisiyle bugünlerde, Doğu-Doğu, Batı-Batı ticaret ilişkileri biçimine dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm iki farklı senaryo ile desteklenebilir:

Birinci senaryoda; doğal kaynak ticaretinde Almanya ve Rusya arasındaki işbirliğine bağlı olarak doğal gazını Avrupa'ya diğer Kafkas ülkelerinden bağımsız olarak ileten Rusya'nın, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı saf dışı bırakması olarak ön görülebilir. Bu senaryoda en karlı çıkan ülke Almanya ve doğal olarak Rusya Federasyonu olurken, diğer yandan Avrupa ülkelerinin doğal gaz talebinin en büyük tedarikçilerinden olan Norveç ve Kuzey Afrika ülkeleri de saf dışı bırakılmış olacaktır. Bu ülkelerin coğrafi konumlarını göz önüne aldığımızda bu senaryonun; dünyayı Türkiye'nin ortasından bir çizgi geçirerek ikiye bölmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda Kafkas ve Orta doğu ülkeleri açısından Asya ülkelerinin pazarları çekici olacak ve o yönde yatırımlarını arttırmalarına sebep

[10] Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslar arası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", **Akademik Bakış Dergisi,** Cilt. 2, Sayı: 4, 2009, ss.9-10.

olacaktır. Çizginin doğusunda kalan bu ticaret akışı Doğu-Doğu, Batı-Batı ticaret dönüşümü teorisini destekler niteliktedir[11].

İkinci senaryoda ise; Rusya'nın bölgedeki etkisini azaltmak isteyen ve doğal kaynak ticareti açısından bir tehdit unsuru olarak gören Orta Doğu ve Kafkasya ülkeleri arasında işbirliği oluşturulması farklı kazananlar ve kaybedenler ortaya çıkaracaktır. Bu senaryoda Orta Doğu ve Kafkasya ülkelerinin Türkiye üzerinden Akdeniz'e ya da Türkiye'nin tamamını boru hatları ile geçerek Avrupa'ya ulaşması Rusya'nın zararlı çıkmasını sağlayacaktır. Ayrıca bu durumdan Çin, Hindistan başta olmak üzere bütün Asya ülkeleri kazanç sağlayacaklardır. Çin'in doğal kaynak ticaretinde talep merkezi olarak artan önemi, Orta Asya ülkeleri açısından da özellik taşımaktadır. Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerinin işbirliği ile Rusya'dan bağımsız olarak Asya ülkelerine doğal kaynak tedarikinin yine Doğu-Doğu, Batı-Batı ticaret dönüşümünü desteklediği söylenebilir[12].

Bu tarz dönüşümlerin etkisi ve bölgesel bütünleşme politikalarıyla ülkeler aynı coğrafi konumu paylaştıkları diğer ülkelerle ticaret bariyerlerini kaldırmak suretiyle, emek, mal ve sermayenin bu ülkeler arasında serbestçe dolaşımına imkan vermeye başlamışlardır. Gümrük tarifelerinin kaldırılmaya çalışıldığı uluslararası ticarette bölgesel duvarların oluşturulmaya çalışması küreselleşen dünya için her ne kadar bir tezat oluştursa da, bu durum rekabet edebilmenin çaresi olarak görülmeye başlanmış maliyet unsurlarının da hesaba katılmasıyla ülkeler kendi bölgelerinde tek bir pazar oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu bölgesel anlaşmaların en önemlileri olarak Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güney Doğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), Afrika Birliği (AU), Güney Amerika Ülkeleri Ortak Pazarı (MERCOSUR), Avrupa Birliği (EU), Arap Birliği (Arap League) örnek verilebilir.

Ticareti yapılacak her çeşit malın üretiminde 2050 yılına kadar birincil girdi olarak kalmaya devam edeceği öngörülen enerji, dünya arzının ve talebinin giderek büyümesine bağlı olarak bölgesel ve kıtalararası ticarette en önemli unsur haline

[11] Ayhan Orhan "Yeni İpek Yolları: Boru Hatları ve Terminal Pazarlar", **Uluslararası Econandolu 2011 Kongresi Bildiri Metni**, Eskişehir, 2011, ss.1-11.
[12] Orhan, **a.g.e,** s. 7.

gelmiştir. Doğal kaynaklar üretimlerinin yanı sıra daha önce de vurgulandığı üzere, yüksek teknolojili sanayi üretimi yapan ülkelere güvenle taşınmaları da büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle günümüzde "Stratejik Terminal Merkezleri" olarak kabul edilen üretim ve depolama alanları ile geçiş güzergahları kıtalararası taşımacılığın en önemli unsuru haline gelmiştir[13].

Doğal kaynak taşımacılığı geçiş güzergâhlarında yaşanabilecek siyasi veya ekonomik istikrarsızlıklar uluslararası piyasaları direkt olarak etkileyerek maliyet ve fiyat artışına; dolayısıyla piyasalarda durgunluk, işsizlik ve dış ticaret açıklarına yol açabilecek kadar stratejik bir önem kazanmıştır.

II. DOĞAL KAYNAK TAŞIMACILIĞININ ÜLKE EKONOMİLERİNE ETKİLERİ

Dünya doğal kaynaklarının coğrafi olarak eşitsiz dağılımı doğal kaynakların uluslararası ticarette hızla yükselen bir öneme sahip olmasını sağladığından ve yine günümüzde enerji talebini karşılamak için kullanılan petrol ve doğal gazın, üretimde birincil girdi olarak yer alması, bu kaynaklar ile üretim ve ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki doğurmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin yüksek olduğu ülkelerde, kişi başına enerji tüketiminin yüksek olması da ayrıca bu durumun göstergelerinden kabul edilmektedir[14].

Ekonomik büyüme, ülkelerin GSMH veya üretim kapasitelerinin arttırılması ile gerçekleşir. Büyüme için önemli olan koşullar, sahip olunan doğal kaynak miktarları, insan gücü sayısı, mevcut teknoloji, insan kaynaklarının tam istihdamı, sermaye miktarı ve bu kaynakların etkin ve verimli kullanımıdır. Gelişmiş ülkelerin nüfusu, dünya nüfusunun %30'unu oluşturmasına rağmen, dünyada kullanılan toplam enerjinin %84'ü bu ülkeler tarafından kullanmaktadır. Kişi başına gelir

[13] Orhan, **a.g.e.** s.8
[14] Cem Saatçioğlu ve İsmail Küçükaksoy, "Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi", **Dumlupınar SBE Dergisi,** Sayı:11, 2004, s.3.

düzeyleri yüksek olan ekonomilerde kişi başına düşen enerji tüketim miktarı aynı oranda yüksek bulunmaktadır[15].

Dünya Bankası enerji sektörü raporunda, uluslararası petrol ve doğal gaz boru hatları ekonomisinin; ölçek ekonomisi, devlet ilgisi, uzun değer zinciri içinde olmaları, uzun yaşam süreli projeler olmaları piyasa başarısızlığı gibi önemli karakteristiklere sahip olduğu belirtilmektedir. Diğer yandan boru hatlarının yüksek kapasitede olmalarının ortalama maliyetlerinin düşmesine sebep olduğu ifade edilmektedir. Yaşam süresi yirmi yıldan uzun olan projelerin yapımı tamamlandıktan sonra, petrol ve doğal gazın iki nokta arasında taşınması ya da taşınmaması konusunda esneklik söz konusu olmamakta ve ülkeleri, aralarındaki müzakerelerde en fazla rantı sağlama yarışına iterek boru hatlarının herhangi bir anlaşmazlıkta koz olarak kullanılmasına yol açmaktadır. Botu hatları birçok ülkede hükümet tarafından kontrol edilirler. Boru hattı projeleri ülkelerin enerji arzını karşılamak adına stratejik bir öneme sahip olduklarından, boru hatlarının planlanması, yapımı ve işletilmesi genellikle kamu şirketlerinin tekelinde tutularak boru hatları ile ülke için optimum yarar sağlanmaya çalışılmaktadır[16].

Günümüzde gelişmekte ve sanayileşmekte olan ülkelerdeki enerji ihtiyacı, gelişmiş ülkelere nazaran daha fazladır. Dünyada doğal gaz ve özellikle petrol kaynaklarının azalmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan petrol bunalımında, petrol ithal eden ülkeler ekonomik büyümelerinin sürdürülebilirliği için petrol üretiminin arttırılması, petrol ikamelerinin geliştirilmesi ve bu şekilde enerji talebinin arttırılması yönünde çalışmalar gerçekleştirmeye başlamışlardır.

Stratejik Ulaşım Hatları enerjinin geçiş güzergâhları, depolama ve konaklama istasyonları ülkeler açısından büyük önem taşıdığından bu noktalardan herhangi birinde enerji güvenliğini; tehdit edebilecek bir unsur oluştuğunda uluslararası piyasalar direkt olarak etkilenmekte ve fiyat artışı nedeniyle sanayi yoğun ülke

[15] **A.e.**, s.5.
[16] World Bank, ”Cross-Border Oil and Gas Pipelines: Problems and Prospects”, 2003, (Çevrimiçi) http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/crossborderoilandgaspipelines.pdf, 2 Şubat 2012.

ekonomilerinde şok etkisiyle işsizlik, pahalılık gibi ekonomik ve sosyal darboğazlar meydana gelmektedir. Ülke içinde yaşanan bu sıkıntıların ülkelerin dış politikalarına bir şekilde yansıyacağını ve bu yansımanın küresel savaşlara yol açabileceği konuşulmaktadır[17].

Ayrıca uluslararası firmaların doğal kaynak zengini olan ülkelere yaptıkları yatırımların uzun dönemli olmaları, istihdam sağlamaları, beşeri sermaye ve teknolojik gelişme açısından söz konusu ülke ekonomilerine katkıya neden olmaktadır. Günümüzde ülkeler arasındaki artan her türlü rekabet karşısında küresel piyasada ülkelerin varlık gösterebilmeleri için fiziksel sermayenin yanı sıra beşeri sermaye, teknoloji takibi, üretkenlik, teknik bilgi yeterliliği gibi niteliklere olan ihtiyaçları da artmıştır. Bu aşamada FDI'lar (Doğrudan Yabancı Yatırımlar) gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemli bir finansman kaynağı olarak kabul görmektedir.

Enerji kullanımının ekonomik büyüme ve toplumsal refahın sağlanması için bu kadar gerekli ve önemli bir hal alması petrol ve doğal gaz ithalatçısı ülkelerin, ithalat maliyetlerini azaltmak ve sürekli bir enerji arzına sahip olmak için boru hatları ile taşımacılığın geliştirilmesine sebep olmuştur. Petrol ve doğal gazın tankerlerle taşıma kapasitenin yetersiz ve maliyetli olmasından dolayı mevcut boru hatlarının geliştirilmesi veya yeni boru hatları projeleri ile enerji taşımacılığına önem verilmesine sebep olmuştur.

Boru hatları güzergâhı üzerinde olan ülkeler işletmecilik hizmetleri ve geçiş vergileri ile yıllık ek gelirler de elde etmeğe başlamışlardır. Ayrıca hat geçen ülkenin ortak olduğu boru hatlarının inşası aşamasında da ülkeye yabancı sermaye, teçhizat, malzeme girişi ile istihdam sağlanarak ekonomisine büyük katkı meydana gelmektedir. Örneğin Türkiye'nin BTC Projesinden yıllık 300 milyon dolar ek gelir elde etmesi öngörülmüştür. Projenin Türkiye kısmının maliyeti proje başlamadan

[17] Mert Gökırmak, "Türkiye-Rusya ilişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme", **Değişen Dünya ve Türkiye İçinde,** İstanbul, Bağlam Yayınları, 1996, ss.56-58.

önce 2.4 milyar $ olarak belirtilmiş fakat bu maliyet projenin katılımcı şirketleri tarafından karşılanmıştır[18].

BTC projesinin Türkiye ayağında 12.074 vasıfsız işçi çalıştırılmak suretiyle ek istihdam sağlanmıştır. [19] Bu proje ile Azerbaycan'ın 30 yılda 50 milyar $'lık bir yatırım merkezi olacağı ve IMF tarafından ülkenin GSMH' sının projenin başladığı 2003 yılından 2006 yılına kadar %36'ı büyüyeceğini öngören tahminler yapılmıştır. [20] EIA'nın 2006 yılı istatistiklerine göre Azerbaycan'ın 2005 yılımda yaklaşık 1,173 milyar $'lık bir FDI'ya sahip olması, ile toplam ihracatının %90'ını oluşturan petrol ve petrol ürünleri ihracatı ülkenin ödemeler dengesinde önemli hareketlenmeye yol açmıştır[21].

Dünya'nın petrol ve doğal gaz bakımından zengin rezervlere sahip Hazar bölgesinin Sovyetler birliğinin dağılması ile birlikte Avrupa ülkeleri ve ABD için ne kadar önemli bir hal aldığına daha önceki bölümlerde değinmiştik. Bu bölgenin dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin büyük bir bölümüne sahip olmasının yanı sıra, bölgedeki maliyetlerin dünyanın diğer bölgelerine oranla çok daha düşük olması bu ülkeler açısından stratejik önem oluşturmaktadır. Ancak bölge coğrafyası gereği enerji kaynaklarının tanker, tren vb gibi yollarla taşınması bu maliyet avantajını, kısmen dezavantaja dönüştürmektedir.

Tankerler yardımıyla kısıtlı kapasitelerle taşınabilen petrol veya LNG'ye dönüştürülmüş doğal gaz ülkelerin arzlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Boru hatlarının inşası ile hem enerji arzının sürdürülebilirliği ve güvenliği koruma altına alınacak, hem de ulaştırma maliyetlerinin minimuma indirilmesi açısından büyük mesafe alınmış olacaktır. Boru hatları hem sosyal hem de ekonomik açıdan önem taşımakla birlikte ülke özel sektörünün hareketlenmesi, teknoloji ve bilgi transferi ile emek gücünün verimliliğini arttırarak istihdam oluşturması açısından da ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

---

[18] Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Son Durum", **Panaroma Dergisi**, Sayı: 3, 2004.
[19] Bakü Tiflis Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, "BTC'nin Toplumsal Katkıları", 2011, (Çevrimiçi) http://www.btc.com.tr/proje.html, 11 Eylül 2011.
[20] Zeitung, **a.g.e.,** s.2.
[21] Pamir, **a.g.e**., ss. 6-7.

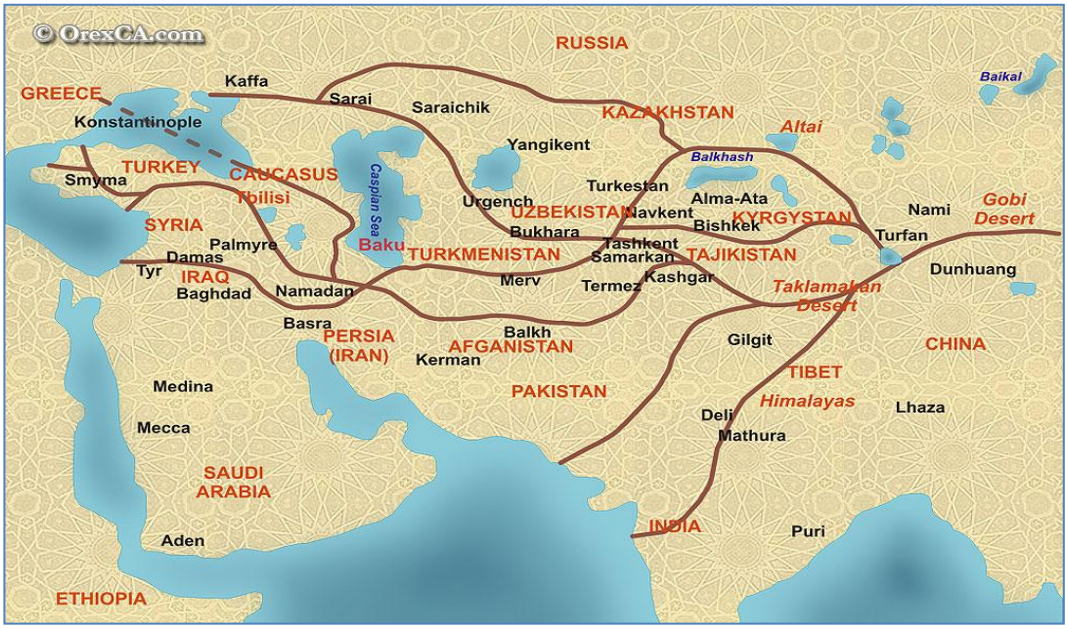
III. TÜRKİYE'NİN DOĞAL KAYNAK TİCARETİNDEKİ YERİ

Dünyanın en eski ticaret yolu olan İpek Yolu üzerinde bulunan Türkiye, ülkeler arası ticarette, yüzyıllar boyunca en önemli geçiş güzergâhı olarak kabul edilmiştir. Yeni dönem, Türkiye'yi uluslararası doğal kaynak ticaretinde ayrı konuma taşıyacaktır. İpek Yolu, Çin'den başlayarak Orta Asya'yı karayolu ile boydan boya geçerek Anadolu'ya oradan da Akdeniz'den deniz yolu ile Avrupa'ya ulaşan tarihten bu yana bilinen en büyük ticaret yollarından birisidir. Söz konusu güzergâh, Doğu ile Batı arasında o zamanlarda gelişmeye başlamış ve halen gelişmekte olan ticari hareketin yüzyıllardır kullanmakta olduğu yol şebekesi olarak hizmet vermektedir. Doğu medeniyeti ile tanışan batı uygarlıklarının bu medeniyetlerle de kültür alışverişi ipek yolu sayesinde başlamıştır. Bu güzergâh üzerinde bulunan medeniyetler ile iletişim kurmuşlar ve diğer medeniyetlerin varlığından ve yaşayış biçimlerinden haberdar olmuşlardır. İpek yolu sayesinde ülkeler arası mal alış verişi başlamış ve ülkelerin birbirleri ile ekonomik bakımda yakınlaşmaları başlamıştır.

Çin'den başlayarak kara yolu ile Orta Asya'ya ulaşan İpek yolu Hazar Denizi'nde iki kola ayrılarak devam etmektedir. Bu kollardan bir tanesi Hazar Denizi'nin güney kısmından Orta Doğu'ya ve Arap yarımadasına, oradan kara ve deniz yolu kullanarak Mısır ve Kuzey Afrika ülkelerine, oradan da Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler üzerinden Avrupa'ya kadar uzanan bir güzergâhtır. Söz konusu güzergâh İpek Yolu'nun en önemli koludur. Diğer kol ise Hazar Denizi'nin kuzeyinden devam ederek Avrasya'ya, oradan da Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler üzerinden Anadolu ve Avrupa'ya ulaşan güzergâhtır. İki güzergâhtan da Avrupa'ya ulaşan bu yol Türkiye'yi bir köprü gibi kullanarak Ege, Akdeniz ve Karadeniz'de önemli limanlarla deniz yolu izlemiş Trakya üzerinden ise kara yolu ile Baltık Denizi'ne oradan İskandinav ülkeleri ve İngiltere'ye ulaşmıştır[22].

[22] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, "Anadolu'nun İpek Yolları", 2011, (Çevrimiçi) http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-19489/anadolunun-ipek-yollari.html, 15Ağustos 2011.

Şekil 4. Tarihi İpek Yolu

Kaynak: İpek Yolu" http://www.balonturu.net/tarihi-ipek-yolu-balon-turu.html

Tarihten bu yana dünya ticaretini için çok önemli bir yer tutan İpek Yolu'nun geçiş güzergahları üzerindeki bölgeler, günümüzde de dünya ticaretinde ön plana çıkan tedarik ve talep merkezi olan ülkeleri kapsamaktadır. Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile doğru orantılı olan ve giderek artmakta olan enerji ihtiyacının karşılanması için doğal kaynak arz eden ve talep eden ülkeler arasında doğal kaynakların taşınması için farklı yöntemler kullanılmakta olduğundan söz konusu güzergâh günümüzde doğal kaynak ticaretinde ön plana çıkan bölgeleri de kapsamaktadır.

Doğal kaynak tüketiminin hızlı artışı ve sürekli gelişen teknolojinin sunduğu imkanlar ile yükselen talebin karşılanması adına bu ülkeler esas alınarak inşası planlanan ve gerçekleştirilen büyük çaplı ve yüksek akım miktarı içeren borular kullanılan taşıma hatları ile daha uzun mesafelere nakil imkanı sağlanmıştır. Söz konusu boru hatları tarihten bu yana önemli ticaret merkezleri olan bölgeleri birbirine bağlamakta olan Türkiye'yi önemli kılmakta ve günümüzde mevcut boru hatları tarihi İpek Yolu ile aynı güzergâhları izleyerek doğal kaynak taşımacılığına olanak

sağlamakta olup bu durum, İpek Yolu ile günümüzde kullanılan boru hatlarının haritaları karşılaştırıldığında açıkça gözükmektedir[23].

Şekil 5. Orta Asya Boru Hatları

Kaynak: www.inogate.org

Türkiye jeopolitik konumu itibariyle dünya petrol ve doğal gaz ticaretinin en önemli bölgesinde yer almaktadır. Orta Doğu, Orta Asya, Rusya ve İran gibi dünyanın önemli petrol ve doğal gaz tedarikçileri ile çevrili olan Türkiye, batısında da doğal kaynak talep merkezi olan Avrupa'nın ortasında bir geçiş merkezi olarak stratejik önemini son yıllarda daha da arttırmıştır.

Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi doğal kaynak talebinin karşılanması için doğal kaynak üretiminin yanı sıra, bu kaynakları sanayilerinde birincil girdi olarak kullanan ülkelere taşınması daha büyük önem arz etmektedir. Bu taşımacılığın gerçekleşmesi adına geçiş güzergâhları olarak bilinen kıtalararası geçiş noktaları ya da depolama alanları ile "Stratejik Terminal Merkezleri" belirlenerek

[23] Orhan, **a.g.e.** , ss. 8-9.

doğal kaynak taşımacılığında sürekliliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu geçiş güzergâhı ülkelerde oluşabilecek siyasi ve ekonomik sorunlar uluslararası doğal kaynak piyasasına direkt olarak maliyet artışı, fiyat, piyasa durgunluğu, istihdam gibi sorunlar biçiminde etki edeceğinden bu güzergahların doğal kaynak ticareti yapan uluslararası firmalar ile ticarete söz konusu olan ülkeler tarafından denetlenebilir olması dikkat edilen bir husustur.

Türkiye jeopolitik konumu açısından "Stratejik Terminal Merkezi" olmaya aday ve fosil enerji kaynakları ticaretinin arz güvenliği bakımından tedarikçi ve ithalatçı ülkeler bağlamında uzun vadede önem taşıyan bir ülkedir. Arz güvenliği ve sürekliliği için gerekli siyasi istikrar, yüksek tüketim potansiyeli, işletme garantileri ve kolaylıkları, yatırım potansiyeli, üretimi gerçekleşen doğal kaynakların depolanması ve taşınması gibi kriterlere bakıldığında Türkiye, dünyanın doğal kaynak ticareti için önemli çekim merkezlerinden biri olduğu görüşü kabul görmektedir[24].

Ayrıca Türkiye, Orta Doğu ülkelerinin doğal kaynaklarını Rusya faktörünü elimine ederek dünya pazarına ulaştırma konusunda en önemli projelerden birinde yer alarak dünya doğal kaynak ticaretinde daha da önemli konuma gelmiştir.

Türkiye'nin öncelikli amacı, doğal kaynak ticaretinin önemli bir oyuncusu olarak, olumsuz çevresel etkileri minimumda tutarak kendi doğal kaynak rezervlerini ve ithal ettiği kaynakları maksimum fayda sağlayacak biçimde değerlendirmektir.

Sanayi üretiminde birincil üretim girdisi, yerel kullanımda ise ısınma, ulaşım vb gibi kullanım yerleri çeşitlilik gösterebilen ama hayatın ve üretimin idame ettirilmesi için şuanda en önemli kaynak olan fosil kaynakların etkin ve güvenli kullanımı, hem ekonomik hem de sosyal kalkınma açısından ülkeler için önemli bir konumdadır. Bir ülkede kişi başına düşen enerji kullanımı, o ülkedeki aylık ücretler ile doğrudan bağlantılı hale gelmiş ve ülkedeki enerji kullanımı ekonomik

[24] Fuat Celepçi, "Petrol ve Doğal Gaz Arzı, Hatlar, Stratejiler Konulu Panel Konuşması", **Türkiye 8. Enerji Kongresi Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Paneli,** Poyraz Ofset, Ankara, 2000, ss.59-64.

kalkınmanın ve sanayi üretimine de bağlı olarak büyümenin en önemli göstergelerinden biri olmuştur.

Bu bağlamda, Orta Asya ülkelerinin doğal kaynak arzlarını uluslararası pazara bağımsız bir şekilde güvenli ulaşımını sağlayan Türkiye, doğal kaynak ithalatında pazarlık gücünü artırmış ve uluslararası doğal kaynak ticaretinin pivot ülkesi olmuştur. Kuzey-Güney-Batı koridoru olarak Rusya'nın doğal kaynak ihracatına katkı sağlayarak hem kendi enerji talebinin karşılamak hem de Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını karşılamak için yeni tedarikçi ülkelerin devreye girmesini kolaylaştırmak amacı ile projeler geliştirilmektedir. Kuzey-Güney-Batı koridoru petrol için Kerkük-Yumurtalık, doğal gaz için; Mavi Akım (Rusya-Türkiye), Irak-Suriye-Mısır-Türkiye-Avrupa, Katar-Türkiye-Avrupa, Türkmenistan-Türkiye-Almanya, İran-Türkiye-Almanya projeleri ile çok yönlü boru hattı projelerini içermektedir[25].

Doğu-Batı koridoru olarak Orta Asya ve Orta Doğu rezervlerini Avrupa'ya ulaştıracak köprü olarak Türkiye; hem ekonomik hem de politik bakımdan avantaja sahiptir Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC), Şah Denizi rezervleri için, Hazar-Türkiye-Avrupa, Bakü-Tiflis-Erzurum-Yunanistan-İtalya, Bakü-Tiflis-Erzurum, Bakü-Tiflis-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya-Almanya (Nabucco) boru hatları Doğu-Batı koridoru kapsamındadır[26].

[25] Müslüme Narin, "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt. VI, Sayı: 1, 2006, s.164.
[26] Narin, **a.g.e.**, s. 8.

Tablo 8. Türkiye'de Şu Anda Aktif Olarak Kullanılan Boru Hatları, İnşaatı Süren Boru Hatları ve Yapılması Planlanan Boru Hattı Projeleri

Aktif Boru Hatları	İnşası devam eden Boru Hatları	Yapılması Planlanan Boru Hatları
• Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı • Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı • Rusya-Türkiye Doğal Gas Boru Hattı • Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı • Karacabey(Bursa)-İzmir Doğal Gaz İletim Hattı • Doğu Anadolu Doğal Gaz İletim Hattı • Çan-Çanakkale Doğal Gaz İletim Hattı	• Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı • Konya-İzmir Doğal Gaz Boru Hattı • Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Mavi Akım) • Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı • Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan Doğal Gaz Boru Hattı (Nabucco)	• Irak-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Mısır-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Azerbaycan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Gürcistan-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Doğu Karadeniz Doğal Gaz Boru Hattı • Trans-Trakya Petrol Boru Hattı Projesi • Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi • Karadeniz-Ereğli-Bartın Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Kaynak: Orhan.**a.g.e.** s. 9

Türkiye mevcut ham petrol boru hatlarından Irak -Türkiye boru hattı ile 2008 yılında toplam 132,9 milyon varil ham petrol, Ceyhan-Kırıkkale boru hattı ile 21,4 milyon varil, Batman-Dörtyol boru hattı ile 16,7 milyon ton ham petrol taşıması gerçekleştirmiştir. Türkiye Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2008 yılı itibari ile Türkiye'nin petrol tüketimi 32.3 milyon ton iken doğal gaz tüketimi 32.4 milyon ton petrol eşdeğeridir. Türkiye enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'nın 2009 yılı verilerine göre stok değişimi ve istatistiki hatalar göz önüne alınarak Türkiye'nin birincil petrol arzı 30,565 milyon ton iken birincil doğal gaz arzı 32,775 milyon ton eşdeğer petroldür.[27]

Türkiye, birincil petrol arzının 2,349 milyon tonluk kısmını yerli üretim, 33,887 milyon tonluk kısmını ithalattan elde etmektedir. Aynı verilere göre Türkiye

[27] Enerji Bakanlığı, "2009 yılı Genel Enerji Dengesi", 2009, (Çevrimiçi) http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/49100/2, 12 Ekim 2011.

bu petrol arzının 657 bin tonluk kısmını uluslararası boru hatlarının taşıma güzergâhında olmasının vasıtası ile vergisiz olarak elde etmektedir. Doğal gaz arzının 627 bin Tep.'lük kısmını yerli üretim oluştururken, 32,827 milyon Tep.'lük kısmını ithalat yaparak sağlamaktadır. 2009 yılı itibari ile Türkiye güzergâhında bulunduğu boru hatlarından vergisiz olarak doğal gaz elde etmemektedir[28].

Bunun yanında Türkiye'de BOTAŞ'ın 6 ülke ile 7 ayrı doğal gaz alım anlaşması imzalaması ile ülkenin doğal gaz talebini karşılaması beklenmektedir. Bu anlaşmalar; Rusya Federasyonu ile 6 milyar cm3, İran ile 10 milyar cm3,Türkmenistan 16 milyar cm3, Azebaycan ile 6,6 milyar cm3 doğal gaz ithalatın, Cezayir ve Nijerya ile sırasıyla 4,4 ve 1,3 milyar cm3 LNG ithalatını kapsamaktadır. En son imzalanan ve diğerlerine oranla kısa süreli olan anlaşma, Azerbaycan ile Mart 2001'de 15 yıl süreyle imzalanan anlaşmadır[29].

Bu şekilde Türkiye; coğrafi açıdan bu boru hattı ağlarının arasında ticaret merkezlerini birbirine bağlayan bir ülke olarak günümüzde, önemini arttırmaya devam etmektedir. Hazar ve Orta Doğu bölgesinin dünya doğal kaynak ticareti açısından önemi göz önüne alındığında; Türkiye'nin yılda yaklaşık 300 milyar dolar enerji ithalatı yapan Avrupa açısından önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Avrupa ve Kafkas ülkeleri arasında bir enerji köprüsü haline gelen Türkiye; hem Orta Doğu ve Asya doğal kaynaklarının uluslararası arenaya taşınmasında, hem de arz güvenliği açısından kıtalararası doğal kaynak ticaretinin merkezi olmaya aday bir ülkedir. Bu sebeplerle Türkiye; enerjiye olan ulusal talebi karşılamak ve enerji koridoru olarak kilit ülke olmak adına alternatif projeler geliştirmeye ve var olan projelerin geliştirilmesine yatırımlar yaparak gelecekte doğal kaynak ticareti için önemini daha da arttırmayı hedeflemektedir.

[28] BOTAŞ,"Boru Hatları İle Petrol taşıma AŞ", 2010, (Çevrimiçi) http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_BOTAS_2010.pdf, 8 Aralık 2011.
[29] BOTAŞ, **a.g.e.**, s.5.

SONUÇ

Doğal kaynak ticaretinde en önemli sorun olan doğal kaynakların taşınması, Türkiye'nin doğal kaynak arz ve talep merkezlerini bağlayan geçiş ülkesi olarak doğal kaynakların taşınma yöntemleri için hem depolama hem dağıtım merkezi olarak önemini arttırmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu ve Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz taşımacılığı bağlantıları düşünüldüğünde ülke; topraklarından geçen boru hatları aracılığı ile neredeyse kendi ulusal enerji talebini karşılayabilecek konuma da gelmiştir. Dünya yaşamının sürdürülebilmesi açısından hayati önem taşıyan enerji kaynakları ve bu kaynakların ticaretinin en hızlı ve güvenilir biçimde boru hatları aracılığı ile yapılabilir olması Türkiye'yi dünya doğal kaynak ticaretinden ekonomik anlamda çıkar sağlayacağı uluslararası ticaret merkezi olmaya aday ülke durumuna getirmiştir.

Doğal kaynak üreticisi olan ülkelerdeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar ve bölgesel çatışmalar bu kaynaklara bağımlı ülkeler üzerinde ekonomik istikrarsızlıklara yol açacaktır. Hatta daha önce Rusya ve Ukrayna arasında yaşandığı üzere arz kesintilerine ve dolayısıyla petrol ve doğal gaz fiyatlarında ciddi artışlara yol açacaktır.

Türkiye bu stratejik önemini göz önüne alarak gelecek dönemlere ait politikalarını ve uygulama alanlarını belirlemelidir. Doğal kaynak üreticisi olmayan bir ülke olarak, doğal kaynak rezervlerinin bulunduğu bölgede transit geçiş güzergahında olma avantajını, optimum ekonomik ve sosyal katkılar sağlayacak şekilde kullanmalıdır. Yapılması planlanan boru hatları ile ilgili projelere katılmış ve mevcut boru hatlarının iyileştirme çalışmaları bu avantajı kullanmak adına Türkiye'nin girişim içerisinde olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sınırlarından geçen bu boru hatları ile Türkiye;

- Petrol ve doğal gaz ithalatını güvence altına alacak
- Boru hattı taşımacılığından ek gelirler elde edebilecek
- Boğazların deniz trafiğini ve çevre riskini en aza indirgeyecektir.

Türkiye'nin doğal gaz ve petrol ithalatının tamamını karşılayacak projeler içinde yer alması aynı zamanda büyük yatırımlı projelere ev sahipliği yapması demektir. Örneğin Nabucco projesinin yaklaşık 5 milyar Amerikan Doları yatırım gerektirmesi ve projenin büyük bir ayağının Türkiye kara sınırları içinde inşa edilecek olması Türkiye'de binlerce insana istihdam alanı yaratacaktır. Boru hatlarının inşasında yer alan inşaat firmaları ayrıca ülkenin inşaat sektörüne ciddi katkılar sağlamaktadır. Bakü-Ceyhan-Tiflis boru hattının yıllık 300 milyon dolarlık vergi gelirinin olması göz önüne alındığında yapılması planlanan diğer boru hatlarının ülke milli hâsılasına çok büyük katkılar sağlayacağı düşünülmelidir.

Geçtiğimiz yıllarda Ukrayna ve Rusya arasında baş gösteren doğal gaz kesintisinin Avrupa Birliği ülkelerini doğrudan etkilemiş olması, Güney Kafkasya ve Orta Asya doğal kaynak rezervlerinin Avrupa'ya ulaştırılması bakımından Nabucco ve benzeri projeleri daha da önemli hale getirmiştir. Avrupa'nın kesintisiz ve güvenilir doğal kaynak akışı için Türkiye, çok önemli fonksiyona sahip bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

Diğer yandan bu gerçek, Avrupa Birliğine tam üyeliği bakımından müzakere sürecinde bulunan Türkiye'yi müzakere döneminde avantajlı hale de getirecektir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya'nın Kafkaslar, Hazar Bölgesi ve Orta Asya enerji kaynakları nedeniyle bölgede giderek gücünü arttırması Türkiye'yi doğal kaynak ticareti ve ülkenin giderek artan enerji talebi doğrultusunda bazı önlemler almaya itebilir. Bu önlemler;

- Öncelikle kendi sahip olduğu kaynaklara önem vermekle birlikte ithal edilen doğal kaynakların çeşitliğini, güvenli ve kesintisiz akışını sağlamak ve ticaret yapacağı ülkeleri çeşitlendirmek enerji politikalarını istikrarlı bir biçimde devam ettirebilmek;

- Enerji talebinden daha fazla arz arayışına gitmemek, olası bir enerji arzı sorununu engelleyebilmek adına enerji depolamasına gitmek, doğal gaz ve petrol depolama alanları inşa etmek;

- Türkiye'nin kamusal TPAO firmasının uluslararası arenada yabancı şirketlerle rekabet edebilecek bir konuma getirilmesi çalışmalarını yapmak, şirketin doğal kaynak arama, üretim, taşıma, rafinaj ve pazarlama fonksiyonlarını geliştirilmek;

- Hazar ve Kafkasya bölgesindeki kanıtlanmış rezerv bölgelerine yatırım önceliği verip, diğer bölgelerdeki rezerv arama çalışmalarına daha az yatırım yapmak;

- Kafkasya ve Hazar bölgesindeki zengin rezervlerin taşımacılığının gerçekleştirilmesi adına alt yapı yatırmalarına ağırlık vermek, ve bu yatırımlara Türkiye'den firmaların katılması teşvik etmek;

- Türk Cumhuriyetleri arasında doğal kaynak sektöründe bir güç temsil etmek adına OPEC gibi organizasyonlar örnek alınarak hem eşit bir ticaret anlayışına sahip olunması hem de olası sorunların kısa zamanda çözülmesi açısından bir birlik oluşturmak için çaba sarf etmek biçiminde özetlenebilir.

Türkiye'nin doğal kaynak ticaretinde "Terminal Pazar" konuma gelmesini izleyen süreçte; doğal kaynak lojistik merkezlerinin altyapı çalışmalarının hayata geçirilmesi ile birlikte boru hatlarının ana hat ve kontrol merkezi olmaya yönelik politikalarının oluşturulması ve bu yönde çalışmalara başlanması gerekmektedir. Bu boru hattı kontrol merkezlerinde teknolojiden maksimum düzeyde yararlanılarak veri bankası oluşturulmalı ve kullanımda olan boru hatları ile bütün bilgilerin depolaması yapılarak tedarikçi ve ithalatçı ülkeler arasında bilgi alışverişine katkıda bulunacak projeler hayata geçirilmelidir.

Ekonomiye olumlu katkılarının yanı sıra, boru hatlarının çevreye olan olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır. Boru hatlarının inşası sırasında tarım alanlarına verilebilecek zarar Türkiye'nin tarım sektöründe onarılamaz hasarlara sebebiyet verebilir. Bu yüzden boru hatlarının projelendirilmesi sırasında güzergâhların hem tarım bölgeleri hem de hattın güvenliği açısından risk taşımayacak bölgelerden geçirilmesine özen gösterilmedir. Ekolojik yan etkilerinin milyarlarca dolarlık yatırıma rağmen boru hatlarını etkisiz hale getirebileceği unutulmamalıdır.

Onlarca yıldır sanayi üretiminin birincil girdisi olan petrolün ikamesi olarak doğal gaz artan bir öneme sahiptir. Fakat teknolojinin hızla gelişmesi, toplumların çevre kirliliği ve küresel ısınma konusunda daha bilinçli hale gelmeleri, petrol ve doğal gazdan daha temiz, verimli ve sürdürülebilir yeni enerji kaynakları arayışlarının varlığı da unutulmamalıdır. Bu yeni sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı petrol ve doğal gaz gibi yeraltı kaynaklarının ticaretinin hızlı düşüşüne sebep olabilecektir. Bu sebeplerle doğal kaynak taşımacılığının hızlı ve kullanışlı gerçekleştirilmesini sağlayan boru hatlarının maliyetleri ile ekonomik ömürleri de dikkate alınarak çok yönlü politikaların gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAP LAR

AYDIN, Mustafa: **Çin'in Stratejik Hesaplarında Orta Asya**, Der. Mustafa Aydın, Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi-1), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.

BALASSA, Bela: "Gelişmekte Olan Ülkelerde Dışa Açılma Döviz Kuru Politikaları", Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler, Çev. A.Nejat Coşkun, Ankara, **Maliye ve Gümrük Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı**, Yayın No: 1986/270, 1986.

BAŞOL, Koray: **Doğal Kaynak Ekonomisi**, Anadolu Matbaası, İzmir, 1994.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew: **The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives**, New York, Basic Books, 1989.

DEMİR, Faruk: **Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**, Ankara, Altınküre Yayınları, 2007.

DOĞANAY, Hasan: **Enerji Kaynakları**, Şafak Yayınevi, Erzurum, 1998.

DOLAR, David, EDWARD N. Wolff: **Competitiiveness, Convergence and International Specialization** The MIT Press, Cambiridge, Massachusetts'den, 2001.

GÖKIRMAN, Mert: **Türkiye-Rusya ilişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir değerlendirme**, Değişen

Dünya ve Türkiye İçinde, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

HIRST, Paul, THAMPSON, Grahame: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1996.

İYİBOZKURT, Erol: **Türkiye-AT Gümrük Birliği**, 1.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, 1994.

KARLUK, Rıdvan: **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, 5. b., Ankara, Turhan Kitabevi, 2002.

KAZGAN, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

RİCARDO, David: "On the Principles of Political Economy and Taxation", London, 1817.

SEYİDOĞLU, Halil: **Uluslararası İktisat**, İstanbul, Güzem Can Yayınları, 16.bs., 2007.

SMITH, Keinth: "Russia-Europe Energy Relations", **CSIS**, February 2010.

SMITH, Adam: "An Inguiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations," Ed. E.Cannan Methunen and **CO**., London,1930,1.bs., 1776.

THE UNCTAD SECRETARIAT: "Review of Maritime Transport 2010", United Nations New York and Geneva, 2010.

TOPRAK, Metin: **Küreselleşme ve Kriz Türkiye ve Dünya Deneyimi**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.

UĞURLU, Orgen: **Türkiye'de Çevre Güvenliği ve Enerji Politikaları,** İstanbul, Orgun Yayınevi, 2009

MAKALELER

ALAGÖZ, Mehmet Sinem Yapar: "Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?", **Akademik Bakış E-Dergi,** Sayı: 11, 2006, ss.1-11.

ASAM: "Bakü-Ceyhan: Bitmeyen Senfoni", **Enerji-Çevre-Teknoloji Masası, Stratejik Analiz,** Cilt. 1, Sayı:11 2001, ss. 63- 73.

BAŞTÜRK, Şenol: "Ekonomi ve Toplum", **Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi,** Cilt. 3, Sayı: 2, 2004, ss.1-19.

BERDAL, Matts, DAVİD Keen: "Violence And Economic Agendas In Civil Wars: Some Policy Implications", **Millenium: Journal of International Studies,** Cilt. 26, Sayı: 3, 1997, ss.795–818.

EDİGER, Volkan Ş.: "21. Yüzyıl Petrol Endüstrisindeki Muhtemel Gelişmeler ve Türkiye'ye Sağlayacağı Olanaklar", **TPJD Bülteni,** Cilt. 12, Sayı:1, 2000, ss.1-18.

EFEGİL, Ertan, NEZİHA Musaoğlu: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslar arası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri", **Akademik Bakış**, Cilt. II, Sayı: 4, ss.1-24.

ERICSON, Richard: "Eurasian Natural Gas Pipelines: The Political Economy of Network Interdependence", **Euroasian Geograph and Economics**, 2009, ss.5-7.

FLORINI, Ann, BENJAMİN K. Sovacool: "Who Governs Energy? The Challenges Facing Global Energy Governance", **Energy Policy**, Sayı:37, 2009, ss. 5241-5245.

HİÇ, Mükerrem, GENCER, Ayşen: "Dış Ticaret Alanındaki Amprik Araştırmaların HİÇ Seçilmiş ve Analitik Bir Envanteri", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. XIX, Sayı: 1, 2004, ss.23- 42.

KANTÖRÜN, Ufuk: "Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye" **Bilge Strateji**, Cilt. 1, Sayı: 3, 2010, ss.80-81.

KRUGMAN, Paul: "A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution of Income", **Journal of Political Economy,** Cilt. 87, Sayı: 21, 1979, ss.253-266.

LE BILLION, Philippe: "The Political Ecology Of War: Natural Resources And Armed Conflicts", **Political Geography,** Sayı: 20, 2001, ss.561–584.

MAMEDOV, Rustam: "International-Legal Status on Caspian Sea in its Historical Development", **The Turkish Yearbook of International Relations**, No: XXX, 2000, ss.107-137.

MONIZ, Ernest J., MELAINE A. : "Meeting Energy Challenges : Technology and Policy", **Kenderdine: Physics Today**, Cilt. 65, Sayı: 4, 2002, pp. 40-47.

NARİN, Müslüme: "Avrasya Bölgesindeki Türk Cumhuriyetlerinin Enerji kaynakları ve İletim Hatlarının Türkiye'ye Katkıları", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt. VI, Sayı: 1, 2006, ss.151-167.

PALA, Cenk: "Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası: Kazakistan-Kırgızistan Özel**, Cilt:7, Sayı:4, 2001-2002, s. 245,

PAMİR, Necdet: "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Son Durum", **Panaroma Dergisi**, Sayı: 3, 2004, ss.1-9.

SAATÇİOĞLU, Cem
KÜÇÜKAKSOY, İsmail: "Türkiye Ekonomisinin Enerji Yoğunluğu ve Önemli Enerji Taşıma Projelerinin Ekonomiye Etkisi" **Dumlupınar SBE Dergisi**, Sayı:11, 2004, ss.19-39.

SARAÇOĞLU, Bedriye: "Küresel Krizler ve Türkiye İhracatının Geleceği", **İGEME Dergisi,** Sayı: 10, Nisan-Haziran 1999, ss.20-28.

ŞİŞMAN, Mehmet: "Kuzey Güney İlişkileri ve Güneydeki Kalkınma Dinamiği Sınırları: "Merdiven İtilmiş mi" **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. XXII, Sayı: 1, 2007, ss.57-87.

USLU, Kamil,
ÇELEBİ, Füsun,
EYÜBOĞLU, Kezban: "Orta Doğu Ülkelerinin Enerji Kaynakları ve Bu Kaynaklardan Elde Edilen Gelirin Kamu Harcamaları İçerisindeki Yapısı", **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt. XXII, Sayı: 1, 2007, ss.105-123.

WRIGHT, Linsday: "Pipeline Politics: Russian Natural Gas Diplomacy", **Pipeline and Gas Journal**, Cilt. 236, Sayı: 8, 2009.

DİĞER KAYNAKLAR

ACAR, Mustafa: "Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı?", (2004)

http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/1dsayi25-26/252603.htm

ARASIL, Ömer: "Finansal Serbestleşme ve Kamu Finansmanına İlişkin Sorunlar (Türkiye Deneyimi)", Basılmamış Doçentlik Özgün Çalışması, **DEÜ İİBF**, 1995.

ALİYEV Haydar: "Bakü-Tiflis-Erzurum-Ceyhan Boru Hattı", 2008, (Çevrimiçi) http://library.aliyev-heritage.org/tk/6223906.html, 5 Mayıs 2012.

ARAS, Osman Nuri: "Azerbaycan Ekonomisi ve Dönüşüm Süreci", 2009, Kafkas Üniversitesi, (Çevrimiçi) www.osmannuriaras.com/akademik-1.doc, 13 Mart 2011.

AVŞAROĞLU, Nadir: "Yedi Kız Kardeş", 2005, (Çevrimiçi) http://www.belgeler.com/blg/2m0i/petrol-sektoru-ve-yedi-kizkardes, 2 Ocak 2012.

AYDIN, İnci Selin: "İran Ülke Raporu", 2009, (Çevrimiçi) http://www.egeliihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/Ulke_Raporu_%C4%B0RAN-IGEME-2009_00003424.pdf, 9 Eylül 2011.

AYDIN, M. Kemal: "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye", 1999, (Çevrimiçi) http://www.bilgi.8k.com/1999-1/99-1aydın.pdf, 30 Nisan 2012.

AYHAN, Veysel: "Petro-Politik Dinamikler Çerçevesinde ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası ve Türkiye'nin Rolü", 2008, (Çevrimiçi) www.veyselayhan.com/uludagpetrol.doc, 2 Şubat 2012.

BAŞOL Koray Mustafa DURMAN ve Mehmet Yunus ÇELİK ," Kalkınma Sürecinin Lokomotifi: Doğal Kaynaklar",Çevrimiçi: http://akademik.mu.edu.tr/data/06020000/resim/file/14-4%20koray%20ba%C3%85_ol%20-%20%20mustafa%20duman%20-%20mehmet%20yunus%20%C3%83%C2%A7elik.pdf, 12.Haziran.2012

BAYRAÇ, Naci, "Uluslar arası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi" Uluslar arası İlişkiler Stratejik Analiz Merkezi, 2007, (Çevrimiçi) http://www.turksam.org/tr/a1156.html, 23 Nisan 2012.

BOTAŞ: "Boru Hatları İle Petrol Taşıma AŞ" Sektör Raporu, 2010, (Çevrimiçi) http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_BOTAS_2010.pdf, 8 Aralık 2011.

CELEPÇİ, Fuat: "Petrol ve Doğal gaz Arzı, Hatlar, Stratejiler Konulu Panel Konuşması", Türkiye 8. Enerji Kongresi Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Paneli, **Poyraz Ofset**, Ankara, 2000, s.59-64.

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY: " The Work of a Nation. The Center of Intelligence" 2011, (Çevrimiçi) https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html, 5 Ekim 2011.

CENTRE FOR STRATEGIC AND INTERNATIONAL STUDIES: "The Geopolitical Outlook: 2000-2020", The Geopolitics of Energy into the 21st Century, 3, Washington, 2000.

DTÖ "Hukuk Uygulamasında Ayrımcılık Yapmama İlkesi", http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2010-59-02/AUHF-2010-59-02-kaya.pdf, 23 Ağustos 2011.

EMMANUEL, Arghiri: "Emmanuel'in Yazısı: Anti-Kolonyalizm ve Anti-Emperyalizm" **Birikim Dergisi,** (Çevrimiçi) http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=2&dsid=172&dyid=2937&yazi=Emmanuel'in%20Yaz%FDs%FD:%20Anti-Kolonyalizm%20ve%20Anti-Emperyalizm, 12 Aralık 2011.

ENERGY OUTLOOK 2010, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/Textbase/npsum/weo2010sum.pdf

ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION: "Product Pipelins Reports', 2011, (Çevrimiçi) http://205.254.135.7/survey/faqs/product_pipeline.html 12 Aralık 2011.

ERKAN, Mehmet, ELEREN, Ali: "Küreselleşme Sürecinde KOBİ'lerin Yeniden Yapılandırılması ve Bir Model Önerisi", 2005, (Çevrimiçi) http://www.kobinet.org.tr/bilgibankasi/ekonomi/021.html, 25 Mart 2012.

EUROPEAN COMMISSION: "Green Paper", 2001, (Çevrimiçi) Europa.eu.int/comm/off/green/index_en.htm., 12 Şubat 2011.

FORBES: The Global 2000", 2000, (Çevrimiçi) http://www.forbes.com/lists/2010/18/global-2000-10_The-Global-2000_Rank.html, 4 Mart 2012.

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI, "Vergi Rehberi" 2009, (Çevrimiçi) http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf , 23 Ağustos 2011.

HOULTON, Susan: "Russia and Turkey Agree on South Stream Pipeline Project", Ed., 2009, (Çevrimiçi) http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4548193,00.html, 12 Mart 2012.

HOYOS, Carol: "The New Seven Sisters: Oil And Gas Giants Dwarf Western Rivals", 2009, (Çevrimiçi) http://www.ft.com/cms/s/2/471ae1b8-d001-11db-94cb-000b5df10621.html#axzz1XESgVfyT last viewed: 07 Eylül 2011.

http://co2now.org/Current-CO2/CO2-Now/annual-co2.html

http://www.balonturu.net/tarihi-ipek-yolu-balon-turu.html, 8 Mart 2011.

http://www.btc.com.tr/proje.html, 11 Eylül 2011.

http://www.enerji.gov.tr/EKLENTI_VIEW/index.php/raporlar/raporVeriGir/49100/2 12 Ekim 2011.

http://www.inogate.org

http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-19489/anadolunun-ipek-yollari.html, 15 Ağustos 2011.

http://www.1news.com.tr/azerbaycan/ekonomi/20120612080435558.html, 23.Temmuz.2012

http://www.nioc.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=95949051-0d6f-4ca9-be99-45b894630ca5&TabNo=1, 10 Ekim 2011.

http://www2.dw-world.de/turkish/wirtschaft/1.95435.1.html, 16 Eylül 2010.

http://www.worldenergyoutlook.org/development_index.asp, 12 Aralık 2011.

http://en.apa.az/news.php?id=88771, 15 Eylül 2011.

http://www.geog.ubc.ca/~lebillon/ecowar.pdf

Energy Information Administration: "Product Pipelins Reports', 2011, (Çevrimiçi) http://205.254.135.7/survey/faqs/product_pipeline.htm1 2 Aralık 2011.

Hydrocarbons-technology: "Saudi Aramco Yanbu Refinery, Saudi Arabia", 2012, (Çevrimiçi) http://www.hydrocarbons-technology.com/projects/aramco-yanbu/, 13 Ekim 2011.

IEA : http://www.iea.org/about/docs/iea2010.pdf, 13 Mart 2012.

IMF: "World Economic Outlook" , 1997.

INTERNATIONAL ENERGY AGENCY: "China's Worldwide Quest for Energy Security", Paris, 2000.

KAZAKHSTAN OİL AND GAS TAX GUİDE: 2011, (Çevrimiçi) http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Kazakhst

an_OGTG_2011_E/$FILE/Kazakhstan_OGTG_2011_E.pdf, 29 Ocak 2012.

KIZILKAYA, Ertuğrul, ENGİN Cem: "Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-Ekonomik Mücadele", 2004, (Çevrimiçi) http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd9/ sbd9-11.pdf, 24 Ağustos 2011.

NIOC: 2012, (Çevrimiçi) http://www.nioc.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=95949051-0d6f-4ca9-be99-45b894630ca5&TabNo=1, 7 Ocak 2012.

OIL AND GAS JOURNAL: 2010, (Çevrimiçi) http://www.ogj.com/index.html, 23 Nisan 2012.

OPEC: General Information Booklet Available At http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/downloads/publications/GenInfo.pdf, 21 Şubat 2012.

ORHAN Ayhan: "Yeni İpek Yolları: Boru Hatları ve Terminal Pazarlar", **Uluslararası Econandolu Kongresi Bildiri Metni**, Eskişehir, 2011, ss.1-11.

ÖKTEM Ersin: DEMİRKUL Zafer: "Petrol Fiyatının Dinamikleri ve Geleceği", 2010, Çevrimiçi: http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_11/30.pdf, 22.Temmuz.2012

ÖZALP, Necdet: "Büyük Oyunda Hazar Denizi Kaynaklarının Önemi ve Konumu", 2004, (Çevrimiçi)

http://www.emreozgur.com/enerji.pdf, s.1-8, 5 Mayıs 2012

ÖZTÜRK, Nesli: "İran İslam Cumhuriyeti", 2010, (Çevrimiçi) http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/78AFA2C9-C3B6-4687-A8CE-EA4EE65FC152/14737/iran2010.pdf, 10 Eylül 2011.

SALAMOV, Rövşen: **"Azerbaycan Enerji Kaynakları",** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

SAVAŞ, Vural F.: "Türkiye'de Liberalizasyon Sürecinde Maliye Politikalarının Özel Ekonomi Üzerindeki Göreli Etkinliği", **XI. Maliye Sempozyumu**, İzmir, DEÜ İİBF, Maliye Bl. Yayını, 1997.

SOUTH STREAM: "Europa's Energy Security", 2011, (Çevrimiçi) http://south-stream.info/?L=1, Erişim tarihi: 12 Şubat 2012.

SUCAYEV, Fikret: "Azerbaycanda Gaz Hasılatı ve Ona Olan Talebin Ödenilmesinin Başlıca istikametleri", Azerbaycan **Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfrasın Materialları**, Bakü 3-4 Mart, 2003, ss.36-37.

ŞİMŞEK, Yağmur: "Standart Petrol'den Yedi Kız Kardeşe", 2009, (Çevrimiçi) http://yagmursimsek.com/attachments/File/Ya__mur__im__ek-Standart_Petrol_den_7_K__z_Karde__e.pdf, 11 Kasım 2011.

TÜKEL, Haluk: "Küreselleşme Kıskacında Ulus devlet", 2003, (Çevrimiçi) http://www.tusiad.org/yayin/gorus/35/pdf/sec11.pdf,

TUTAR Filiz, Nazife Özge KILIÇ, Solmaz AYTEKİN: "Türkiye'de Suyun Ekonomik Analizi", 2012, Çevrimiçi, http://www.adyusbd.com/Makaleler/610883040_TUTAR,%20F%C4%B0L%C4%B0Z-NAZ%C4%B0FE%20KILI%C3%87-SOLMAZ%20AYTEK%C4%B0N.pdf, 15. Haziran.2012. sf 232 27 Nisan 2012

WORLD BANK, "Cross-Border Oil and Gas Pipelines: Problems and Prospects", 2003, (Çevrimiçi) http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/crossborderoilandgaspipelines.pdf, 2 Şubat 2012.

WORLD TRADE ORGANİZATİON: "Annual Report 2010", 2010, (Çevrimiçi) http://www.marcasepatentes.pt/files/collections/pt_PT/1/178/WTO%20Annual%20Report%202010.pdf, 17 Mart 2012.